magazin istoric

ANUL XVI Nr. 12 (189) DECEMBRIE 1982

MELIBOEVS

TITYRVS

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVI

Nr. 12 (189)

decembrie 1982

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

SUMAR

Evenimente istorice:
Ion Ardeleanu — 2

Transilvania — străveche vatră românească (II):
Ilie Ceauşescu — 4

Cantacuzinii munteni:
Virgil Cândea — 10

Vasile Pârvan aşa cum l-am cunoscut:
Constantin C. Giurescu — 12

Artistul egala pe savant...:
Jérôme Carcopino — 15

Curţi boiereşti în Moldova medievală:
Lia Bătrîna, Adrian Bătrîna — 17

Mai 1919: Conferinţa naţională a mişcării muncitoreşti din România întregită — 20

Tezaurul de la Rădeni:
Alexandru Vulpe — 22

Niciodată de unul singur:
Mihail P. Iroşnikov — 25

Vergiliu despre traco-geto-daci:
Ioan Micu — 30

«Să fim deci finlandezi»:
George Radu — 33

Din culisele unui asasinat politic (II):
Eugen Preda — 36

Winston Churchill — amurgul carierei politice
Anthony Seldon — 40

Aşa s-a născut evoluţionismul — 48

În Bucureşti, acum 50 ani — 54

Din nou despre „otrăvirea" lui Napoleon — 60

• Cărţi sosite la redacţie ... 29 • Cititorii scriu istorie ... 47 •
Poşta Magazin istoric **... 62**

COPERTELE NOASTRE

① Străvechi dans românesc, expresie a bucuriei de a trăi, de a munci şi de a cinsti viaţa pe pământul strămoşesc, *hora* este evocată şi în tabloul cu acelaşi nume al Magdalenei Rădulescu, artistă pe care scriitorul francez Jean Cassou o considera „poetă a unei naţii care-şi poartă legenda, îşi păstrează sufletul, asigurîndu-şi nemurirea"

② Xilogravură dintr-o ediţie rară (Strasbourg, 1502) a **Bucolicelor** poetului latin Vergiliu, în a cărui operă se află importante informaţii despre strămoşii noştri (**Vergiliu despre traco-geto-daci**, p. 30)

③ Pictură murală păstrată într-un monument din satul maramureşean Poienile-Izei, expresie a excepţionalelor valori materiale şi culturale create de români — locuitorii multimilenari ai acestor meleaguri (**Transilvania — străveche vatră românească**, p. 4)

④ În viaţa politică şi diplomatică a Ţării Româneşti, dintre Cantacuzini s-a remarcat şi Şerban vodă (1678-1688). Reproducem o miniatură de Dionisie Eclesiarhul, aflată în condica ctitoriei Cotroceni, reprezentînd pe voievodul Şerban Cantacuzino, soţia sa, doamna Maria, şi fiul lor Gheorghe (**Cantacuzinii munteni**, p. 10)

EVENIMENTE ISTORICE

Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

Istoria contemporană a României, brăzdată de evenimente cu deosebite semnificaţii pentru dezvoltarea patriei pe treptele civilizaţiei socialiste şi comuniste, înscrie la loc de primă mărime congresele şi conferinţele naţionale ale Partidului Comunist Român, care au dezbătut problemele fundamentale ale dezvoltării ţării.

În perioada istorică ce a trecut de la Congresul IX al partidului — epoca cea mai bogată în realizări pe multiple planuri, care într-un tot unitar definesc „Epoca Ceauşescu" — au avut loc, cum se ştie, trei conferinţe naţionale ale partidului, în 1967, 1972 şi 1977. Convocate la răstimpuri egale de timp, între două congrese ale partidului, conform unei metodologii şi practici aplicate pe baza gîndirii revoluţionare a secretarului general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, conferinţele naţionale au înscris în viaţa partidului, a întregului popor, hotărîri de o inestimabilă valoare politică, teoretică şi practică, menite să dezvolte deciziile şi măsurile stabilite de congresele partidului, să asigure un cadru şi mai larg pe plan economic, politic şi organizatoric înfăptuirii acestor măsuri. Conferinţa Naţională din decembrie 1967 a adoptat măsuri privind noua împărţire administrativ-teritorială a ţării, cea din 1972 a jalonat ideile fundamentale ale Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, normele vieţii şi muncii comuniştilor, ale eticii şi echităţii socialiste, iar Conferinţa Naţională din 1977 a adoptat documente de maximă însemnătate privind etapa următoare de dezvoltare economico-socială a patriei.

În anul celei de-a 35-a aniversări a proclamării Republicii, eveniment ce a marcat cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare şi a deschis drum larg trecerii la construirea socialismului în România, ţara noastră se prezintă cu remarcabile succese în construcţia economică, socială, în dezvoltarea învăţămîntului, ştiinţei, artei şi culturii. Dinamismul dezvoltării economiei României în anii construcţiei socialismului se exprimă şi prin apropierea faţă de ţările dezvoltate din punct de vedere economic a nivelurilor pe locuitor la o serie de produse principale.

Dezvoltarea puternică a industriei socialiste, amplasarea forţelor de producţie şi progresul industriei în toate judeţele ţării au constituit şi constituie factorul esenţial al victoriei socialismului, al făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Dezvoltarea forţelor de producţie, a industriei a făcut posibilă înscrierea agriculturii pe calea socialismului, trecerea la înfăptuirea revoluţiei agrare. Creşterea forţelor de producţie, industrializarea, dezvoltarea celorlalte ramuri economice, progresul puternic al agriculturii au constituit temelia materială a înfloririi ştiinţei, învăţămîntului şi culturii, a dezvoltării unei puternice activităţi cultural-educative în rîndul maselor populare. Ca un rezultat istoric esenţial şi determinant al noii societăţi se poate remarca faptul că România de astăzi este de 15 ori mai puternică sub raportul dezvoltării economice decît în 1948.

Conferinţa Naţională a P.C.R. din această lună este chemată să efectueze o analiză aprofundată asupra drumului parcurs în înfăptuirea istoricelor hotărîri ale Congresului XII al partidului, să evalueze critic, exigent, rezultatele dobîndite, trasînd noi direcţii de acţiune în efortul general de a transpune în viaţă cu maximă eficienţă fiecare prevedere a acestora. Însemnătatea cu totul aparte a actualei Conferinţe Naţionale izvorăşte din faptul că acesteia îi revine misiunea de a adopta programul activităţii politico-ideologice, program la baza căruia se află expunerea magistrală a tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Plenara lărgită a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie a.c., document de excepţională importanţă teoretică şi practică. Definirea actualului stadiu al edificării societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România şi, pe acest temei, elaborarea sarcinilor ce revin domeniului deosebit de complex al activităţii politico-ideologice deschide noi perspective înaintării poporului nostru pe treptele socialismului şi comunismului.

În acest vast program, istoria — istoria unică a poporului român — constituie baza întregii activităţi ideologice, a muncii de formare, educare şi dezvoltare a personalităţii omului societăţii noastre, a conştiinţei socialiste. Ampla dezbatere a Expunerii secre-

tarului general de către toți oamenii muncii, în care s-au înscris, firesc, și oamenii de știință din domeniul istoriei a pus în centrul preocupărilor aplicarea în viață a gîndirii revoluționare a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu privire la rolul și locul istoriei în etapa actuală, a cercetării și scrierii istoriei unice a poporului român, a elaborării unor lucrări de sinteză.

Conferința Națională va prilejui fără îndoială o nouă și puternică mobilizare a tuturor forțelor creatoare ale națiunii în vederea îndeplinirii exemplare a sarcinilor care stau în fața poporului nostru, va spori cálitatea muncii politice în toate domeniile de activitate.

În cuvîntarea tovarășului Nicolae Ceaușescu la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din octombrie a.c. s-au indicat cu previziune științifică marile obiective istorice ce vor fi înfăptuite în anul 1983. Grăitoare și mobilizatoare sînt cifrele care redau latura concretă a viitorului patriei. Astfel, pe temeiul dezvoltării principalelor ramuri ale economiei, al sporirii produsului social și al venitului național, se prevede ca 70,6 la sută din venitul național să se aloce pentru fondul de consum, iar 29,4 la sută pentru fondul de dezvoltare. Pentru înfăptuirea acestor obiective se prevede ca în continuare să se asigure condițiile necesare dezvoltării forțelor de producție. Numai astfel, sublinia cu deplin temei tovarășul Nicolae Ceaușescu, este posibilă înfăptuirea hotărîrilor Congresului XII, a obiectivului fundamental stabilit de acesta privind trecerea României la un nou stadiu de dezvoltare.

Pornindu-se tocmai de la aceste sarcini, în perioada pregătirii Conferinței Naționale a partidului — în spiritul democrației noastre socialiste — s-au dezbătut de către întregul partid și popor orientările înscrise pe ordinea de zi a înaltului forum. Toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, masele largi populare, întregul popor își exercită astfel în practică atributele fundamentale ale democrației socialiste, muncitorești. În același timp, prin modul competent, prin angajare și răspundere, oamenii muncii, întregul popor participă la elaborarea politicii interne

(Continuare în p. 29)

TRANSILVANIA —

străveche vatră românească (II)

General maior dr. ILIE CEAUȘESCU

Unirea înfăptuită de Mihai Viteazul în fruntariile Daciei străbune a fost, dealtfel, consecința unei îndelungate evoluții istorice care lega organic Transilvania de Țara Românească și Moldova. Unitatea lor era determinată de cadrul geografic comun, de interesele economice convergente, de statutul politic identic, de tradițiile culturale aldoma și în primul rînd de masa covîrșitoare a populației românești de pretutindeni. Granițele stabilite în mod artificial de vitregiile istoriei și susținute apoi cu tăria armelor de marile puteri ale vremii nu au reușit niciodată să separe pe românii de pe ambele versante ale munților Carpați. Putem spune că în tot cuprinsul evului mediu, țările române au constituit părți componente ale aceluiași întreg, acționînd ca un organism închegat ori de cîte ori condițiile istorice au îngăduit-o și au cerut-o.

Permanente și multiple legături

Așa s-au petrecut lucrurile în 1394, cînd în fața puhoiului otoman, după bătălia de la Rovine, voievodul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, a găsit adăpost în Transilvania. Cu ajutorul voievodului acesteia, Roland Știbor, Mircea și-a redobîndit tronul doi ani mai tîrziu, în 1396. Cu sprijin transilvănean a luptat împotriva otomanilor Dan II (1421-1427), iar Alexandru I Aldea (1431-1436) a primit ajutor de la locuitorii Brașovului. În perioada luptelor sale antiotomane, Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei, a fost un fel de conducător militar al celor trei țări române, care au constituit astfel o puternică stavilă în calea expansiunii otomane. Interacțiunea moldo-muntean-transilvăneană s-a manifestat cu putere în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Un detașament transilvănean a participat la bătălia de la Vaslui (10 ianuarie 1475), iar sașii din Brașov îi scriau că-l așteaptă ca pe un părinte al lor[1]. În bătălia purtată împotriva regelui Poloniei, Ioan Albert, în anul 1497, întrajutorarea românească s-a manifestat din nou, în sprijinul

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1979.

domnului moldovean venind atît trupe ale voievodului Transilvaniei, Bartolomeu Dragffy (din neamul lui Dragoş vodă, şi rudă cu Ştefan cel Mare), cît şi ale domnului Ţării Româneşti, Radu cel Mare. În sec. XVI, Petru Rareş l-a sprijinit cu oaste pe Ioan Zapolya, în 1529, iar în 1556 Pătraşcu cel Bun (tatăl lui Mihai Viteazul) şi Alexandru Lăpuşneanu l-au ajutat pe fiul lui Zapolya să devină voievod al Transilvaniei.

Luptele comune ale celor trei ţări române s-au ridicat pe o treaptă superioară pe vremea lui Mihai Viteazul. În *Cronica Buzeştilor* se arată că în campaniile militare ale lui Mihai au luptat şi moldoveni şi ardeleni.

Secolul XVII a fost, de asemenea, bogat în acţiuni comune ale ţărilor române în lupta lor pentru afirmarea pe eşichierul vieţii politice a vremii. Trebuie menţionate aliantele lui Radu vodă Şerban cu Gabriel Báthory, a lui Radu Mihnea cu Gabriel Bethlen. Puternice legături s-au stabilit în timpul lui Matei Basarab, Gheorghe Rákóczy I şi Gheorghe Rákóczy II, Vasile Lupu, la un moment dat existînd chiar un plan de confederare al celor trei principate prevăzînd eliberarea lor de sub jugul otoman. Asemenea planuri au fost reluate de Mihnea III, Gheorghe Rákóczy II şi Gheorghe Ştefan, apoi de Constantin Şerban, în scurta perioadă cînd acesta a luat locul lui Gheorghe Ştefan în Moldova[1]. Ultima acţiune comună din veacul XVII a fost sprijinul acordat de Constantin Brîncoveanu principelui Emeric Thököly, într-o vreme în care autonomia Transilvaniei era grav ameninţată de ofensiva Imperiului habsburgic.

Permanente şi strînse legături au existat şi în domeniul cultural şi economic. Un element puternic al acestor legături l-au constituit întinsele posesiuni în Transilvania ale domnilor Ţării Româneşti (Amlaşul, Făgăraşul), ori ale voievozilor Moldovei (Bistriţa, Ciceul, Cetatea de Baltă, Rodna), precum şi ale unor boieri. Dar purtătoarele legături multilaterale între cele trei ţări româneşti surori, care au menţinut nestinsă făclia unităţii de neam şi a într-ajutorării reciproce au fost, în primul rînd, masele populare din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania.

„Vrem să ne unim cu ţara"

Spre sfîrşitul sec. XVII s-a produs o nouă schimbare în statutul politic al Transilvaniei. Ca urmare a victoriilor repurtate de austriaci asupra otomanilor, Transilvania (ca şi Ungaria) a fost anexată la Imperiul habsburgic, devenind provincie a acestuia, cu rang de mare principat. În istoria Transilvaniei a început o grea perioadă, în care, vreme de aproape un sfert de mileniu, masele populare (în rîndul cărora românii constituiau populaţia majoritară) au fost supuse unei crunte exploatări. Opoziţia maselor faţă de opresiunea habsburgilor a fost eroică, culminînd cu răscoala din 1784-1785 desfăşurată sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan. Răscoala — una din marile mişcări europene ce au precedat izbucnirea Revoluţiei franceze — a fost o ridicare la luptă a românilor, dar şi a exploataţilor de altă origine etnică, împotriva condiţiilor inumane la care erau supuşi de asupritori. Aşa cum atestă documentele vremii, românii erau supuşi unui şir întreg de persecuţii şi vexaţiuni: li se interzicea să poarte arme, să aibă cai, să poarte cizme şi pantaloni de stofă, să poarte cămăşi de pînză fină; se interzicea — printr-o lege specială — chiar purtarea unor pălării ce ar fi costat mai mult de un florin. Măsurile cu caracter mai liberal, preconizate de împăratul Iosif II, s-au lovit de împotrivirea nemeşilor unguri care nu voiau să renunţe la nici unul din privilegiile pe care le deţineau. Cum se ştie, răscoala condusă de Horea a fost înfrîntă. Represiunea şi pedepsele care au urmat au fost de o atrocitate care a stîrnit protestul opiniei publice mondiale. Într-o scrisoare adresată împăratului Iosif II şi semnată Filozoful din Dublin[2] se arăta că „românii au dreptul să se răscoale atîta timp cît ei sînt sclavi şi nenorociţi. A-i pedepsi pentru acest drept care le aparţine, înseamnă a-i pedepsi pentru faptul că sînt oameni".

Deşi au înfrînt răscoala lui Horea, autorităţile habsburgice nu au putut stăvili lupta românilor pentru libertate naţională şi socială şi pentru dreptul de a trăi alături de fraţii lor de peste Carpaţi. Răscoala condusă de Horea n-a fost un fenomen local, ci unul general românesc, care a întărit conştiinţa solidarităţii tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor. Analizînd implicaţiile naţionale ale răscoalei din 1784-1785, se confirmă că ea n-a fost „o manifestare cu caracter exclusiv social. În desfăşurarea sa, latura socială se confundă continuu cu cea naţională, îndreptată atît împotriva nobilimii, cît şi a stăpînirii habsburgice... Pe de o parte se aflau iobagii, care erau români, de cealaltă nobilii, care erau unguri. Iobagii români răsculaţi nu exclud solidaritatea cu iobagii unguri. *Ţăranii vorbesc însă de o stăpînire românească în Transilvania* (subl. ns.)", (Gh. Platon: *Geneza revoluţiei române de la 1848*).

Lupta pentru scuturarea jugului habsburgic şi revenirea în cadrul patriei strămoşeşti a românilor a continuat cu multă vigoare, culminînd cu revoluţia de la 1848. În mai 1848, pe cîmpia din Blaj, denumită — în urma memorabilei întruniri a peste 40 000 români din toate colţurile Transilvaniei — Cîmpia Libertăţii a răsunat, fără echivoc, deviza „noi vrem să ne unim cu ţara". Revoluţia de la 1848 i-a aşezat pe români şi unguri de aceeaşi parte a baricadei împotriva duşmanului comun asupritor, Imperiul habsburgic. „Spuneţi ungurilor, secuilor şi saşilor — scria în 1848 fruntaşul român Aron Pumnul — că noi îi iubim ca pe fraţii noştri cu care locuim într-o ţară. Spuneţi-le cuvîn-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1978.

[2] Este vorba despre Jean Pierre Brissot de Warville (vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970).

tul și le arătați cu fapte că noi îi iubim, însă e drept ca și ei să ne iubească".

Necesitatea unirii celor două mișcări a fost, așadar, un lucru firesc și înțeles exact și la timp de către revoluționarii români, care au făcut totul pentru a uni cele două revoluții, dar nepriceput și respins de o mare parte a revoluționarilor maghiari, între care și conducătorul acestora, L. Kossuth. De asemenea, ei nu au înțeles sensul revoluției din Țara Românească, văzînd în ea un pericol pentru Ungaria. „Schimbarea situației în principatele române — scria Kossuth — ar putea produce un efect moral incalculabil asupra românilor din Ungaria". Teama unora dintre revoluționarii maghiari care recunoșteau efectele drastice, dezastruoase ale dominației străine asupra situației materiale a locuitorilor autohtoni români, majoritari în Transilvania, era că „românii, care sînt oameni săraci, reușind cu greu să-și astîmpere foamea o dată pe zi cu făină de porumb vor deveni stăpînii adevăraților unguri și secui și, cum ei sînt mai numeroși acum decît noi, ne vor impune naționalismul lor, lucru de care Dumnezeu să ne ferească".

Dorind să cîștige simpatia Angliei și Franței — cărora le promiteau avantajele economice ale unei Ungarii independente ce ar fi reunit, afirmau ei, pe „ungurii de toate rasele" dornici „a apăra interesele unei patrii comune contra Habsburgilor" — acești revoluționari urmăreau, pe de altă parte, ca românii și toți ceilalți cetățeni nemaghiari să fie ținuți într-o perpetuă stare de totală dependență. Asemenea atitudini potrivnice revoluției românești au dus, în cele din urmă, la înfrîngerea revoluției maghiare. Nocivitatea punctului de vedere amintit a fost înțeleasă în cele din urmă de Kossuth, dar, din păcate pentru mersul ambelor revoluții, prea tîrziu. Cînd textul legii prin care se recunoșteau unele drepturi românilor a fost adus la cunoștința lui Avram Iancu, care continua rezistența eroică în Munții Apuseni, Kossuth încetase de fapt de a mai fi stăpîn pe situație.

După înfrîngerea revoluției ungare și române de către trupele habsburgice și țariste, atît Transilvania cît și Ungaria au rămas mai departe sub stăpînirea Imperiului austriac. Valului revoluționar ce cuprinsese imperiul în 1848 i-a urmat, în anii imediat următori, o perioadă de oarecare destindere. Autoritățile habsburgice au adoptat o seamă de măsuri cu un caracter democratic mai pronunțat. Între ele era și sancționarea hotărîrii Dietei transilvane care, în 1863, la Sibiu, proclamase egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități din Transilvania. Dar odiosul Unio Trium Nationum pronunțat cu 426 ani în urmă a fost abrogat, din păcate, numai pentru scurtă durată.

100 000 glasuri la Alba Iulia — o singură voință

Profitînd de situația externă precară a imperiului, măcinat de contradicții interne și incapabil să se manifeste unitar din pricina caracterului său multinațional, grofii maghiari au reușit să impună, în 1867, împăratului Franz Iosif faimosul dualism, care însemna, de fapt, preponderența ungară și austriacă față de celelalte naționalități din cadrul imperiului bicefal austro-maghiar. Pentru atingerea acestui deziderat, nobilii maghiari au făcut, în fapt, compromisuri cu însăși autonomia Ungariei, căci posturile cheie ale imperiului (finanțe, externe, armată) au rămas în mîna Curții de la Viena. În schimb, ei au obținut administrarea Transilvaniei.

Reconstituind pe bază de izvoare documentare incontestabile istoria Transilvaniei, constatăm că relațiile sale cu regatul ungar au fost permanent și puternic marcate de statutul ei autonom. În sec. X, la începutul expansiunii în Transilvania, feudalitatea maghiară a găsit acolo voievodatele și cnezatele românești cu o viață economică, politică și culturală la nivelul epocii respective. Îndelungata și eroica rezistență opusă de poporul român a făcut ca abia în sec. XIII regalitatea maghiară să reușească să pătrundă pe anumite direcții în Transilvania. Datorită aceleiași rezistențe, regii arpadieni și apoi angevini nu au reușit să încorporeze Transilvania la regatul maghiar, ea acționînd ca un voievodat autonom, cu instituțiile și legile sale proprii românești, cu raporturi de suzeranitate față de regii unguri.

După transformarea Ungariei în pașalîc (1541) și dispariția ei ca stat, Transilvania, și-a continuat — sub suzeranitatea Porții (avînd deci același regim juridic ca Moldova și Țara Românească) — existența autonomă, nemaiavînd nimic comun cu statul maghiar care fusese desființat.

În 1599, Mihai Viteazul a scos Transilvania de sub suzeranitatea otomană, iar în 1600 a înfăptuit unirea celor trei țări românești — realizînd statul românesc centralizat și independent, cum puține erau în Europa la acea dată. După Pacea de la Karlowitz (1699), Transilvania și Ungaria au fost încorporate la Austria, devenind provincii ale Imperiului habsburgic, fiecare însă cu statut aparte. Această situație a durat pînă în 1867, cînd, odată cu constituirea dublei monarhii austro-ungare, Transilvania a fost încorporată în mod abuziv în cuprinsul Ungariei. Practic, această perioadă de 51 ani (1867-1918) a fost singura în care Transilvania a depins de Ungaria, factorii guvernanți maghiari dezlănțuind împotriva populației românești, ca și a altor naționalități din cuprinsul Ungariei (slovaci, sîrbi) o sălbatică teroare și o violentă politică de deznaționalizare, căreia i s-a pus capăt la 1 decembrie 1918.

Purtat prin toate mijloacele posibile: școală, administrație, biserică, armată — toate avînd drept unic scop răpirea, prin forță a dreptului celorlalte naționalități de a-și păstra ființa națională, limba,

cultura, tradiţiile — procesul de deznaţionalizare (început, de fapt, odată cu declanşarea expansiunii în Transilvania[1], dar reactivat în mod deosebit după 1867) a avut drept rezultat maghiarizarea forţată a unei părţi a populaţiei româneşti, în special din rîndul păturilor avute care se temeau să nu-şi piardă poziţiile cîştigate. Chiar şi în condiţiile acestei deznaţionalizări dirijate se cuvine subliniat faptul că populaţia majoritară a continuat să fie cea românească — fenomen evidenţiat de toate recensămintele ce s-au făcut în această perioadă.

Parlamentul din Budapesta a votat, rînd pe rînd, maghiarizarea numelui oraşelor şi satelor, în documentele notariale au fost maghiarizate, în masă, numele româneşti de familii, staţiile de cale ferată au primit nume ungureşti, presa în limba română a fost redusă la cîteva titluri şi sever cenzurată, s-a interzis folosirea limbii române în şcoli. Articolul 12 din Legea Apponyi (lege şcolară adoptată în 1907 vizînd desfiinţarea şcolilor confesionale româneşti, slovace şi sîrbe) spunea textual că „învăţătorii trebuie să întărească în elev spiritul de ataşament la patria ungurească şi conştiinţa că ei aparţin naţiei maghiare". Urmare a votării acestei legi, numai în comitatul Hunedoara 180 şcoli româneşti au fost nevoite să-şi închidă porţile. Personalităţi ale vieţii culturale mondiale au protestat împotriva caracterului reacţionar al acestei legi: „Ceea ce este mai trist — arăta marele scriitor rus Lev Tolstoi într-o scrisoare adresată revistei *A Hir*, din Budapesta — este faptul că, în străinătate, Apponyi are reputaţia unui pacifist, pe cînd în Ungaria el nu recunoaşte nemaghiarilor nici măcar calitatea de oameni". Chiar şi personalităţi ale vieţii sociale şi politice maghiare au dezvăluit caracterul reacţionar al unor măsuri adoptate de autorităţile austro-ungare. Deputatul Ludovic Mocsáry arăta, într-un articol publicat la 25 decembrie 1907, în marele cotidian de la Budapesta, *Egyetértés*, că „o frică excesivă ne împinge să comitem acţiuni cu adevărat extravagante. Mă refer la tendinţa generală de maghiarizare. Ştim foarte bine că ici, colo, se neagă acest adevăr, dar atunci de ce oare se aplaudă în mod frenetic în cele patru colţuri ale ţării ori de cîte ori marele şovin Desideriu Baníffy repetă că patria noastră nu va fi fericită pînă cînd ultimul individ aparţinînd rasei româneşti sau slovace nu va fi transformat în maghiar veritabil... Să nu dorim lucruri imposibile. Nu avem de-a face cu resturi de popoare..., ci avem în faţa noastră blocuri naţionale, conştiente şi pătrunse de progres".

Este de la sine înţeles de ce românii din întreaga Transilvanie, de toate categoriile şi stările sociale au manifestat o vie opoziţie faţă de această tendinţă, reuşind să-şi păstreze naţionalitatea, obiceiurile, religia şi, alături de acestea, toate calităţile moştenite din moşi-strămoşi: omenia, corectitudinea, spiritul de prietenie şi convieţuire paşnică cu oamenii de altă naţionalitate, care, de-a lungul secolelor, s-au aşezat pe aceste meleaguri.

Pe plan politic (prin cunoscuta acţiune a memorandiştilor[2]) şi pe plan cultural prin activitatea Ligii culturale (în România), a ASTREI şi a altor societăţi similare, prin glasul gazetelor democratice *Tribuna* şi *Gazeta Transilvaniei*, reprezentanţi de frunte ai vieţii politice şi culturale româneşti din Transilvania au continuat să lupte cu îndîrjire pentru înfăptuirea arzătorului deziderat naţional: unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Această luptă a fost încununată cu succes deplin la 1 decembrie 1918, cînd, la Alba Iulia, peste 100 000 reprezentanţi ai poporului din întreaga Transilvanie au proclamat cu entuziasm „unirea românilor de peste munţi şi a teritoriilor locuite de ei cu România". Înnobilaţi de sentimentul bunei convieţuiri cu toate celelalte naţionalităţi — propriu românilor din cele mai vechi timpuri — hotărîrea adoptată de adunarea naţională a tuturor românilor prevedea „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român... deplina libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie, prin indivizi din sînul său şi fiecare popor va primi drept de reprezentare în Corpurile legiuitoare şi la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc". Românii probau cu tărie dorinţa de a trăi în pace şi înţelegere cu celelalte popoare, nevrînd să răspundă cu opresiuni veacurilor de oprimare la care fuseseră supuşi. Hotărîrea adoptată la 1 decembrie confirma încă o dată afirmaţia marelui poet Mihai Eminescu că „niciodată nu s-a manifestat în noi [românii]... tendinţa de a supune pe alţii, ci totdeauna românul s-a mulţumit a fi adăpostit şi a se dezvolta pe pămîntul său".

Istoricul act al unirii Transilvaniei cu România a găsit sprijin efectiv în rîndul reprezentanţilor progresişti ai poporului maghiar. Într-un manifest din 3 noiembrie 1918 semnat de Ady Endre, Gyorgy Bartok, Zoltan Kodaly, Yenö Varga şi alţi intelectuali marcanţi ai vremii se sublinia: „Faţă de naţiunile surori nu avem nici o pretenţie. Şi noi ne considerăm o naţiune reînnoită, o forţă acum eliberată pe ruinele monarhiei. Ne trezim uşuraţi la conştiinţa faptului că nu mai sîntem forţaţi să fim stîlpii asupririi. Să trăim unul lîngă altul în pace, ca naţiune liberă, cu alte naţiuni libere". Populaţia germană, la rîndul ei, s-a alăturat Unirii, trimiţînd poporului român „salutul frăţesc, cu urările cordiale de îndeplinire a idealurilor sale naţionale" şi considerînd că „hotărîrea de la Alba Iulia este o chezăşie pentru dezvoltarea etnică şi culturală".

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3-4/1980; 7-8/1978.

Populația evreiască din Transilvania a aderat și ea, în ianuarie 1919, la hotărîrea de unire și făurirea statului național unitar român, ceea ce înseamnă că, în fapt, toți locuitorii Transilvaniei au luptat pentru Unire sau au aderat la ea, au acceptat-o.

Anii deplinei afirmări

În noile condiții economice și social-politice create după desăvîrșirea statului național unitar român, masele largi populare, fără deosebire de naționalitate, n-au încetat nici un moment lupta pentru consolidarea unității statale, pentru menținerea și lărgirea drepturilor și libertăților democratice. Factor esențial al luptei pentru realizarea Unirii, partidul socialiștilor români a fost prima formațiune politică din România reîntregită care s-a reorganizat la scara întregii țări și a dus o amplă activitate pentru dezvoltarea țării în spiritul larg-democratic al documentelor adoptate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. După marele congres din mai 1921, Partidul Comunist Român a condus lupta maselor populare împotriva asupririi sociale, a oricărei discriminări naționale, s-a pronunțat cu fermitate împotriva expansiunii Germaniei hitleriste și a politicii revizioniste a Ungariei horthyiste.

La numai cîțiva ani după încheierea primei conflagrații mondiale a sec. XX și în special după 1933, cînd hitleriștii au venit la putere în Germania, poporul român a fost ținta unor puternice presiuni și șantaje exercitate de statele fasciste și revizioniste, care au culminat cu odiosul Diktat fascist de la Viena, din 30 august 1940[1], prin care României i s-a smuls, în disprețul oricărui drept, partea de nord a Transilvaniei. Împotriva acestei nedreptăți dintre cele mai flagrante în istoria relațiilor dintre state s-a ridicat la luptă întregul popor, inclusiv masele muncitoare ale naționalităților conlocuitoare.

Înfăptuirea revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944, la care a participat, sub conducerea Partidului Comunist Român, întregul popor român, inclusiv armata în totalitatea ei, a confirmat încă o dată justețea luptei dusă de milenii de masele populare pentru dreptate socială și națională, pentru independență și apărarea gliei străbune. Actul de la 23 August 1944 a încununat epocala luptă a poporului român pentru independență și unitate statală, deschizînd noi căi pentru trecerea societății românești pe drumul dezvoltării impetuoase, fără precedent, spre societatea socialistă. În cei peste 38 ani care au trecut de la revoluția de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă, înfăptuită sub conducerea P.C.R., în patria noastră au avut loc mari și profunde prefaceri economice și sociale, care au schimbat din temelii înfățișarea țării. În acești ani, România a parcurs mai multe etape istorice: dintr-o țară agrară cu o economie slab dezvoltată, a devenit o țară cu o economie industrial-agrară, cu o industrie puternică, modernă și o agricultură socialistă în plină dezvoltare.

În procesul edificării noii orînduiri sociale, prin marile realizări obținute, se detașează pregnant ultimii șaptesprezece ani, inaugurați de Congresul IX al Partidului Comunist Român. În acești ani — etapa cea mai fertilă și mai rodnică din întreaga istorie a României — economia națională cunoaște un curs dinamizator, novator, concretizat în dezvoltarea rapidă a forțelor de producție, perfecționarea continuă a organizării și conducerii societății, a relațiilor sociale, a tuturor domeniilor de activitate.

În prezent, poporul nostru se găsește într-o nouă etapă istorică a dezvoltării sale. Programul partidului a trasat obiectivul fundamental al făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării spre comunism, Congresul XII al Partidului Comunist Român stabilind obiectivul înfăptuirii unei etape importante a acestui amplu program — trecerea României, în perioada 1981-1985, de la stadiul de țară socialistă în curs de dezvoltare la acela de țară socialistă mediu dezvoltată. Congresul a stabilit, totodată, ca sarcină de importanță deosebită realizarea unei noi calități a muncii și vieții în toate sectoarele de activitate.

Una din marile cuceriri ale construcției socialiste din patria noastră, ale politicii partidului nostru este rezolvarea justă, în spiritul concepției revoluționare, materialist-istorice, a problemei naționale, asigurarea unor condiții egale de muncă și viață pentru toți cetățenii români fără deosebire de origine etnică. Această politică își găsește expresie în ritmul înalt de dezvoltare economico-socială a tuturor județelor, inclusiv a celor în care, alături de români, trăiesc și oameni ai muncii de altă origine etnică. Au fost asigurate, de asemenea, dezvoltarea și perfecționarea învățămîntului, s-a lărgit baza materială a activității cultural-artistice în limbile cetățenilor români de altă origine. Din circa 29 000 unități școlare, cîte există în România, în peste 3 300 se predă în limbile materne ale acestor cetățeni. Pentru aceiași cetățeni funcționează, de asemenea, 14 teatre, se tipăresc 61 publicații. Cetățenii români de altă origine etnică participă activ la viața politică, la activitatea de conducere a societății, în Marea Adunare Națională, în organismele centrale de stat, în consiliile populare. Un rol important în acest sens îl au consiliile oamenilor muncii maghiari, germani și ale altor naționalități. Partidul nostru consideră rezolvarea problemei naționale — asigurarea deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii — ca parte integrantă, organică a întregii politici de construcție socialistă și comunistă.

De-a lungul istoriei sale, poporul român s-a manifestat permanent ca un popor cu o

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1975, 7-8/1976, 8/1980, 9/1982.

structură unitară. În îndelungata sa istorie a conviețuit cu diferite popoare și populații ce s-au perindat sau au rămas, în parte, pe aceste meleaguri, încadrîndu-se în sistemul societății românești. Toate aceste mișcări și procese demografice nu au afectat caracterul unitar etnic și lingvistic, al poporului, cît și al teritoriului țării.

Toți cetățenii Republicii Socialiste România, de origine română, maghiară, germană, sîrbă sau de altă etnie formează un popor unic, strîns unit în jurul P.C.R., puternic angajat în construirea societății socialiste multilateral dezvoltate, ferin hotărît să-și apere suveranitatea și independența națională, integritatea teritorială a patriei noastre române împotrivaoricărui agresor. Unitatea deplină a poporului nostru este un proces obiectiv-istoric, ale cărui rădăcini sînt adînc înfipte în experiențele istoriei, în interesele și aspirațiile comune ale tuturor cetățenilor patriei noastre.

Subliniind caracterul unitar al poporului român, secretarul general al Partidului Comunist Român arăta, în Cuvîntarea la încheierea Plenarei lărgite a C.C. al P.C.R. din 1-2 iunie 1982, că „avem un popor, o țară în care trăiesc laolaltă români, precum și oameni ai muncii de origine maghiară, germană, sîrbă sau de altă naționalitate. Dar cu toții reprezintă un popor unic și nu admitem nimănui să încerce să lovească în unitatea poporului nostru".

Problema națională în România socialistă fiind just și definitiv rezolvată, sarcina istoricilor noștri este, cum sublinia secretarul general al partidului la întîlnirea cu cercetătorii din domeniul istoriei, din 27 mai 1980, „de a da o ripostă fermă oricăror încercări de a falsifica istoria, de a denatura realitatea. Întotdeauna și în toate cazurile, toate problemele trecutului trebuie să fie abordate în așa fel încît să nu ducă la ascuțirea divergențelor și contradicțiilor, ci la găsirea a ceea ce a fost și este comun, la sublinierea învățămintelor pe care trebuie să le tragem din trecut... În epoca noastră — arăta în continuare secretarul general al partidului — cînd națiunile s-au afirmat și se afirmă cu putere, în acest sens trebuie înțeleasă și problema naționalităților care se găsesc pe teritoriul unui stat sau altul, ca rezultat al îndelungatei conviețuiri istorice. Ele trebuie să se bucure de toate cuceririle civilizației socialiste în țările noastre, de toate libertățile, să poată folosi limba pe care o doresc, așa cum se asigură în România".

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Nicolae Iorga, **Originea, firea și destinul românesc în Enciclopedia României**, vol. I, București, 1938; G. Popa-Lisseanu, **Izvoarele istoriei românilor**, vol. I-IX, București, 1934-1939; A. Veress, **Documente privitoare la istoria Ardealului Moldovei și Țării Românești**, București, 1933; Mihály Hórváth, **Magyarroszag Történelme** (Istoria Ungariei) Pesta, 1860; Radu Popescu, **Istoria domnilor Țării Românești în Cronicari munteni**, vol. I, București, 1961; I. Lupaș, **Relații istorice în volevodatul Transilvaniei**, București, 1937; L. Banyai, Gh. Bodea, **Lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania**; în **Anale de istorie**, nr.5/1968; **File din istoria militară a poporului român**, vol. 10, București, 1982; Cornelia Bodea, **1848 la români. O istorie în date și mărturii**, București, 1982; **Mihai Viteazul în conștiința europeană**, București, 1982; Nicolae Bălcescu, **Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum**, în **Scrieri militare alese**, București, 1957; Paul Mac Kendrick, **Pietrele Daciei vorbesc**, București, 1978; A.D. Xenopol, **Istoria românilor din Dacia Trajană**, vol. 1, București, 1913; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, **Istoria românilor**, vol. I și II, București, 1976; Milton G. Lehrer, **Ardealul, pămînt românesc**, București, 1944; Ștefan Pascu, **Marea Adunare Națională de la Alba Iulia**, Cluj, 1968; Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, **Viața politică în România 1918-1921**, București, 1976; General-maior dr. Ilie Ceaușescu, **Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români**, București, 1980.

CLIO ANUNȚĂ

Enciclopedia Yongle

În lunga perioadă care a trecut de la apariția caracterelor chineze pînă în preajma revoluției din 1911 în China s-au publicat peste 80 000 titluri de literatură veche, istorie, filozofie, medicină, inginerie, astronomie, meteorologie și matematică. Unele săpate pe carapace de broască țestoasă sau pe piatră, altele scrise pe fîșii de bambus sau pe mătase etc.

În efortul de valorificare a patrimoniului culturii vechi, în 1958, în R.P. Chineză s-a constituit o echipă de cercetători care să se ocupe de reconstituirea și publicarea cărților vechi. În anii următori, au apărut cca. 2000 cărți, printre care ediția critică din Cele 24 istorii[1] (denumirea generică a 24 lucrări redactate de istoricii curților imperiale, din timpul dinastiei Han — 206 î.e.n.-220 e.n., pînă cel al dinastiei Ming — 1368-1644, și relatînd evenimente din istoria Chinei de la începuturile sale pînă în sec. XVII), alte opere ale unor istorici, poeți și gînditori de renume, versiuni comentate și traduceri moderne ale clasicilor importanți etc. Numărul lor a rămas însă redus față de bogata moștenire lăsată de clasicii chinezi.

În deceniul 1980-1990, grupul de experți, alcătuit din 58 membri și ajutat de 34 consilieri, și-a propus să reconstituie, să adnoteze și să publice între 1 000 și 2 000 cărți vechi. În această acțiune de anvergură se înscrie și publicarea a încă 63 volume din Enciclopedia Yongle. Cea mai mare enciclopedie din lume, cea dintîi a istoriei culturale chineze, Enciclopedia Yongle a fost redactată din îndrumarea împăratului Yongle (1402-1424), al treilea din dinastia Ming (1368-1644) și terminată în anul 1407. Ea cuprindea 22 937 capitole, reunite în 11 095 volume, și își propunea să conțină tot ce s-a scris vreodată în materie de canoane confucianiste, de istorie, filozofie arte și științe. Un fragment care s-a păstrat a fost republicat în 1963. Numeroase volume ale prețioasei cărți au fost furate înainte de proclamarea Republicii Populare Chineze în 1949.

În anii următori s-au făcut mari eforturi pentru a se recupera cît mai multe dintre ele. Cele 63, ce urmează a apărea în curînd, au fost găsite la Biblioteca din Shanghai (3), în Taiwan (5), în Berlinul de Vest (7), în R.F. Germania (3), în Marea Britanie (22), în Japonia (18), în Statele Unite (3) și în Coreea de Sud (2).

---

1. *Magazin istoric*, nr. 12/1981; 10/1978.

CRONICI DE FAMILII

CANTACUZINII MUNTENI

VIRGIL CÂNDEA

Numele Cantacuzinilor — cum arătam şi în numărul trecut al revistei — este celebru în istoria politică a ţării. Dar Cantacuzinii au fost tot atît de celebri şi în litere şi arte. De la biblioteca umanistă din Mărgineni a postelnicului Constantin Cantacuzino, continuată de fiul său, stolnicul şi istoricul Constantin, pînă la frumoasele manuscrise traduse şi copiate din îndemnul lor sau la somptuoasa ediţie a *Bibliei* lui Şerban Cantacuzino din 1688, monument al limbii literare româneşti, Cantacuzinii au adus o importantă contribuţie la civilizaţia românească a cărţii. Tot aşa, ei au marcat istoria arhitecturii româneşti prin cîteva monumente de seamă. Astfel, din vremea vistierului Andronic Cantacuzino ne-a rămas mănăstirea Banu din Buzău, construită la sfîrşitul sec. XVI şi refăcută în 1722 de Adriana, soţia vornicului Şerban Cantacuzino. Postelnicul Constantin a construit case la Filipeştii de Tîrg, în Prahova, unde îşi avea reşedinţa, biserica din Filipeştii de Pădure şi mănăstirea Mărgineni. Stolnicul Constantin este ctitorul unor importante edificii arhitectonice de la Afumaţi-Ilfov şi Tîrgovişte. Marele spătar Mihail a construit Titireciu (Ocnele Mari-Vîlcea), biserica Adormirea Maicii Domnului din Rîmnicul Sărat, mănăstirea Sinaia şi bisericile de la Turbaţi-Snagov şi Slănic-Prahova. Tot marelui spătar Mihail i se datoreşte şi zidirea, în 1699, a bisericii Fundenii Doamnei, monument remarcabil prin frumuseţea decoraţiei orientale în stuc, care îi îmbracă în întregime faţadele. Alţi mari ctitori au fost stolnicul Pîrvu Cantacuzino, marele comis, paharnic şi vornic Şerban Cantacuzino, Ştefan vodă Cantacuzino care a construit mănăstirea Dintr-un Lemn, marele spătar Toma Cantacuzino ş.a.

Şerban-vodă, domnul Ţării Româneşti, a ridicat la Călugăreni frumoasa cruce de piatră pentru comemorarea marii biruinţe a lui Mihai Viteazul, din 1595, şi un pod peste Neajlov. Dar pe lîngă alte construcţii lui i se datoreşte îndeosebi mănăstirea Cotroceni, din Bucureşti, care ocupă un loc deosebit în istoria arhitecturii româneşti. Înălţată în 1679 după modelul bisericii episcopale din Curtea de Argeş şi al mitropoliei din Bucureşti, ea a fost împodobită, după cum remarca prof. dr. arh. Grigore Ionescu, cu „cele mai frumoase exemplare de coloane de piatră pe care le găsim în arhitectura românească după epoca lui Neagoe Basarab... cele mai reuşite... din cîte s-au realizat după modelul şi cu motivele decorative înfrumuseţate de la stîlpii pronaosului Episcopiei din Argeş". Iubitori de frumos, Cantacuzinilor le plăcea să-şi decoreze ctitorii e cu compoziţiile celor mai buni zugravi ai timpului şi familia însăşi este reprezentată în tabloul votiv al celebrei ctitorii brîncoveneşti de la Hurez (1697). O compoziţie cu la fel de numeroase personagii este aceea a zugravului Pîrvu Mutu din pronaosul mănăstirii Sinaia, în care apar spătarul Mihail Cantacuzino şi familia sa (1695), cît şi fresca bisericii din Filipeştii de Pădure, cuprinzînd, de asemenea, neamul Cantacuzinilor, inclusiv pe stolnic.

Dintre Cantacuzinii de seamă ai sec. XVIII trebuie menţionat marele ban al Craiovei Mihail (1723-după 1787), autorul unei *Istorii a Ţării Româneşti* cuprinzînd evenimentele anilor 1215-1776, dar şi un descendent celebru pe linie feminină, şi anume Antioh Cantemir, diplomatul şi poetul, fiul principelui Dimitrie şi al Casandrei Cantacuzino, fiica lui Şerban vodă. Din neamul lui Drăghici Cantacuzino (fiul postelnicului Constantin şi fratele stolnicului) se trage ramura Cantacuzinilor care, stabiliţi în Rusia, au dat o serie de distinşi ofiţeri şi diplomaţi de marcă imperiului ţarilor. Aşa cum din spiţa lui Ştefan vodă Cantacuzino, ultimul domnitor muntean al familiei, descind, prin fiul său Radu (Rodolphe), căsătorit cu Elisabeth d'Estival de Beaufremont, cîteva vlăstare născute din cele patru fete ale principelui, măritate în Franţa cu nobili din familiile O'Dannel, Graf Malza de Moden, Baron Fornac şi de Blaizel.

Dar s-au afirmat, în continuare, Cantacuzini în ţară. Astfel, un Cantacuzin, Constantin (1800-1877), agreat şi de turci şi de ruşi, a fost caimacam al Ţării Româneşti (1848-1849), pînă la numirea

domnului Barbu Ştirbei (1849-1856). Cîrmuirea lui conservatoare s-a caracterizat prin aspra represiune a ţărănimii care refuza executarea clăcilor şi plata dijmei boiereşti şi prin alte măsuri reacţionare, menite să reinstaureze vechiul regim regulamentar. Ioan Cantacuzino a deţinut dregătorii de seamă în timpul căimăcămiei lui Alexandru D. Ghica (1856-1858) şi în administraţiile următoare ale Ţării Româneşti, impunîndu-se pe plan politic în aşa măsură, încît, la 1859, el a fost un contracandidat la domnie al lui Alexandru Ioan Cuza.

O figură proeminentă a vieţii politice româneşti de la sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX a fost George Grigore Cantacuzino (1837-1913), cel poreclit, datorită averii sale uriaşe, „Nababul". A fost magistrat, ajungînd pînă în funcţia de preşedinte al Curţii de Apel (1886), primar al Capitalei, preşedinte al Camerei Deputaţilor, apoi al Senatului. Ca exponent al intereselor marilor latifundiari şi preşedinte al Partidului Conservator, el a fost în repetate rînduri ministru (de justiţie, de finanţe), apoi prim-ministru (1899-1900 şi 1904-1907). Bustul lui stăruie stingher în Grădina Icoanei. În frumosul lui palat de pe Calea Victoriei („Palatul cu lei"), construit după planurile arhitectului I. D. Berindey, a funcţionat pînă înainte de război Preşedinţia Consiliului de Miniştri, iar în prezent este găzduit Muzeul muzicii româneşti.

Un urmaş al lui Constantin Cantacuzino, caimacamul din 1849, prin fiul său Ioan, a fost marele om de ştiinţă Ioan Cantacuzino (1863-1934), întemeietorul şcolii româneşti de microbiologie şi medicină experimentală. Şi-a făcut studiile liceale la Paris, unde a fost coleg cu Romain Rolland, Victor Dérard şi André Saurès. A studiat la Sorbona litcrele, apoi a urmat cursurile Facultăţii de ştiinţe naturale şi ale Facultăţii de medicină, din Paris, pe care o absolvă în 1894, cînd obţine titlul de doctor în medicină. S-a format ca cercetător sub îndrumarea directă a savanţilor Elie Metchnikoff, Raux şi Emil Duclaux, în laboratoarele Institutului Pasteur şi la staţiunea de biologie marină din Rascoff (Finister). După întoarcerea în ţară, el a desfăşurat, timp de patru decenii, o operă impresionantă atît în domeniul ştiinţific, cît şi în cel didactic, cultural, sanitar şi social. A fost profesor de morfologie animală la Universitatea din Iaşi, asistentul lui Metchnikoff la Paris, apoi şeful catedrei de medicină experimentală la Facultatea de medicină din Bucureşti. A creat societăţi ştiinţifice (*Reuniunea biologică română*, 1906), reviste medicale (*Revista ştiinţelor medicale*, 1905 şi *Archives roumaines de pathologie experimentale et de microbiologie*, 1928), centre de cercetări şi de producţie de vaccinuri, ca Institutul de microbiologie, parazitologie şi epidemiologie care îi poartă numele (1921), dar mai cu seamă a creat şcoala românească de medicină experimentală, cunoscută azi pe plan mondial drept „Şcoala Cantacuzino".

Convingerile lui socialiste (era prieten de tinereţe al savanţilor Dimitrie Voinov şi Emil Racoviţă şi un obişnuit al cercului revistei *Contemporanul* din Iaşi) l-au făcut promotorul măsurilor radicale pentru rezolvarea problemei bolilor sociale, care constituiau, la începutul secolului, o plagă pentru populaţia săracă de la oraşe şi sate. Într-o conferinţă rezumată de ziarul *România muncitoare* din 26 februarie 1906, vorbind despre tuberculoză, Ioan Cantacuzino spunea: „Dispariţia completă a acestei boli sociale numai soluţia socialistă, societatea comunistă o va aduce". El a fost autorul legii din 1910 (Legea Cantacuzino), prin care se reorganiza întreaga reţea sanitară a ţării şi în care problemelor igienii, condiţiilor de viaţă ale maselor li se acorda o atenţie deosebită. El a condus, în 1913, campania de vaccinare antiholerică numită de marele savant francez Raux „marea experienţă românească" şi tot Ioan Cantacuzino a îndrumat, în 1916-1918, campania împotriva tifosului exantematic. Datorită vaccinului antituberculos preparat la Institutul „dr. I. Cantacuzino" din Bucureşti, începînd din 1926, în numai trei ani mortalitatea datorită tuberculozei la copii în mediu endemic a fost scăzută de la 25 la 1,3 la sută. Cercetările sale în domeniul imunităţii la nevertebrate, al holerei, tifosului exantematic, tuberculozei şi scarlatinei l-au situat între marile figuri ale medicinei contemporane universale. A fost membru al Academiei române, membru corespondent al academiilor de medicină din Paris şi Bruxelles, membru al Institutului „Pasteur" din Paris şi al Comitetului de igienă al Societăţii Naţiunilor. Prieten al marilor meşteri ai picturii româneşti şi străine, el a realizat cu rară competenţă una din cele mai frumoase colecţii de stampe din lume. Ani de-a rîndul a fost unul din conducătorii revistei *Viaţa românească* din Iaşi. Prezent în luptele pentru desăvîrşirea unităţii naţionale a poporului român, el a făcut parte din delegaţia română la Trianon, unde, la 4 iunie 1920, se ratifica pe plan internaţional unirea Transilvaniei cu România.

Un rol însemnat în mişcarea feministă din ţara noastră l-a avut Alexandrina (Didina) Cantacuzino (1881-1944), născută Palade. Consiliul naţional al femeilor române (1923), secţia română din Mica Înţelegere Feminină, construirea Mausoleului de la Mărăşti şi alte acţiuni legate fie de afirmarea femeii, fie de cultul memoriei eroilor căzuţi în războiul de reîntregire a neamului i s-au datorat Didinei Cantacuzino.

În domeniul aviaţiei, foarte cunoscut a fost Constantin (Bâzu) Cantacuzino (1907-1959). În ziua de 25 august 1944, lui i-a revenit misiunea de a-l conduce pe locotenent-colonelul american James Gunn III, de pe aerodromul Popeşti-Leordeni la comandamentul forţelor aeriene aliate din Mediterana; în vederea perfectării cooperării acestora cu forţele insurecţionale române pentru lichidarea rezistenţelor hitleriste din zona de nord a Bucureştilor[1].

Istoria contemporană a României a consemnat mulţi alţi Cantacuzini — ingineri, medici, avocaţi, profesori.

---

[1] Vezi amănunte în *Magazin istoric* nr. 8/1974.

VASILE PÂRVAN

AŞA CUM L-AM CUNOSCUT

CONSTANTIN C. GIURESCU

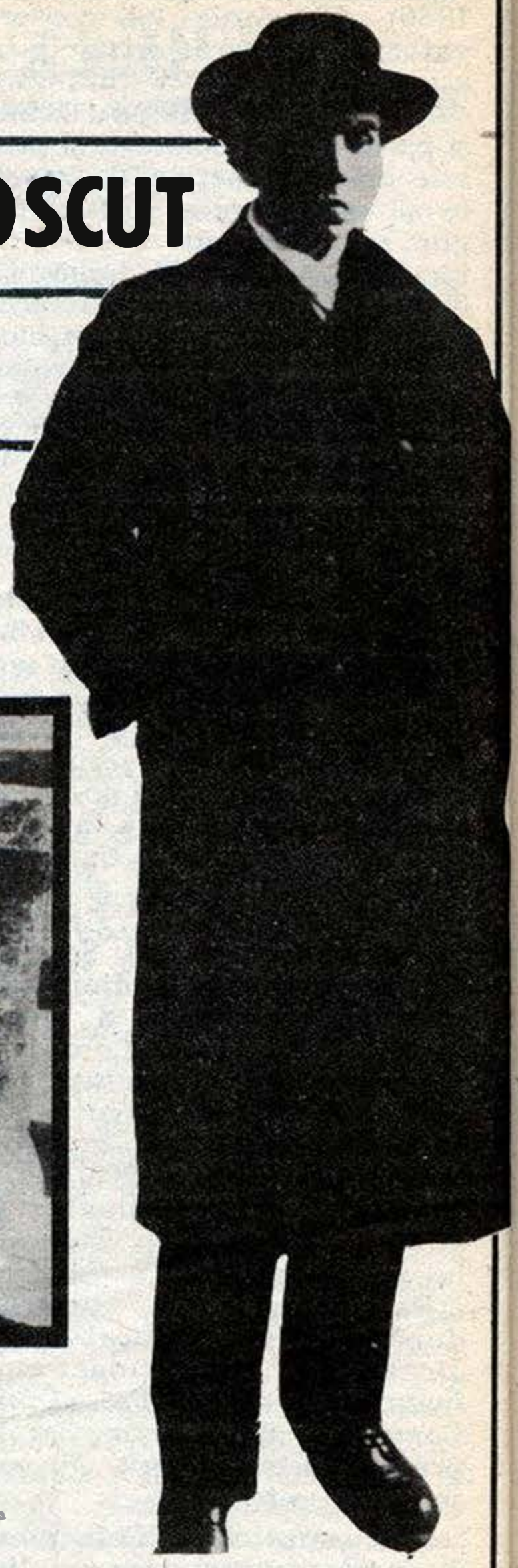

...Chipul lui Vasile Pârvan[1] îmi stăruie viu, aievea înaintea ochilor: cu privirea lui sfredelitoare, care te pătrundea şi-ţi ghicea gîndurile, cu sprîncenele negre, frumos arcuite, cu fruntea mare şi bombată, cu trupu-i plăpînd, purtînd întotdeauna aceeaşi haină neagră, închisă pînă la gît, de pastor protestant, cu marginea gulerului alb, depăşind uşor haina. Îi văd mîna fină care ştia să ţie deopotrivă condeiul măestru ca şi peria subţire cu care îndepărta uşor praful aşezat de veacuri între literele inscripţiilor. Îl văd la Histria... Pe cap poartă o şapcă cenuşie, cu cozoroc, jambiere de piele galbenă îi prelungesc bocancii. Stă şi se uită îndelung la inscripţie ; îl preocupă acei „lai"[2] pe care-i întîlneşte pentru prima dată şi de care va discuta îndelung, cu noi toţi, la masa de prînz.

Sîntem la începutul lui septembrie 1921. Venisem ca tînăr asistent al Muzeului naţional de antichităţi — nu împlinisem încă douăzeci de ani — ca să particip la săpături. Am stat trei săptămîni încheiate şi am văzut ce înseamnă munca pe şantier, de la şase dimineaţa pînă seara, cîtă bucurie produce descoperirea unei noi inscripţii, cîte discuţii provoacă interpretarea ei. Nu erau însă discuţii grave, solemne, în care profesorul să pontifice şi ceilalţi să aprobe. Erau discuţii libere, vîrstate de cîte o glumă sau anecdotă, spusă de Metaxa, conservatorul muzeului, sau de Păcuraru, talentatul desenator al aceluiaşi muzeu. Pârvan se bucura din toată inima şi rîdea ca un copil. Aci, în intimitatea de muncă a şantierului, era cu totul altul decît la catedră şi seminar. Munca se desfăşura în trei serii: de la şase la nouă dimineaţa, prima serie, supravegheată de asistentul cel mai tînăr. Urma o pauză de jumătate de ceas, în care personalul muzeului lua ceaiul, iar lucrătorii prînzul cel mic. Continua seria a doua, de la nouă jumătate la douăsprezece jumătate sub supravegherea unui asistent mai vîrstnic, de obicei Papazolu. Se lua apoi o pauză mai amplă, de două ceasuri, pentru prînzul cel mare şi odihna lucrătorilor. Urma, în sfîrşit, seria a treia, pînă la cinci jumătate seara, sub supravegherea lui Metaxa. Pârvan — „magistrul", cum îi spuneam cu toţii — venea la toate seriile, să vadă cum merg treburile, examina materialele date la iveală şi îşi lua note în vederea raportului de săpături şi a comunicărilor destinate Secţiunii istorice a

[1] Anul acesta se împlinesc 100 ani de la naşterea lui Vasile Pârvan — figură proeminentă a ştiinţei istorice româneşti. Textul pe care îl publicăm reprezintă cîteva extrase din comunicarea pe care Constantin C. Giurescu a ţinut-o în cadrul şedinţei publice a Secţiei de ştiinţe istorice a Academiei Republicii Socialiste România, în ziua de 24 iunie 1977, cu puţin timp înainte de a dispărea din viaţă. Titlul şi completările în paranteze drepte aparţin redacţiei noastre; întreruperile le-am marcat prin trei puncte.

[2] Populaţie locală din Dobrogea, atestată de mai multe inscripţii din sec. III e.n.

Academiei, al cărei membru era.

Am avut atunci prilejul să-l cunosc pe Vasile Pârvan arheologul, cîrmuitorul de şantier. Dar aceasta era numai una din ipostazele marii lui personalităţi. Timp de aproape nouă ani de zile, din toamna lui 1918 pînă în vara lui 1927, am cunoscut şi celelalte ipostaze ale lui şi anume pe învăţat, pe profesor, pe literat, pe filozof, pe organizator şi, în mai mică măsură, pe gînditorul politic...

Vasile Pârvan, la Histria, în campania de săpături din anul 1922

Prima dată cînd l-am văzut pe Vasile Pârvan a fost la finele lui octombrie 1918. Tata murise de cîteva zile, la cincisprezece ale lunii, înainte ca să fi apucat să-i spun că voi urma tot istoria, ca şi el, iar nu ingineria, în vederea căreia făcusem realul la liceu, pînă în clasa a şaptea inclusiv. Dar, pentru noua direcţie, urma să-mi completez cunoştinţe de limbă latină şi să învăţ greceşte. M-am dus deci la facultate, la Pârvan, despre care ştiam că fusese prieten cu taică-meu, m-am prezentat şi l-am rugat să-mi spună cum să procedez. Mi-a dat soluţia imediat, îngăduindu-mi să urmez, deşi eram numai în clasa a opta a liceului, cursul de greacă veche, pentru începători, pe care asistentul său Papazoglu urma să-l înceapă peste cîteva zile, odată cu noul an universitar. Mi-a vorbit apoi pe larg de taică-meu pe care avusese prilej să-l cunoască deaproape la Academie, fiind amîndoi membri ai Secţiei istorice. Am descoperit atunci că sub aparenţa severă a profesorului rigid, învesmîntat în negru, se ascundea o inimă caldă, sensibilă la suferinţa sau nevoia altuia şi gata să ajute.

La cîteva zile după aceasta, l-am auzit pe Vasile Pârvan ţinîndu-şi lecţia inaugurală a cursului, lecţie închinată studenţilor căzuţi în războiul pentru întregirea statului. Am trăit atunci clipe zguduitoare cînd, în faţa unei săli arhipline, avînd în primele două rînduri de bănci, pe părinţii în doliu, ai celor morţi pentru ţară, a rostit „threnos"-ul — cîntecul de jale — pentru cei plecaţi dintre noi. Aud şi acum cuvintele magistrului: „Cu anii lor cei tineri, au înmulţit anii nesfîrşiţi ai patriei. Somn blînd, copiii mei, somn lin". Şi am simţit o sală întreagă zguduită şi am văzut plîngînd pe părinţii celor căzuţi.

Am urmat apoi trei ani întregi, cît am făcut Facultatea de litere, cursurile şi seminariile lui Vasile Pârvan. Am putut atunci să-mi dau seama şi de însuşirile profesorului şi de acelea ale învăţatului — savant şi erudit totdeodată — şi de talentul literatului, făcînd cuvintele să cînte, şi de gîndurile despre viaţă şi lume ale cugetătorului.

Ca profesor, Vasile Pârvan era un model de conştiinciozitate şi punctualitate. Îşi ţinea cursul regulat, la orele prevăzute de program, iar prelegerile lui erau rodul unei pregătiri sistematice, iar nu improvizaţii uşoare. Chiar dacă uneori forma izbea prin ermetismul ei, care putea părea celor nepreveniţi preţiozitate, totuşi succesiunea ideilor era întotdeauna logică şi construcţia lecţiei bine echilibrată. Iar lecţiile de deschidere a cursurilor, adevărate evenimente culturale la care participau nu numai studenţii, de la istorie şi de la alte facultăţi, dar şi lume din oraş... Un mare merit

● Nu pentru că cineva a scos o carte de istorie, e istoric. Se întreabă cineva — acel ce știe, firește, să se întrebe alte lucruri: dacă i se zice istoric, care-i e înțelegerea faptelor pe baza cărora a scris, cum face critica documentelor și care-i e informația, calitativă și cantitativă, care-i sînt judecățile noi, cum înțelege el să facă istorie, care-i, în sfîrșit, concepția lui istorică nouă; ...Putința de a înțelege cu inimă iubitoare și cuget curat trecutul, așa ca, identificîndu-te o clipă cu cel ce s-au dus, să le afli simțirile și gîndurile și să ni-i redai nouă, reînviați în ființa ta vie de nemuritor-istoric, ne va face pe toți ca, înclinîndu-ne capetele cu cucernicie, să-ți credem spusele și să-ți dăm numele pe care, de cînd e lumea, nu l-au căpătat mai mulți decît să poată forma o centurie, o sfîntă centurie de bărbați învățați și adînci cunoscători ai vremilor lor și a celor trecute, numele de care nu trebuie să se atingă cineva cu ușurință, acela de istoric.

(Adunători de izvoare, istorici și filosofi, în Voința națională, *25 septembrie 1903)*

● După cunoștințele sigure istorice avem de pe la 500 a. Chr., deci de 2 400 de ani, o unitate etnografică perfectă, întîi dacică, apoi de la Traian, daco-romană, pe întregul teritoriu arătat [al României]. Caracterele spirituale ale națiunii daco-române sunt perfect precizate prin arta populară foarte bogată și variată atît ca material de artă industrială cît și ca artă pur etnografică. Diferența între arta populară românească și cea a celorlalte popoare înconjurătoare constă în tratarea sobră (liniar și coloristic), distinsă, grațioasă, subtilă, inventivă a diferitelor motive etnografice universale mai greoi redate de celelalte națiuni și în măsura și armonia stilistică, atît funcțională cît și ornamentală, a formelor concrete ale manifestării și organizării cultural artistice ori sociale...

România, așa cum a fost în sfîrșit întregită în hotarele ei etnice și istorice, se înfățișează ca un tot indisolubil, ale cărui părți nu se pot înțelege decît una prin alta. Arheologia și arta română trebuie să țină seamă de această realitate pe care pînă acum au înțeles-o deplin numai istoricii și filologii români.

(Probleme de arheologie în România, în revista Transilvania, *nr. 1-2/1921)*

● Am crezut util a face să apară o publicație arheologică românească redactată exclusiv într-o limbă universală. În definitiv Dacia și în general regiunile iliro-tracice, care ne preocupă în mod cu totul special, sînt leagănul civilizațiilor pre- și protoistorice și nici Italia, nici Grecia, nici Asia minoră nu s-ar putea dispensa de a le cunoaște în adîncime fazele succesive și toate amănuntele evoluției lor. Originile italice, grecești și asianice din mileniile III și II a. Chr. trebuie căutate atent în Europa dunăreană. E un punct de vedere cunoscut, dar încă nu suficient recunoscut de toată lumea. Revista noastră va ajuta ca el să fie recunoscut datorită materialului inedit de prim ordin pe care îl va publica tot mai amplu în fiecare an.

(Traducere a cuvîntului introductiv Avant-propos, *al revistei* Dacia, *I, 1924, în volumul V. Pârvan:* Scrieri, *ed. Al. Zub, București, 1981)*

al profesorului Pârvan a fost că a știut *să formeze elevi* și să le inspire pasiune pentru specialitatea sa: arheologia, istoria antică și protoistoria. Mai toți cei care au activat în această direcție în perioada interbelică și chiar după 23 August — unii și înainte de primul război mondial — au fost elevii săi...

Dar Pârvan nu se mulțumea să inculce studenților săi cunoștințe și metodă de lucru, ci îi ajuta și în viața lor profesională, înlesnindu-le cariera. Pot să dau mărturia mea în această privință. Magistrul m-a îndemnat: „Fă așa cum am făcut eu — mi-a spus el — asigură-ți spatele" Și i-am urmat imediat sfatul. Tot magistrul m-a îndemnat să mă prezint, după doctorat, la examenul de docență — „Ești foarte tînăr — mi-a spus atunci — supune-te deci la cît mai multe probe publice, ca să nu aibă nimenea nimic de zis" — și am făcut precum mă îndemna el. A fost membru în comisia mea de docență, apoi în aceea de agregație, redactînd, în ambele, rapoartele finale către minister, așa încît pot spune că m-am bucurat de sprijinul lui luminat în toate momentele hotărîtoare ale carierei mele didactice...

Omul de știință întrunea două însușiri care rareori se întîlnesc în una și aceeași persoană: era și erudit, căutînd să meargă pînă la ultimele detalii și să le lămurească, printr-o investigație care avea adesea caracter exhaustiv, era și savant, posedînd darul sintezei, al construcției armonioase ale cărei părți se îmbină organic...

Amintesc acuma și o altă latură a magistrului: *patriotismul*. Își iubea cu pasiune țara, iubea țărănimea în care vedea marele rezervor de energie și creație al neamului și era adînc indignat — cum o arată pomenirea în 1914 a predecesorului său la Academie [Constantin Erbiceanu] — că nu se face ceea ce trebuie pentru ridicarea acestei țărănimi. Credea în înălțarea prin cultură a națiunii, în întregimea ei, și a spus-o răspicat în lecția de deschidere a cursului său în noua universitate românească a Clujului, în 1919, precum și în participarea sa la fundarea Editurii Cultura Națională din București. Acest patriotism și credința lui că prin cultură se poate obține înălțarea națiunii explică și pasiunea pe care a pus-o în realizarea instituției de cultură de care și-a legat indisolubil numele: Școala Română din Roma...

Care este concluzia ce se impune cînd cercetezi viața și opera magistrului? Care sînt caracteristicile acestei personalități excepționale? Un prim răspuns mi se pare a fi *dragostea de țară*, conjugată cu *împlinirea strictă a datoriei*. Și aș adăuga imediat: cultul pentru *munca creatoare*, munca frumos și bine făcută, fără constrîngere. Ascultați cuvintele lui: „Să muncim în libertate, să creiem în libertate, e să cîntăm vieții cel mai frumos imn pe care l-ar putea sufletul nostru cuprinde în adîncurile lui. Munca e ritmul vieții. Ea dă, ca și libertatea, tărie și frumusețe și caracter propriu ființei noastre". Și mai departe: „Nu spera în aceea ce nici stelele care ne par veșnice nu au. Și adevărul e acesta: Fericiți cei care nu-și irosesc viața, căci o alta nu e. Fericiți cei care luptă împotriva morții, creînd mereu gînduri și viață, căci fiecare clipă mai mult, trăită în frumusețe, e o întreagă eternitate".

ARTISTUL EGALA PE SAVANT...

JÉRÔME CARCOPINO,

membru al Academiei franceze

Cunoscut specialist al antichităţii, istoricul francez Jérôme Carcopino[1] (1881-1970) a fost şi un sincer şi constant prieten al României. În 1923, Academia română l-a ales membru de onoare. A avut legături de prietenie şi colaborare cu numeroşi istorici şi oameni de cultură români, în mod deosebit cu Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan.

În 1927, la moartea lui Pârvan, J. Carcopino a scris o caldă evocare a ilustrului savant dispărut, apărută şi în traducere românească, din care reproducem cîteva fragmente. Titlul şi explicaţiile din paranteze drepte aparţin redacţiei.

I. L.

Moartea, în plină forţă, la 45 ani, a lui Vasile Pârvan, e o pierdere incalculabilă pentru toate patriile ştiinţei; mă gîndesc cu o dureroasă strîngere de inimă la splendidele făgăduieli pe care ea le afinină, la monumentul pe care îl trunchiază, la inteligenţa superioară, la sufletul ales, la activitatea prodigioasă pe care ne-o răpeşte.

În Franţa, eruditii toţi plîng dispariţia lui neaşteptată, căci nu e unul care, răsfoindu-i de curînd *Getica*, să nu fi invidiat puterea lui de muncă şi să nu fi înţeles măreţia spiritului lui.

Acum cîteva zile a apărut în *Revue des Études anciennes*, sub semnătura lui Albert Grenier, o dare de seamă a acestei admirabile lucrări, în toate privirile demnă de obiectul ei. „D. Pârvan, scrie Grenier, nu trebuie considerat drept un maestru doar în România. În douăzeci de ani de lucru neîntrerupt el a ajuns un maestru pentru toţi, iar cartea lui din urmă e dintre cele care îmbogăţesc patrimoniul comun al umanităţii. Ea reînnoieşte preistoria Europei; aruncă îndărăt în timp limitele istoriei ţărilor dunărene; deschide capitole noi în cea a celţilor. Va face epocă în studiile antichităţii şi ar fi singură de ajuns ca să salveze din uitare numele autorului ei, de-acum nepieritor şi pentru totdeauna asociat descoperirii adevăratelor origini ale neamului de elită din care a ieşit poporul".

Dar ar fi nedrept ca *Getica* să ne facă să uităm lucrările de mai înainte ale lui Pârvan; nici una nu e indiferentă, toate rămîn nepreţuite. Teza lui Pârvan asupra negustătorilor în imperiul roman (1909) [*Die Nationalität der Kaufleute im römischen Kaisereiche*] rămîne, dimpreună cu *Negustătorii italieni în Orientul grec* a lui Jean Hatzfeld, cea mai bună contribuţie ce s-a adus cunoştinţei noastre asupra comerţului în lumea clasică. Monografia asupra tinereţii lui Marcu Aureliu [*M. Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus. Studiu istoric*, Bucureşti, 1909], se distinge prin exactitate, eleganţă, gust şi simţ al speculaţiilor morale.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1980.

CENTENAR VASILE PÂRVAN

Expoziţie

În sulta manifestărilor prilejuite de aniversarea a 100 ani de la naşterea lui Vasile Pârvan se înscrie şi expoziţia omagială organizată la Muzeul de istorie al R.S. România consacrată vieţii şi activităţii savantului. Sînt prezentate lucrările cele mai însemnate ale istoricului, printre care capodopera gîndirii sale, Getica, publicată în 1926, pagini de manuscrise, proiecte, ciorne, schiţe, certificate, diplome, înalte distincţii ştiinţifice. Se adaugă file dintr-o bogată corespondenţă purtată cu personalităţi din ţară şi de peste hotare: G. Ibrăileanu, C. Stere, D. Onciul, N. Iorga, I. Bianu, I. Bogdan, L. Rebreanu, Sextil Puşcariu, Roberto Paribeni, Ettore Pais, W .S. Ferguson, H. Dessau, H. Schmidt. Spicuim dintr-o scrisoare pe care savantul o adresa prietenului său, Simionescu-Rîmniceni: „Titulescu mi-a oferit chiar casa lui pentru timpul cît voi sta la Londra, luîndu-mă încă de aseară de la gară". Martha Bibescu, alt ambasador al spiritualităţii româneşti, i se adresa cu formula emoţionantă de „frăţescul meu prieten".

Reţin atenţia şi fotografiile care-l surprind alături de figuri ilustre ale culturii europene, între care J. Carcopino şi H. Focillon, precum şi paginile de corespondenţă oficială purtată cu Liga Naţiunilor, Institutul arheologic german din Berlin, Comisia intelectuală de cooperare internaţională etc.

Expoziţia omagială consacrată marelui istoric român va fi prezentată şi la Roma.

Alexandru CERNATONI,
muzeograf la Muzeul de istorie al R.S. România

Omagiul tracologilor

Marele istoric Vasile Pârvan, părintele arheologiei ştiinţifice din ţara noastră şi fondator al studiilor tracologice, a fost omagiat — cu prilejul aniversării unui secol de la naştere — în cadrul simpozionului naţional de tracologie, care a avut loc în zilele de 16 şi 17 octombrie la Bacău, în apropierea locurilor natale ale istoricului. Lucrările s-au desfăşurat sub auspiciile Academiei de ştiinţe sociale şi politice, Consiliului culturii şi educaţiei socialiste, Institutului de tracologie, Comitetului judeţean de cultură şi educaţie socialistă şi Muzeului judeţean de istorie şi artă Bacău. Simpozionul (ajuns la a cincea ediţie) a reliefat contribuţiile aduse de Vasile Pârvan la studierea istoriei vechi şi a prezentat cele mai noi rezultate în cercetarea arheologică, evidenţiind înaltul nivel al civilizaţiei strămoşilor noştri — aşa cum, dealtminteri, istoricul a intuit în monumentala sa lucrare Getica.

Iar *Începuturile vieții romane la Gurile Dunării* înfățișează despre România antică un tablou tot atît de luminos și de precis ca și cele în care Jullian,[1] la noi, a fixat trăsăturile Galiei.

În fiecare din aceste lucrări, pe care Pârvan le redactează cu aceeași ușurință în românește și franțuzește, în italienește și în nemțește, strălucesc și se amestecă daruri rareori asociate, combinînd disciplinele cele mai diferite. Rînd pe rînd preistoric și arheolog, lingvist și filozof, el are răbdarea analizelor minuțioase și curajul celor mai largi sinteze. Completa cu o virtuozitate de specialist desăvîrșit inscripțiile cele mai mutilate și descria ca un poet priveliștile mărețe în care le găsise. Avea sobrietate și strălucire, scrupul și avînt; artistul egala în el pe savant.

Dar, în același timp, gîndirea se traducea la el și în fapt; poetul era un organizator ale cărui creații se multiplicau fără a se stînjeni una pe alta și luau, ca prin minune, dezvoltări repezi și robuste. Pretutindeni am găsit urma trecerii lui, semnul acțiunii lui. L-am cunoscut la Roma, unde energia, tactul, devotamentul lui, au asigurat repede tinerei Școli române de arheologie un rang de invidiat printre cele mai vechi. Am vizitat cu el șantierele săpăturilor pe care le conducea în Dobrogea și de unde, în atît de scurtă vreme, a știut să scoată la lumină, mai ales la Histria, atîtea prețioase documente. Am cules apoi la Paris ecoul influenței pe care o cîștigase în sînul Uniunii interacademice, unde ajunsese vicepreședinte.

[1] Camille Jullian (1859-1933), istoric francez care a adus contribuții importante privind istoria Galiei.

Oriunde s-ar fi găsit, corupgerea lui smulgea încrederea, zelul lui înflăcărat învingea piedicile. Cele trei tomuri din *Ephemeris Dacoromana* și cele două din *Dacia* au întovărășit redactarea și apariția *Geticei* sale. El își consacra, fără precupețire, timpul și sfaturile acțiunilor colective a căror răspundere o luase asupră-și, găsindu-și bucuria numai în beneficiul pe care aveau să-l tragă elevii lui în cinstea care avea să se reverse asupra țării sale.

Căci aici atingem ceea ce era mai înalt, ceea ce era omul însuși în Pârvan. Viața îl încercase aspru. Își pierduse, după cîțiva scurți ani de fericire desăvîrșită, soția și singura lui fetiță. Dar își acceptase destinul dureros cu un stoicism tot atît de neclintit ca și cel pe care îl aflase la romanii din secolul II. Se adîncise atunci în lucru, ca într-o uitare mîntuitoare. Și acorda și cerea elevilor săi atîta afecțiune încît îmi putea spune, cu un surîs melancolic, că își refăcea cu ei o adevărată familie în juru-i. Refugiat în știință ca într-un adăpost sigur împotriva tuturor formelor răului, el i-a închinat un cult pasionat, ascetic. Bucuriile austere ale cercetării și ale adevărului erau singura lui rațiune existentă. Așa a refuzat și invitațiile care, în mai multe rînduri, i s-au adresat de a intra, ca șef de partid, în politică. Ceea ce îl îndepărta însă de la ea era patriotismul, nicidecum vreo indiferență de diletant închis în turnul său de fildeș. Era convins că, în ciuda tuturor măririlor teritoriale, a oricăror creșteri de bogății materiale și de populație, o „Românie mare" nu va exista în adevăr decît în ziua cînd, îndepărtînd orice tutelă intelectuală, patria sa se va fi arătat în stare să se ia la întrecere în toate domeniile științei cu națiunile cele mai vechi cultivate.

CLIO ANUNȚĂ

Avea 36 ani

Prin înflăcărata adeziune la lupta eroică a poporului grec pentru independență, împotriva stăpînirii otomane (Magazin istoric, nr. 4/1975), marele poet englez a devenit și un personaj istoric. Moartea sa, survenită la 19 aprilie 1824, la Missolonghi în Grecia, continuă să-i preocupe pe specialiștii în literatură, istorie și... medicină. Leslie Marchand, de pildă, într-o documentată lucrare publicată la Londra și intitulată Byron. A Biography, menționează drept cauze ale decesului poetului filoelen „un proces inflamator cronic al creierului" sau o „uremie acută", diagnostice total diferite și care cu greu ar putea fi acceptate ca simultane din punct de vedere științific. În schimb, Robert G. Richardson, redactor la revista medicală belgiană Spectrum International, propune, pe baza mărturiilor celor ce s-au aflat în preajma lordului Byron, ipoteza unei forme de paludism, așa-numita febră biliară hemoglobinurică însoțită de manifestări cerebrale malarice. R.G. Richardson aduce ca argument faptul că Grecia era o regiune bîntuită de malarie, unde adesea se înregistrau cazuri de febră terțiară (cu criză la fiecare a doua zi) malignă, produsă de agentul cauzal plasmodium falciparum. Căldura, frigul, oboseala sau alcoolismul favorizau apariția bolii, care avea ca simptome și comportări psihice ciudate, pacientul devenind „de nerecunoscut".

Faptul că Byron făcuse cunoștință cu „frigurile galbene" reiese dintr-o scrisoare trimisă unui prieten, la numai cîteva zile după sosirea sa la Missolonghi: „... la urma urmei e mai bine să mori de un glonte decît îndopat cu chinină". O lună și jumătate mai tîrziu, poetul trece printr-o criză violentă, descrisă în amănunt de ofițerul William Parry: „De-abia apucase să-și bea paharul cu oțet, cînd lordul Byron a mărturisit că nu se simte în apele lui și eu am observat că se schimbase la față. S-a ridicat de pe scaun, dar nu prea se ținea pe picioare, a făcut unul sau doi pași clătinîndu-se și a căzut în brațele mele... O clipă mai tîrziu, cu dinții încleștați, neputînd să vorbească, apoi complet inconștient, a fost apucat de convulsii puternice... Cînd mi-a căzut în brațe, fața îi era schimonosită și gura strîmbă".

Spre sfîrșitul lunii, Byron își recăpătase oarecum forțele, deși dr. Millingen afirma că „intrase într-o stare de melancolie". Refuza însă să se menajeze, călărea și făcea exercițiii de luptă. Pe 1 și 2 martie i-a fost din nou rău. Era vreme urîtă și adesea Byron, fără nici un motiv, cădea pradă unor crize de nervi și furie. Starea i s-a agravat din cauza ploii torențiale care l-a surprins pe 9 aprilie, în timp ce călărea (episod menționat în articolul din Magazin istoric citat mai sus). O săptămînă mai tîrziu, William Parry nota că Byron „era grav bolnav și delira tot timpul". Luările de sînge și alte terapeutici nu l-au mai putut ajuta. Cu rinichii blocați, pe 18 aprilie 1824 a intrat în comă, iar în 19, la ora 6 seara a murit. Avea 36 ani.

A.M.Ș.

Cronicarii amintesc

Relatînd expediţia întreprinsă
în 1691 de regele Poloniei
Ioan Sobieschi
împotriva voievodului Moldovei
Constantin Cantemir,
Ioan Neculce
arată că atunci „au arsu leşii
şi tătarii multe curţi
boiereşti, la ţară şi la Iaşi.
Ars-au în Lungani, în Obrejeni,
în Popi, în Doroşcani
la Leca, în Căcărădzeni două părechi,
în Podobiţi, într-alţi Lungani,
în Albeşti, în Brăleşti,
în Prigoreni, în Găneşti, în Tîrgu Frumos,
în Clireşti, în Petrişu, în Heleşteleni,
în Hăbăşeşti, în Ruginoasa,
în Cozmeşti, în Purceleni, în Stolniceni,
în Paşcani şi pe alte locuri multe.
Tot curţi şendilite boiereşti
au arsu atunce".

arheologii confirmă

Aşadar, incontestabil, mai fiecare
stăpîn feudal al vremii
îşi avea, într-unul sau în mai multe
din satele pe care le stăpînea,
o construcţie în care putea
să se adăpostească în timp
de restrişte — construcţie amintită
în document sub numele „casă".
„I-am dat [cutărui boier],
satul... acolo unde îi este casa"
— sau „i-am dăruit [cutare sat]
să-şi facă lui casă",
sînt formule care apar
încă din cele mai vechi documente
despre istoria noastră.

RASPUNSURI LA INTREBARI

CURŢI BOIEREŞTI ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ

LIA BĂTRÎNA, ADRIAN BĂTRÎNA,
Muzeul de istorie al R.S. România

Una din formele specifice de organizare a societăţii feudale româneşti o constituie apariţia şi funcţionarea curţilor boiereşti. Ce precizări a adus arheologia ultimilor ani în această privinţă?

Case la temelia ţării

Dar cum anume arăta o asemenea „casă", denumită *curia* sau *sedes* în documentele latineşti, ori *dvor* şi *udvor* în cele slavone (ceea ce înseamnă, de fapt, curte) a rămas, multă vreme, o problemă necunoscută pentru istoriografia românească. Aceasta pentru că — datorită vitregiei vremurilor — asemenea construcţii nu au rezistat pînă în zilele noastre, iar mult timp, arheologii nu au reuşit să le evidenţieze pe calea cercetărilor. De aceea s-a presupus că o casă sau o curte boierească reprezenta doar o casă ţărănească — ceva mai răsărită, dar totuşi o simplă casă — iar stăpînul feudal era şi el un sătean mai înstărit decît alţii.

O curte nobilară — aşa cum au existat atîtea în feudalismul apusean şi central-european era alcătuită din *locuinţa boierească* sau *palatul* propriu-zis (care, cu timpul, va deveni un edificiu de-sine-stătător), din *biserica-paraclis* sau *capela de curte*, precum şi dintr-o serie de *construcţii gospodăreşti şi anexe destinate slujitorilor şi curtenilor*. Aceste elemente se aflau la adăpostul unei împrejmuiri de zid sau lemn, ce conferea ansamblului caracterul de centru de apărare.

Cele cîteva capele aparţinînd domeniilor unor mari boieri de la sfîrşitul sec. XV şi înce-

putul celui următor (la Dolheştii Mari — amintea de Şendrea; la Bălineşti — de logofătul Tăutu; la Solca — de Luca Arbure; la Părhăuţi — de Gavril Trotuşan) constituiau indicii că şi la noi în ţară curţile boiereşti aveau o alcătuire asemănătoare. Urma ca arheologia să-şi spună cuvîntul.

Şi iată că cercetările intense desfăşurate în ultimii ani într-o serie de aşezări rurale medievale de la răsărit de Carpaţi au avut drept rezultat identificarea unor importante reşedinţe de acest fel datînd încă din sec. XIV. Este vorba de vestigiile unor reşedinţe feudale descoperite la Rădăuţi, Volovăţ, Vornicenii Mari şi Giuleşti, în judeţul Suceava şi la Netezi, în judeţul Neamţ. Sînt descoperiri de mare însemnătate, întrucît ele oferă, pentru prima dată, istoriografiei noastre posibilitatea reconstituirii imaginii unor astfel de centre şi a precizării rolului lor în societatea feudală românească.

Prima din cele cinci reşedinţe — cea de la Rădăuţi — a îndeplinit încă din prima jumătate a sec. XIV un rol deosebit în sistemul de organizare teritorial-politică românească de la răsărit de Carpaţi. Celelalte, datînd din ultimul sfert al sec. XIV, deci din epoca în care statul feudal Moldova parcurgea drumul desăvîrşirii emancipării sale politice — au aparţinut unor mari boieri, pre enţi în Sfatul domnesc. Astfel, curtea de la *Volovăţ* (sau Volhovăţ cum apare în alte documente) a constituit reşedinţa boierului Giurgiu, menţionat pentru prima dată în Sfat în documentul din 30 martie 1392, în care Roman I voievod se intitula „voievod, stăpînind Ţara Moldovei de la munte pînă la mare"[1]. Denumirea de *pan* ce precede numele lui Giurgiu ne arată calitatea sa de mare feudal, ştiut fiind că numai rudelor domnului şi marilor boieri li se acorda acest titlu. Giurgiu de la Volovăţ a rămas în sfatul domnesc şi în vremea lui Alexandru cel Bun, pînă la 13 decembrie 1421, dată după care a murit, probabil fără urmaşi de vreme ce reşedinţa sa a rămas la dispoziţia domnului care a dăruit-o soţiei sale, cneaghina Ringaila[2].

Din ansamblul de la Volovăţ au fost identificate şi cercetate, deocamdată, urmele capelei de curte. Monumentul a fost realizat din piatră, după un plan triconc, frecvent în Serbia în sec. XIV. Apariţia unei asemenea structuri arhitectonice în nordul României este, probabil, o consecinţă a legăturilor ce existau între înalta feudalitate ecleziastică din Moldova şi aceea din Serbia acelei epoci.

La *Netezi*, în judeţul Neamţ, pînă în prezent au putut fi cercetate integral atît locuinţa cît şi capela feudală — ambele realizate din zid în tehnica emplectonului. Aspectul îngrijit al zidurilor, finisajul şi amenajările exterioare — aşa cum s-au păstrat — constituie autentice mărturii despre cunoştinţele meşterilor ce au realizat aceste construcţii, precum şi despre posibilităţile materiale ale posesorului lor. Locuinţa — de dimensiuni apreciabile pentru acea epocă — avea, la nivelul parterului, două încăperi, înscriindu-se în tipul de locuinţe-turn, întîlnite şi în alte provincii istorice româneşti — în primul rînd în Maramureş şi Ţara Haţegului. Datarea acestei construcţii în ultimul sfert al sec. XIV permite unele observaţii de o deosebită importanţă în conturarea peisajului arhitectural al teritoriului est-carpatic. Pînă de curînd, în acest domeniu ne erau cunoscute doar construcţii militare: cetăţile de la Şcheia, Suceava şi Neamţ sau lăcaşuri de cult, precum cele de la Rădăuţi şi Siret, arhitectura civilă neputînd fi ilustrată prin nici un exemplu. Descoperirea ansamblului de la Netezi vine să deschidă un nou capitol — cel al arhitecturii civile de zid. O atare prezenţă, chiar dacă, deocamdată, este singulară în peisajul arhitectural al Moldovei primilor Muşatini, sugerează existenţa şi a altor locuinţ de zid, dintre care unele (cele ale personajelor din anturajul domnesc) erau, foarte probabil, mai impunătoare.

Alături de locuinţă, pe o terasă, au fost identificate vestigiile unei biserici de piatră, menite să împlinească cerinţele de cult ale membrilor familiei feudalului şi ale slujitorilor lui. Lăcaşul — construit, de asemenea, în aceeaşi tehnică de zidărie — a fost alcătuit dintr-un naos, aproape pătrat, o absidă a altarului şi un pronaos dreptunghiular (adăugat ulterior). Încadrarea cronologică s-a făcut pe baza monedelor din vremea lui Petru I Muşat (1375-1391[3]) descoperite în necropola din apropierea bisericii.

Contemporaneitatea ambelor obiective — locuinţa şi biserica — tehnica de construcţie iden-

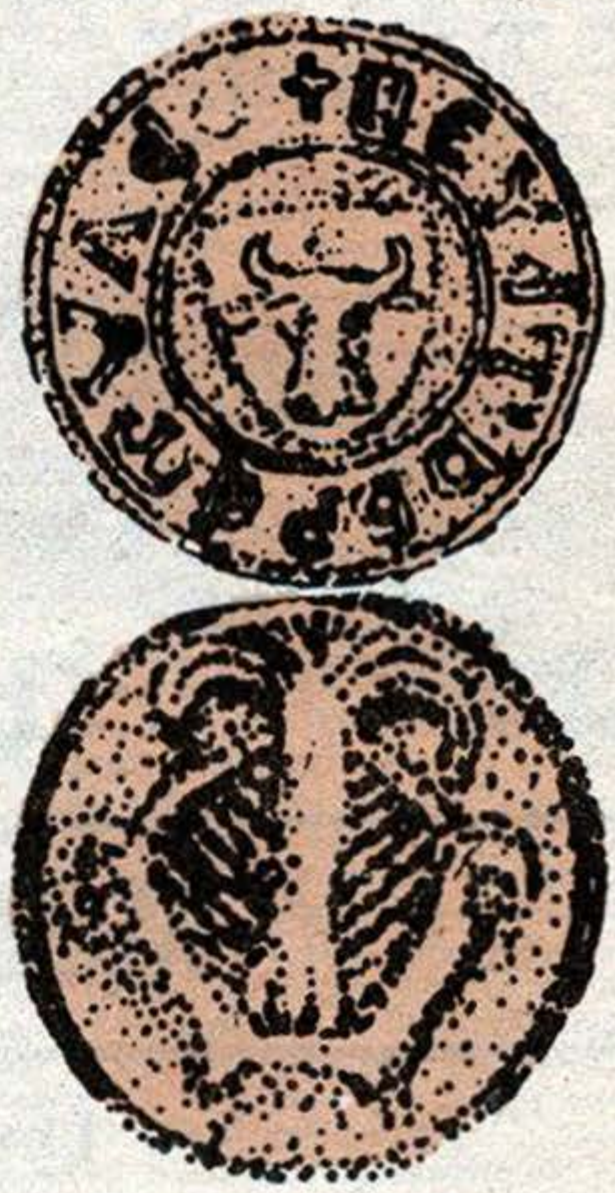

Sigiliile lui Bratul Netedul şi Giulea (Jula capitaneus)

tică, cît şi apropierea dintre ele ne determină să le considerăm componente ale unei reşedinţe feudale. Amplasarea construcţiilor în vatra satului Netezi, lîngă pîrîul cu acelaşi nume, pe locul cunoscut pînă azi sub numele „Brătuleţ", constituie temeiurile identificării ansamblului de aici cu reşedinţa marelui boier jupan Bratul Netedul, prezent în Sfatul domnesc în intervalul 30 martie 1392-28 octombrie 1399. În documentele vremii despre componenţa acestui sfat, el apare primul menţionat, fapt ce indică o poziţie ierarhică superioară şi importante atribuţii, mai cu seamă pe linie externă — Bratul Netedul numărîndu-se printre marii

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 10/1981; 1/1982; 11/1974.

boieri ce au întărit actele omagiale prestate de Ştefan I şi luga voievod faţă de regele Poloniei, Vladislav Jagello.

Pecetea sa, pe care o cunoaştem tot din aceste acte, înfăţişează un cap de bour înscris într-un scut triunghiular, înconjurat de două cercuri perlate, între care se află inscripţia, *peceat Bratula*. Ţinînd cont de specificul simbolisticii emblemelor, putem aprecia că Bratul Netedul — căruia acum îi cunoaştem şi castelul — era, foarte probabil, un membru al familiei domnitoare.

Enigmaticul „Dzula capitaneus"

Urmele ansamblului feudal de la *Giuleşti* se află pe malul drept al rîului Moldovei, la limita sudică a satului, în locul numit „La temelie". Clădirile cu rol rezidenţial şi militar au fost ridicate din cărămidă şi piatră. Deşi investigaţiile se află abia la început, datele obţinute ne permit să apreciem că *ne aflăm în faţa unuia dintre cele mai importante ansambluri de acest fel, ridicate în sec. XIV la răsărit de Carpaţi.* Pînă în prezent, am reuşit să depistăm urmele unor stîlpi de piatră şi cărămidă de la poarta acestui ansamblu şi fundaţiile de piatră ale lăcaşului de cult. La toate acestea se adaugă un bogat inventar arheologic (piese de harnaşament, echipament militar), ce sugerează un înalt nivel de viaţă feudală.

Arhitectura şi decoraţia capelei de curte indică o construcţie în stil gotic, dar aparţinînd cultului ortodox (aşa cum, de altfel, sînt şi alte monumente religioase din nordul Moldovei). Construcţia, realizată cu deosebită grijă, cu o structură arhitectonică de excepţie, constituie un indiciu că ridicarea ei a fost contemporană cu înălţarea cetăţilor moldoveneşti de la Neamţ şi Suceava — ale căror şantiere au constituit veritabile şcoli pentru meşterii moldoveni.

Pe lîngă precizările de mare importanţă pe care le aduce la istoria construcţiilor civile şi militare din această perioadă, descoperirea de la Giuleşti îngăduie şi rezolvarea unei „necunoscute" istorice care îşi aştepta de multă vreme soluţionarea. Într-o serie de documente de la începutul sec. XVII se aminteşte de „satul Giuleşti, care este pe rîul Rîşca" (1 octombrie 1604), „pe unde a fost curtea lui Giulea" (15 aprilie 1605). În sfîrşit, un alt document, din 30 martie 1606, menţionează pe nepoţii lui „Jula Bătrînul", ce deţinea privilegii de la Alexandru cel Bun. Din aceste ştiri reiese cu claritate că satul Giuleşti — aflat între Rîşca şi Moldova — a aparţinut unui Giulea, numit şi Jula Bătrînul, care şi-a avut aici curtea. Acesta însă nu poate fi altul decît dregătorul menţionat în două din cele mai vechi documente moldoveneşti, dregător ai cărui urmaşi au stăpînit — de-a lungul întregului sec. XV — mai multe sate de pe valea Moldovei. Este vorba de acel „dominus Jula" prezent într-un document emis la 1 mai 1384, în calitate de mare boier al Sfatului domnesc, una şi aceeaşi persoană cu „Dzula capitaneus" ce apare în actul extern datat 6 mai 1387, primul dintre cei cinci mari boieri *(supremi consilieriy magnifici)* ai lui Petru I, ce au susţinut omagiul depus de voievodul Moldovei în faţa regelui Vladislav Jagello al Poloniei.

În afara rolului deţinut de boierul Giulea în Sfatul domnesc, avem motive să credem că el îndeplinea şi importante atribuţii militare şi administrative în calitate de *capitaneus*, termen latin folosit în sec. XIV pentru dregătoria de *pîrcălab*, adică de comandant al unei cetăţi. Nu este exclus ca acest înalt feudal să fie unul dintre românii maramureşeni ce l-au însoţit pe Bogdan în trecerea sa în Moldova, sprijinind actul „descălecării" — ipoteză susţinută atît de rezonanţa maramureşeană a numelui, cît şi de sigiliul său (aşa cum a fost aplicat pe un act din 26 septembrie 1387) ce prezintă o asemănare frapantă cu unele sigilii maramureşene.

Dacă momentul construirii ansamblului feudal de la Giuleşti este legat de însăşi întemeierea statului feudal Moldova, un interes tot atît de mare îl prezintă precizarea sfîrşitului lui. Acest eveniment s-a petrecut în urma unui puternic incendiu care a avut loc, după toate probabilităţile, la sfîrşitul anului 1467. Din relatarea cronicarului polon Jan Dlugosz rezultă că traseul urmat de trupele ungare ale lui Matei Corvin a urmat ruta Trotuş, Bacău, Roman şi Neamţ, de unde oştile regale au ajuns la Baia. Singurul drum ce duce de la Neamţ la Baia trece de-a lungul văii Moldovei, pe lîngă reşedinţa feudală de la Giuleşti. Descoperirea, în nivelul de distrugere al acestui ansamblu a unor vîrfuri de săgeţi şi lănci, a pintenilor şi a altor piese de harnaşament denotă că în acest loc s-a desfăşurat o înfruntare armată, că forţele adverse au întîmpinat o puternică rezistenţă şi n-au putut trece mai departe decît după incendierea fortificaţiei.

Construite în ultimul pătrar al sec. XIV, reşedinţele boiereşti recent identificate ne dezvăluie că epoca lui Petru I Muşatinul a avut o deosebită semnificaţie şi prin amplul program de construcţii pus în slujba unor necesităţi politico-militare. Pe de altă parte, ctitoriile boiereşti au avut un loc şi un rol deosebit în cadrul societăţii medievale româneşti, transpunînd în tipare specifice ţării noastre elemente ale arhitecturii feudale europene.

În p. 17: diademă din argint datînd din sec. XV descoperită la reşedinţa feudală de la Nelezi

Inel de argint filigranat din sec. XV

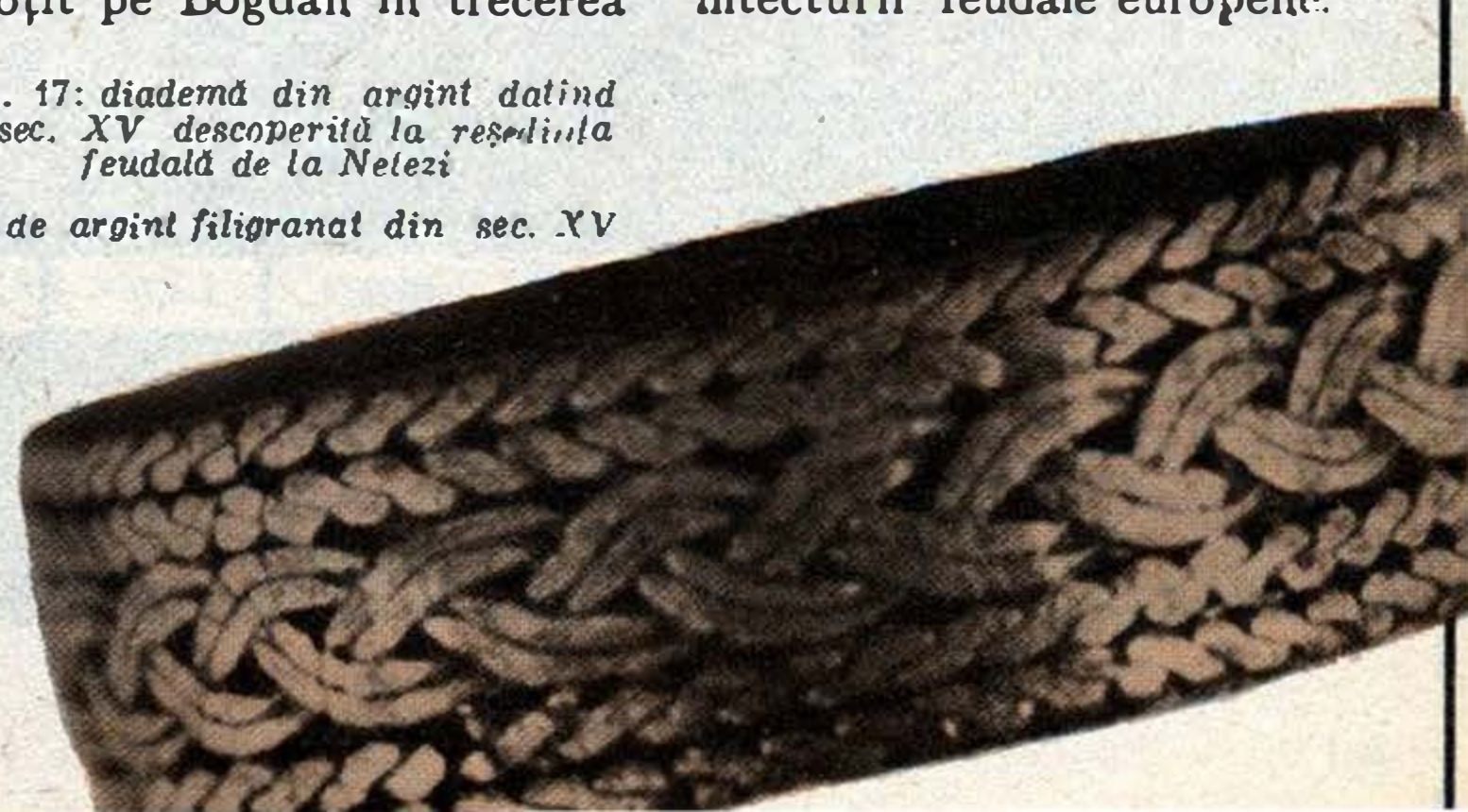

1919
(23-26 mai)

CONFERINȚA NAȚIONALĂ A ROMÂNIA

La lucrările conferinței au participat 75 delegați, din partea conducerii partidului clasei muncitoare și a organizațiilor politice și sindicale din vechea Românie, Transilvania, Banat și Bucovina (cele din Basarabia au aderat la hotărîrile adoptate).

Pe baza stenogramei conferinței și a altor documente au fost identificați toți participanții la lucrări, reprezentînd:

Comitetul Executiv al Partidului Socialist din România: **Gh. Cristescu, T. Iordăchescu, I. Sion, I. Moscovici, Simondi Segal, Toma Dragu, Al. Gh. Oprescu, Gh. Teodorescu.**

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **C. Popovici, M. Băilneanu, Iordan Ionescu, Spiridon Calu, Paul Marc, P. Safta.**

Redacția ziarului *Socialismul:* **Șerban Voinea.**

Administrația ziarului *Socialismul:* **Maria Moscu.**

Cercul de editură socialistă: **dr. Ecaterina Arbore.**

Mișcarea Tineretului Muncitoresc din România: **M. Blumenfeld.**

BUCUREȘTI: **David Fabian, Gh. M. Vasilescu, Gh. M. Petrescu, N. Damian Bălănescu, Gh. Niculescu-Mizil, Barbu Eftimiu, Paula Măgură, N. Marian, Lazăr Măglașu.**

IAȘI: **dr. L. Ghelerter, L. Gheller, Em. Socor, I. Florescu.**

PLOIEȘTI: **Al. Dobrogeanu-Gherea, Al. Dunăreanu, Al. Spirescu, Gh. Ungvari, Șt. Vasilescu.**

BRĂILA: **R. Rădulescu, R. Popescu.**

GALAȚI: **I. Silistraru, A. Tătucu.**

CÎMPINA: **A. Vasilescu, G. Constantinescu, Th. Moraru.**

BUȘTENARI: **Pavel Dutescu.**

FOCȘANI: **Panait Popescu, I. Tatu.**

TURNU SEVERIN: **Al. Pătrutescu, C. Preoteșescu, Victor Catană.**

BUZĂU: **T. Mihai.**

HUȘI: **P. Constantinescu-Iași, I. Melicișolin.**

BOTOȘANI: **V.A. Diaconiță.**

PITEȘTI: **Fl. Ispas, Gh. Zamfirescu.**

PAȘCANI: **R. Pațer, I. Dragomir.**

CRAIOVA: **C. Nicolcescu.**

BAZARGIC: **Chiru Stefanov.**

Au fost identificate fotografiile următorilor 33 participanți la conferință:

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forța socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN ÎNTREGITĂ

CĂLĂRAȘI: **I. Trandafir.**
ARBĂNAȘI: **D. Roman.**
CONSTANȚA: **Z. Nicolae.**
BACĂU: **I. Cașin.**
MORENI: **G. Nedelcu.**
BĂICOI: **Șt. Urlățeanu.**
TRANSILVANIA ȘI BANAT: **Iosif Ciser, I. Flueraș, Tiron Albani, Iosif Jumanca, Gh. Russ, Teodor Moga, L. Munteanu, F. Schnaider.**
BUCOVINA: **dr. Iacob Pistiner, Romulus Dan.**

Ordinea de zi a conferinței

1. Darea de seamă rezumată a situației organizațiilor: **a.** Numărul membrilor; **b.** Situația bănească — raportori: **I. Moscovici** (secretarul Partidului Socialist din România) și **C. Popovici** (secretarul Comisiei Generale a Sindicatelor din România).
2. Programul partidului — Declarații de principii.
3. Programul electoral.
4. Discuții asupra organizării.

Conducerea lucrărilor conferinței

Președinte: **C. Popovici**
Vicepreședinți: **dr. L. Ghelerter, Al. Gh. Oprescu.**
Organe de lucru: Comisia de validare a mandatelor delegaților: **I. Moscovici, Spiridon Calu, L. Gheller, Al. Spirescu, C. Preoteșescu.**

Conferința a adoptat programul unic al mișcării revoluționare muncitorești din România întregită, pas important spre centralizarea partidului clasei muncitoare la scară națională. De asemenea, a fost votat programul electoral socialist.

TEZAURUL DE LA RĂDENI

Dr. ALEXANDRU VULPE,
Institutul de arheologie din Bucureşti

Muzeul şcolar din Rădeni, judeţul Neamţ. Printre piesele adunate de copii din podurile caselor sau găsite în pămînt cu prilejul diferitelor lucrări agricole — trei ceşti destul de deteriorate, din metal galben, două cu cîte două torţi şi una cu o singură toartă. Considerîndu-le din alamă, organizatorii colecţiei muzeale le-au apreciat drept lipsite de importanţă. În anul 1978, dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, pe atunci cercetător la Muzeul judeţean de istorie Neamţ, în prezent la Institutul de istorie şi arheologie „A.D. Xenopol" din Iaşi, a constatat însă că este vorba de obiecte din aur de cea mai bună calitate şi au o vechime

remarcabilă, ceea ce a făcut din acest tezaur — aflat acum la Muzeul judeţean de istorie din Piatra Neamţ — una din cele mai importante descoperiri privind epoca bronzului. Căci, într-adevăr, cele trei vase, cărora de curînd li s-au adăugat un al patrulea şi fragmente de la o a cincea piesă, aparţin perioadei de sfîrşit a epocii bronzului, avînd deci pe lîngă valoarea artistică şi în sine a obiectelor, şi o importanţă ştiinţifică aparte.

Vasele sînt lucrate — toate — din foaie de aur relativ subţire. Gîtul este demarcat de restul obiectului printr-un prag bine accentuat.

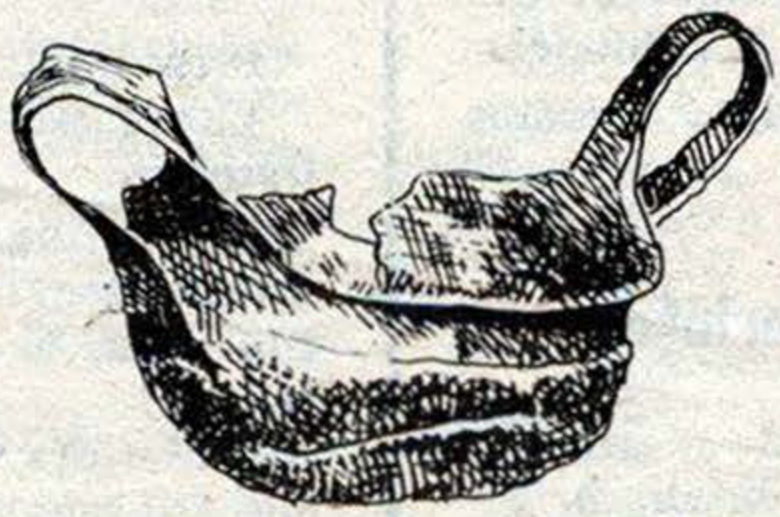

Marginea este uşor răsfrîntă. Toartele sînt trase din marginea vasului şi prinse — prin cîte două nituri — de pîntecul acestuia. Marginile sînt ornate fie cu nervuri mediane, fie (la una din ceşti) cu un decor de romburi haşurate alternativ, ca o tablă de şah.

Din păcate, din cauza presării, foaia de aur s-a ondulat, iar toartele vaselor s-au îndoit uşor. Restaurarea poate fi făcută însă cu uşurinţă.

De cînd datează tezaurul? După formă, vasele respective se aseamănă cu ceştile din ceramică cu două toarte, frecvente în perioada finală a bronzului şi începutul epocii fierului (din ultimele faze ale culturii Monteoru). Destul de asemănătoare sînt şi cu ceşcuţele de lut de culoare închisă, cu suprafaţa lucioasă (aşa cum se făceau la începutul Hallstattului — sec. XII-XI î.e.n.).

Ori de cîte ori facem comparaţii între obiecte a căror tehnologie este atît de diferită — cum sînt cele din aur şi din ceramică, se pune întrebarea: care pe care imită? Va ele din metal (chiar şi cele din bronz şi cu atît mai mult din aur) erau în acea vreme destul de rare, fiind socotite obiecte de lux. Este deci firesc să considerăm că ele au constituit modele pentru atelierele de olărie. Generalizarea pe o mare întindere a Europei a ceramicii cu decoruri canelate şi cu luciu metalic poate fi tocmai un rezultat al încercării de a da vaselor de lut un aspect

de metal. Dar tot atît de firesc este să considerăm că meşterii care făureau vasele din aur au avut un prototip pe care l-au imitat. De pildă, decorul de pe toartele unei ceşti aminteşte mult de motivele frecvente în ornamentaţia culturii Wietenberg, larg răspîndită în Transilvania în epoca bronzului, ceea ce arată, interpătrunderea dintre diferitele zone culturale şi larga circulaţie, atît pe calea schimburilor intertribale, cît mai cu seamă ca urmare a unor expediţii războinice.

Stabilirea cronologiei tezaurului de la Rădeni (datînd, cum am arătat, de la sfîrşitul epocii bronzului şi începutul epocii fierului) este foarte importantă, deoarece constituie un punct de referinţă pentru elucidarea enigmelor legate de două descoperiri arheologice, tot în lumea tracică.

Este vorba, în primul rînd, de o ceaşcă din aur, de dimensiuni şi format asemănător, descoperită în U.R.S.S. (la Krîjovlin, lîngă oraşul Balta, situat între Nistru şi Bug). Este o descoperire de reală semnificaţie istorică, deoarece ne dă posibilitatea localizării obiectului într-un mediu cultural înrudit cu cel din ţinutul Neamţului.

O altă descoperire făcută în anul 1924, în localitatea Vălcitrăn, lîngă Plevna (R.P. Bulgaria) şi care a fost datată în mod vag într-o perioadă cuprinsă între mileniul II î.e.n. şi sec. VII-VIII e.n. şi atribuită, rînd pe rînd, tracilor din epoca bronzului, perşilor sasanizi sau protobulgarilor poate fi, pe baza descoperirii de la Rădeni, mai nuanţat marcată în timp. Opinia cea mai des formulată în ultima vreme era că acest tezaur ar data din prima epocă a fierului, fiind — cum consideră Mihai Gramatopol în lucrarea *Artă şi arheologie dacă şi romană* — o pradă de război obţinută de tribul tracic al trerilor, cu prilejul uneia din incursiunile întreprinse de aceştia, împreună cu cimerienii, în Asia Mică. Marea asemănare dintre una din ceştile de la Rădeni şi ceştile de la Vălcitrăn permite datarea tezaurului găsit lîngă Plevna cu mai mare precizie, la limita dintre epoca bronzului şi cea a fierului.

Dar descoperirea de la Rădeni este importantă şi pentru că permite raportarea unora din piesele de la Vălcitrăn la o anume arie culturală. Comparaţia arată că nu toate aceste piese provin din Asia Mică. Ceştile — în special cea mare cu două torţi — alcătuiesc, împreună cu exemplarele de la Rădeni şi Krîjovlin, o serie aparte, pentru care trebuie să presupunem o origine locală, carpato-dunăreană. Faptul este sugerat de asemănările cu ceramica făurită în această parte a Europei.

Larga răspîndire a unor asemenea obiecte demonstrează, unitatea culturală a tracilor de nord, şi, în egală măsură, înaltul nivel de cultură la care ajunsese societatea lor încă la sfîrşitul mileniului II î.e.n.

Slănic — 450 ani

În luna martie 1532, domnul Ţării Româneşti, Vlad Înecatul (1530-1532), dăruia „slugii domnii meale, anume Vlad şi Stoica... ca să le fie lor moşie de la Ursana [Ursoaia] pînă la Slănic şi de la hotarul din sus pîn-la Măgura lui Lungaş [toponim cunoscut azi sub numele de Podu Lungaşului] şi pe hotar în sus pîn-la Gorun şi pe la Piscul lui Gorun pîn-la Slănic şi pre valea Muscelului, printre Stînca Slănicului [azi Piatra Verde] şi pîn-la Ulmu şi pîn-la Curmătura Prajelui [Prajei] şi pe Valea Prajelui pîn-la Gold şi pîn-la Gura Ursoni [Ursoaiei]".

Hrisov din 1566, menţionînd localitatea Slănic Prahova

Publicat încă din 1943 de prof. Ion Ionaşcu, dar rămas multă vreme uitat, pînă la reeditarea lui în colecţia Documenta Romaniae Historica (vol. III), acest document constituie cea mai veche atestare scrisă a oraşului Slănic-Prahova, devansînd cu 34 ani actul din vremea lui Pătraşcu cel Bun (22 iunie 1566), considerat pînă de curînd ca dată a începutului Slănicului.

Alte dovezi istorice şi arheologice indică o locuire şi mai veche — încă din neolitic — pe aceste meleaguri. La 12 km sud de Slănic, la Poiana Cotofeneşti, s-a descoperit, în 1927, pe Dealul Schitului, celebrul coif de aur din sec. IV î.e.n., păstrat azi în tezaurul de istorie al R.S.R. şi care reprezintă un semn că încă din acele timpuri exista aici o puternică formaţiune politică geto-dacică. Urme de locuire dacică (datînd pînă în sec. II e.n.) s-au descoperit şi pe locul unde se află astăzi oraşul Slănic-Prahova.

În epocile următoare, zona a fost, de asemenea, intens locuită. Pe malul sting al rîului Vărbilău, la cîţiva kilometri de locul unde a fost descoperit coiful amintit mai înainte, s-a aflat castrul roman de la Mălăeşti-Sfîrleanca, pentru supravegherea drumului ce ducea peste platul Şerban Vodă spre Ţara Bîrsei. Acest drum ce făcea, se pare, legătura între două cetăţi dacice, Hamidava, la sud de Carpaţi, şi Cumidava (Rîşnovul de azi)[1], a fost folosit şi de Radu Şerban, în 1611, cînd a trecut cu oştile sale împotriva lui Gabriel Báthory.

Străvechea locuire a Slănicului şi a împrejurimilor este strîns legată de salinele existente aici — aflate chiar la suprafaţă şi ca atare extrem de uşor de exploatat — ceea ce a asigurat localităţii o importanţă economică deosebită nu numai pentru Ţara Românească, ci şi pentru Transilvania. Dealtfel, pe Muntele Sfintilia se ţinea un „tîrg între două ţări", fapt semnificativ pentru relaţiile comerciale statornicite între pămînturile româneşti de la sud şi nord de Carpaţi.

Slănicul — ale cărui saline şi-au cucerit în evul mediu şi apoi în epoca noastră un renume mondial — reprezintă aşadar o aşezare cu o bogată istorie, în care cei 450 ani de atestare documentară constituie doar o etapă.

Munţi de sare

Constantin SĂVULESCU

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

CULTIVAREA ISTORIEI — contribuţie la întărirea identităţii naţionale

Profesorul Guillermo Morón este născut la Caracas, în Venezuela, în anul 1926. A studiat atît în capitala ţării sale, cît şi în Germania, la Göttingen şi Hamburg. Este doctor în istorie al Universităţii Centrale din Madrid (astăzi, Universitatea Complutense). Este profesor la Universitatea „Simon Bolivar" din Caracas, director al publicaţiilor Academiei Naţionale de Istorie, preşedinte al Comisiei de istorie a Institutului Panamerican de geografie şi istorie.

Este autorul unei Istorii a Venezuelei (5 volume), al unei Istorii contemporane a Americii Latine şi al altor 20 lucrări din domeniul filozofiei şi literaturii. Publică în fiecare sîmbătă o rubrică sub titlul Scris pe perete **în ziarul** El Nacional, **care apare la Caracas şi, lunar, un articol sub titlul general** Ştiinţele inutile.

În chip firesc, mi-a vorbit, la început, despre situaţia ştiinţelor istorice în ţară ca:

— Istoriografia venezueleană a cunoscut o mare dezvoltare în ultimii 40 ani. Cercetările şi publicaţiile Academiei Naţionale de Istorie au clasificat, în mare măsură, procesele istorice venezuelene începînd din secolul XVI pînă în zilele noastre. În universităţi şi în numeroase centre de cercetări publice şi particulare, cultivarea istoriei contribuie într-o importantă măsură la întărirea identităţii naţionale a poporului venezuelean.

— Cum vedeţi rolul istoriei în epoca noastră?

— S-ar putea ca istoria să contribuie la formarea obiceiurilor culturale, spirituale, etnice şi, în consecinţă, politice şi sociale. Între vechea expresie „istoria este învăţătoarea vieţii" şi cea nouă, „popoarele nu învaţă din istorie", se ajunge la un compromis. Respectiv, istoria este folositoare pentru prezent, ca şi pentru viitor, atunci cînd se cunoaşte adevărul în mod real, cu adevăratele sale laturi întunecoase şi luminoase. Desigur, este necesar ca aspectele sale pozitive să fie subliniate. Dacă este adevărat că omul este unicul animal care se împiedică de două ori de aceeaşi piatră, este tot atît de adevărat că omul este capabil să scoată piatra din drum sau să-şi croiască un drum mai bun.

Adevărul istoric apare, în primul rînd, din fapte, din realităţi, aşa cum s-au întîmplat şi se petrec ele, din procesul empiric. Acest prim material istoric se examinează, se compară, se complementează cu diferite alte izvoare pentru a interpreta fenomenele în lumina tuturor acestor probe. Într-adevăr, nimeni nu-şi poate spune ultimul cuvînt, deoarece istoria este un proces continuu. De aici şi necesitatea de a dialoga, de a cunoaşte diversele poziţii, de a confrunta diferitele păreri, pentru a putea prezenta adevăruri raţionale şi a contribui astfel la deslușirea şi progresul a ceea ce am numi adevăr istoric.

— Istoria şi pacea — ce vă sugerează apropierea celor două noţiuni?

— In mesajul pe care preşedintele Nicolae Ceauşescu l-a adresat congresului, se observă preocuparea sa pentru istorie, ca un element favorabil promovării convieţuirii între popoare. Această idee centrală a fost deosebit de stimulatoare, ca un ferment de convorbiri între istorici, dat fiind că pacea şi prietenia liber consimţite sînt astăzi în lume două puncte care preocupă, în cel mai înalt grad, toate nivelurile umane. În acest sens, s-ar părea că o direcţie importantă pentru a contribui la acest climat este aceea a respectului suveranităţii naţionale şi a neamestecului în modelele de dezvoltare pe care şi le alege în mod liber fiecare popor. Istoricii pot contribui prin munca lor, subliniind virtualităţile fiecărui proces istoric, legat de egalitatea de exprimare a istoriografiilor regionale şi naţionale.

Bucureştiul a fost, în zilele lui august 1980, surprinzător de călduros, nu numai datorită verii, dar şi multiplelor dezbateri, uneori chiar controverse, ale Congresului de ştiinţe istorice. A fost o dovadă clară a posibilităţii de a reuni, în aulele institutelor, pe străzi, în biserici şi la mesele din sufragerii, oameni care vorbesc limbi diferite, dar şi-au transmis idei şi au susţinut dialoguri paşnice. În spaniolă obişnuim să spunem destul de des: „Vorbind, oamenii se înţeleg".

— Ce ştiţi despre istoria românilor?

— In multe ocazii mi-am exprimat simpatia faţă de istoria românească. Mi-au atras atenţia unele fapte cum ar fi: vechimea culturii româneşti şi procesul său de continuitate în cadrul aceluiaşi spaţiu geografic şi cultural. Faptul că un popor, supus deseori unei blocade geografice şi istorice şi foarte adesea expus agresiunii altor puteri, şi-a menţinut propria limbă şi identitate este în sine impresionant ca fenomen istoric. Curiozitatea mea iniţială pentru o ţară depărtată, cu o limbă înrudită cu a mea, s-a preschimbat în interes omenesc şi ştiinţific. Doresc chiar să scriu o carte cu un posibil titlu **Caiet despre România.**

— Cum vedeţi istoria în epoca revoluţiei ştiinţifico-tehnice?

— Revoluţia industrială pe care a produs-o cultura tehnologică şi tehnică trebuie să fie contrabalansată de cultura umanistă, de întărirea spiritualităţii. Marile puteri care monopolizează cultura tehnologică şi tehnică ar trebui să revizuiască, cu simţ istoric, formulele cărora le este supusă viaţa omului tehnic. Furnicile îşi îndeplinesc ordonat funcţiunile lor. Dar sînt furnici. N-au istorie, cum are omul. Deocamdată există un dezechilibru între această revoluţie ştiinţifico-tehnică şi progresul istoric. Trebuie umplut acest spaţiu, aşa cum se încearcă să se facă şi prin studiul istoriei. Convieţuirea, pacea şi libertatea sînt condiţii neapărat necesare pentru ca **tehnicianul** să nu se transforme într-o **termită.**

Cristian POPIŞTEANU

NICIODATĂ DE UNUL SINGUR

MIHAIL P. IROŞNIKOV

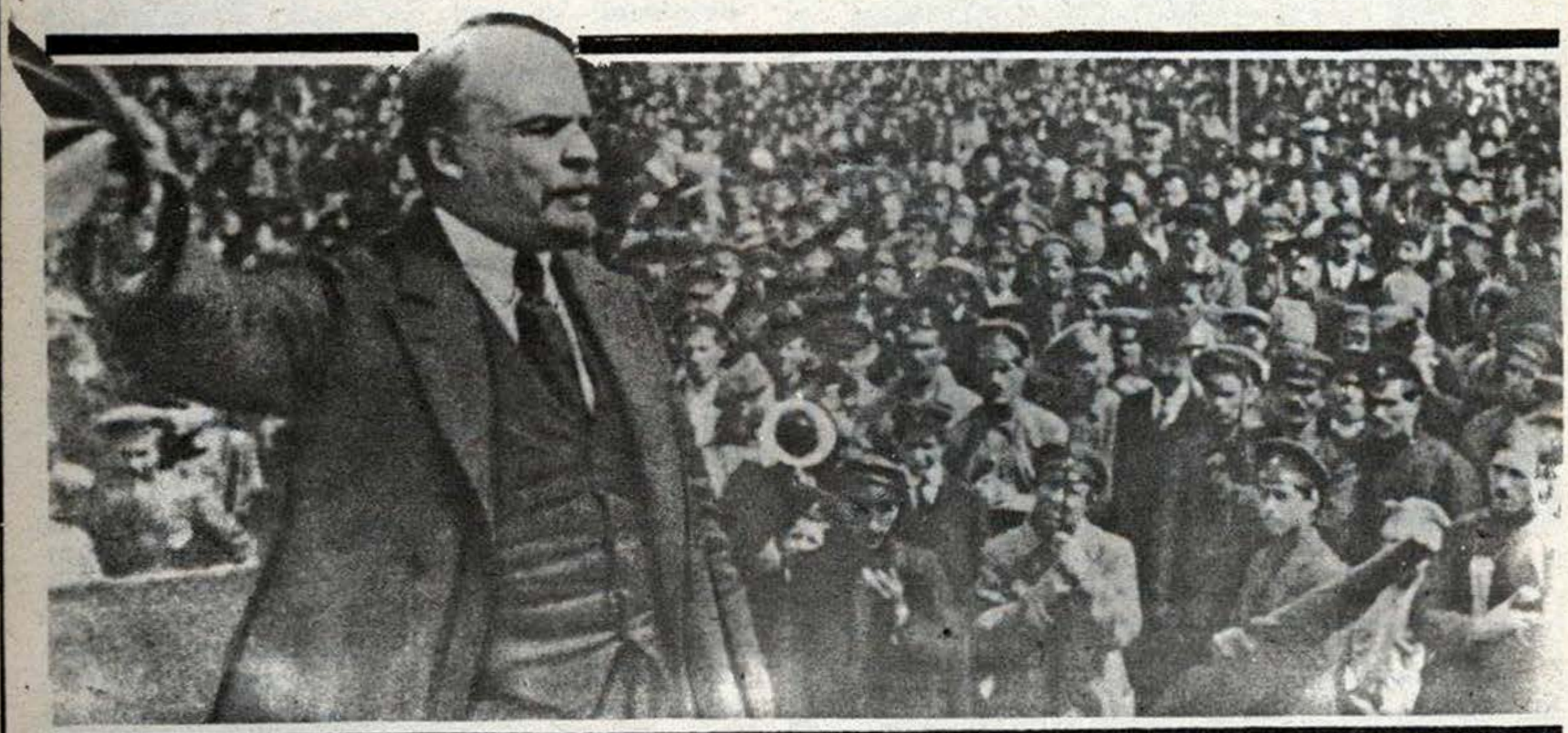

În anul 1922, procesul adunării popoarelor sovietice într-un stat socialist multinațional a cunoscut o deosebită amploare. După ce a luat cunoștință de concluziile comisiei special însărcinate cu studierea posibilităților de realizare a statului sovietic, în septembrie, Lenin a propus crearea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste. Plenara C.C. al P.C. (bolșevic) din octombrie 1922 a aprobat propunerea lui V.I. Lenin și a elaborat un plan concret de măsuri, menit să rezolve problemele practice ale procesului de unificare a statului sovietic multinațional. Primul congres al sovietelor din U.R.S.S., început la 30 decembrie 1922, la Moscova, a adoptat Declarația și tratatul privind organizarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste, **prin care se puneau bazele marelui stat socialist multinațional. Același congres a desemnat orașul Moscova drept capitala U.R.S.S.**

V.I. Lenin s-a aflat în centrul tuturor acestor evenimente desfășurate în urmă cu șase decenii. Acest moment aniversativ ne prilejuiește reproducerea prescurtată, din revista Voprosi istorii, **nr. 3/ 1981, cu titlul și subtitlurile redacției noastre, a unui articol semnat de cercetătorul leningrădean Mihail Pavlovici Iroșnikov, autor a numeroase lucrări despre viața și opera întemeietorului și conducătorului primului stat socialist din lume.**

Milioane de oameni cunosc viața lui Vladimir Ilici Lenin. Există însă aspecte ale muncii sale de zi cu zi insuficient cercetate pînă acum. De pildă, se știu relativ puține despre modul cum conducea ședințele Consiliului Comisarilor Poporului, Consiliului Apărării și Consiliului Muncii și al Apărării, organe care reprezentau principala formă de muncă colectivă a guvernului sovietic, în primii ani de după Revoluția din Octombrie[1].

Conducătorul guvernului sovietic — afirmă un document emis la 30 octombrie 1918 de Direcția pentru problemele Consiliului Comisarilor Poporului — „depune o intensă muncă intelectuală și lucrează un număr nelimitat de ore". De la sfîrșitul lui octombrie 1917 pînă în noiembrie 1921, V.I. Lenin a condus 436 ședințe ale Consiliului Comisarilor Poporului, 110 ale Consiliului Apărării, 81 ale Consiliului Muncii și al Apărării, 5 ale Comisiei economice a Consiliului Comisarilor Poporului, în total peste 600 ședințe, în care s-au analizat mii de probleme privind multitudinea de domenii ale vieții Republicii sovietelor.

La fel de încărcată era agenda de lucru a lui Lenin la Comitetul Central al Partidului

[1] Consiliul Comisarilor Poporului — guvernul sovietic — a funcționat între anii 1917 și 1946, cînd s-a transformat în Consiliul de Miniștri al U.R.S.S.; Consiliul Apărării a fost creat și a acționat în condițiile războiului civil și intervenției militare din anii 1918 -1920. În aprilie 1920, acest organ a fost reorganizat în Consiliul Muncii și al Apărării.

În imaginile din pp. 25-28: Lenin în diverse momente ale activității sale.

Comunist (b) din Rusia. Numai între 16 aprilie 1919 și 7 decembrie 1922, sub conducerea lui Lenin s-au ținut 296 ședințe ale Biroului Politic al Comitetului Central, în cadrul cărora au fost dezbătute 2 851 probleme. În aceiași ani, Lenin a condus 21 ședințe comune ale Biroului Politic și Biroului Organizatoric al C.C. al Partidului Comunist (b) din Rusia.

„Pentru orice eventualitate"

În primăvara lui 1918, Lenin a pus în fața partidului și a tuturor oamenilor muncii o sarcină urgentă și de maximă importanță: caracterul practic și eficiența muncii organizatorice. În acest sens, președintele Consiliului Comisarilor Poporului și al Consiliului Muncii și al Apărării constituia el însuși un model de înaltă știință a conducerii, a organizării și eficienței. Iată ce scrie despre el comisarul poporului pentru afacerile externe Gheorghi V. Cicerin (1872-1936): „Ne cerea ca totul să fie permanent în ordine, să folosim cu strictețe procedeul de numerotație a actelor, să respectăm formele legale... Ne-a învățat că nu există probleme mici, că nu trebuie disprețuit nici cel mai mărunt lucru, că o sistematizare riguroasă trebuie să domnească și în cele mai mici detalii ale unei probleme".

Organele de conducere ale partidului și statului sovietic țineau ședințe aproape în fiecare seară. În cadrul lor, sub președinția lui Lenin, se dezbăteau aspectele principale ale vieții politice, militare, economice și culturale ale țării. Ele aveau loc în așa-numita Sală roșie, o cameră mare în continuarea cabinetului de lucru al lui Lenin, în care se aflau două mese lungi, dispuse paralel cu ferestrele și acoperite cu o pînză roșie, lîngă masa președintelui. Un document al Direcției pentru problemele Consiliului Comisarilor Poporului, din iunie 1918, preciza că „activitatea Consiliului se desfășoară zilnic, pînă la orele 2-3 noaptea".

Lenin urmărea consecvent respectarea fermă a hotărîrii guvernului cu privire la componența ședințelor lui. Ceea ce reiese și dintr-o notiță a sa, din martie 1918, către secretarul său, N.P. Gorbunov: „Pare-se că în sală sînt persoane convocate *la alt* punct. Desigur, nu trebuie alungate. Dar vă semnalez și dumneavoastră și celorlalți secretari că am discutat de o sută de ori despre aceste convocări, ce trebuie adresate *numai și numai* celor care au legătură cu problema în dezbatere". L.A. Fotieva, secretară a Consiliului Comisarilor Poporului în anii de după Octombrie, își amintește că „Vladimir Ilici insista să nu participe persoane în plus la ședințele noastre, care trebuiau să decurgă cu eficiență și să dureze cît mai puțin. Se împotrivea mai ales numărului mare de referenți. La început, erau foarte mulți. Majoritatea lor participau pentru orice eventualitate: dacă va fi nevoie de vreo informație de care comisarul poporului sau adjunctul lui nu dispune? Asta îl irita grozav pe Vladimir Ilici, pentru că împieta asupra desfășurării operative a ședinței și-i sustrăgea pe oameni de la munca propriu-zisă. El cerea tuturor comisarilor poporului și adjuncților lor să cunoască singuri, în amănunțime, toate problemele înscrise pe ordinea de zi. Odată, înaintea începerii unei ședințe de seară a Consiliului, Vladimir Ilici a dat dispoziție să fie poftiți în sală referenții, care așteptau într-o cameră alăturată. Încet-încet, în sală au intrat aproape 20 persoane. Ultimii în hohotele de rîs homeric ale întregii asistențe. În aceeași seară, la insistența lui Vladimir Ilici, Consiliul a hotărît limitarea numărului de referenți la 1-2 de fiecare departament".

În aprilie 1918, Lenin, aflat deja la Moscova, amintea colaboratorilor săi din secretariatul Consiliului o instrucțiune adoptată la Petrograd, subliniindu-le că „nu trebuie introdusă nici o chestiune pe ordinea de zi, fără *semnătura* referentului (sau a celui care a propus-o), 1) a fost consultat Comisariatul finanțelor, dacă problema privește cheltuieli și investiții? 2) au fost consultate departamentele *implicate* în cheștiunea pusă în discuție?". În aceeași zi, toți secretarii Consiliului Comisarilor Poporului au semnat că au luat cunoștință.

Întîrzieri amendate

„De obicei, Vladimir Ilici nu intra în camera în care așteptau referenții, povestește Fotieva. Odată însă, în timpul unei ședințe a Consiliului, seara tîrziu, trecînd întîmplător pe acolo, a văzut că era înțesată de oameni

cu fețe obosite, epuizate, care așteptau să fie chemați în ședință. Într-un fum de țigară de-l tăiai cu cuțitul, unii jucau șah, alții citeau ziarul, pentru a afla uneori, la sfîrșitul ședinței, că problema lor fusese amînată. Vladimir Ilici s-a înfuriat. După ce ne-a mustrat pentru această situație, a indicat ca ea să fie imediat remediată. La 13 octombrie 1921, a dat o dispoziție specială scrisă șefului secretariatului Consiliului Comisarilor Poporului: «În prezent, referenții convocați la ședințe așteaptă uneori ore întregi. Este revoltător și absurd. Trebuie procedat în așa fel, încît ei să fie chemați *la o anumită oră*. Prin verificarea telefonică *de două ori* (dacă sînt necesari, în general, și care anume dintre ei), prin planificarea *corectă* a problemelor în cadrul respectivei ședințe, trebuie și este posibil ca referenții *să nu aștepte mai mult de 15 minute*».

„V.I. Lenin pretindea și de la sine și de la cei care îl înconjurau, inclusiv de la membrii guvernului, punctualitate și disciplină în tot ce făceau, scrie S.B. Bricikina, din mai 1919 șefă a Cancelariei, apoi secretară la Consiliul Comisarilor Poporului și la Consiliul Muncii și al Apărării. Se întîmpla ca unii comisari ai poporului și adjuncții lor, absorbiți de muncă și în ciuda avertismentelor Consiliului, să ajungă cu întîrziere la ședințe. De atunci, Vladimir Ilici a indicat secretariatului să specifice în convocare ora începerii ședinței, iar comisarii poporului și adjuncții lor să semneze de luare la cunoștință. Dar nici așa n-am obținut rezultate. S-a hotărît atunci ca listele cu membrii guvernului întîrziați să fie prezentate la următoarea sesiune a Comitetului executiv central". Asta s-a întîmplat la 9 martie 1920. În hotărîre se sublinia inadmisibilitatea întîrzierii comisarilor poporului la ședințele Consiliului. Au semnat actul 16 comisari ai poporului și membrii colegiilor comisariatelor. O lună și jumătate mai tîrziu, s-a aprobat o decizie privind „Măsuri împotriva nepunctualității la ședințe și consfătuiri", care obliga persoanele în funcții de răspundere să vină la ședințe la ora indicată în convocare sau telefonogramă și stabilea sancțiuni aspre (mustrare trecută în procesul-verbal, amendă, mustrare în presă etc.) pentru întîrziații fără motive întemeiate.

La ședințe, Lenin lua cuvîntul pe cele mai diverse aspecte de politică internă și externă a Republicii sovietelor. Din datele existente, nici pe departe exhaustive, reiese că, de la sfîrșitul anului 1917 pînă în 1922, el a prezentat 128 rapoarte, comunicări și informări, dintre care 91 în Consiliul Comisarilor Poporului, 21 în Consiliul Apărării și 16 în Consiliul Muncii și al Apărării.

„Dacă se dezbate un proiect și reprezentantul departamentului de resort nu e în sală, ochii vigilenți ai lui Ilici sesizează imediat lipsa și adunarea se amînă obligatoriu, scria S.S. Pestkovski (1882-1937), adjunct al comisarului poporului pentru problemele naționalităților, în primii ani de după revoluție. Ilici dă dispoziție să fie convocate prin telefon persoanele implicate. Nu-mi amintesc nici un caz în care să se fi dezbătut un decret sau chiar o problemă de importanță secundară, în lipsa celui direct răspunzător".

O colosală greșeală

Foarte activ se dovedea Lenin în timpul ședinței propriu-zise. „Urmărea riguros ordinea de zi, vorbitorul, timpul care îi fusese afectat, fumatul în sală — scria L.I. Ruzer, membru al colegiului Comisariatului poporului pentru aprovizionare. În același timp, lua parte și la dezbaterile pe marginea fiecărei probleme. Foarte rar nu lua cuvîntul. Asculta cu atenție fiecare vorbitor. Ceea ce nu-l împiedica să facă și un al treilea lucru: fie să răsfoiască raportul Cancelariei pe problema dată, fie să caute un dicționar enciclopedic, atlas sau altă carte și să se înarmeze cu date pentru cuvîntul său. Deseori în ședințe își corecta și articolele sau cuvîntările, conducînd în același timp ședința. Și se mai ocupa de ceva în ședințe: de faimoasele sale bilete. Schimba bilete cu comisarii poporului, așa încît răsturna în cursul ședinței cîte o problemă, ce se referea la un comisariat sau la un tovarăș..."

La începutul lui aprilie 1919, Lenin îi scria comisarului poporului pentru justiție, D.I. Kurski (1874-1932), în timpul unei ședințe: „E timpul să adoptăm un regulament general al Consiliului. **1)** Referenților — 10 minute; **2)** Vorbitorilor, prima dată — 5, a doua oară — 3 minute; **3)** Nu mai mult de două înscrieri la cuvînt. Excepțările de la acest regulament trebuie să facă obiectul unor hotărîri speciale ale Consiliului". La 5 aprilie, Consiliul a aprobat regulamentul înaintat de Kurski. Șeful guvernului sovietic i s-a conformat fără excepție. Celor tentați la vorbă multă, Lenin le spunea, deseori, privind cadranul ceasului: „Tovarăși, aici nu ținem miting; trebuie să ne referim numai la problema în discuție. N-avem de ce face muncă agitatorică". Se uita nemulțumit la referentul care prezenta generalități. Fotieva afirmă că Lenin a scris nota *Despre purificarea limbii ruse* în timpul unei ședințe. Dealtfel subtitlul ei este semnificativ: *Reflecții în timpul liber, adică în vreme ce ascultam intervenții la ședințe*.

În procesele-verbale ale Consiliului s-a păstrat un mare număr de file cu adnotări făcute de Lenin, conținînd numele vorbitorilor.

fel și fel de semne în dreptul lor, ora începerii și a încheierii cuvîntului etc. „În prezența lui Lenin, totul era eficient și plin de animație, nota A.V. Lunacearski (1875-1933), comisar al poporului pentru învățămînt[1]. Vorbitorilor li se cerea să se exprime concis și cu seriozitate. În Consiliu, domnea o anume stare de spirit concentrată, părea că însuși timpul devenise mai dens, atît de multe fapte, gînduri și hotărîri se încrucișau minut de minut".

La ședințele Consiliului erau interzise discuțiile particulare. Lenin îi indicase Fotievei să obțină semnătura tuturor secretarilor că pe timpul ședințelor nu vor șușoti, ci, la nevoie, vor trimite note scrise. La ședința din 4 octombrie 1919, el scria unuia dintre secretarii Consiliului: „Ei, ei, am să vă fac de rușine dacă o să mai trăncăniți atît".

Președintele Consiliului Comisarilor Poporului și al Consiliului Apărării lua cuvîntul în toate ședințele și intervenea uneori și de 10 ori, alteori și de mai multe ori. La 23 iulie 1918, de pildă, a luat cuvîntul de 12 ori, la 3 august de 10 ori, la 21 noiembrie de 16 ori.

Pe bună dreptate remarca, în memoriile sale, N.L. Meșceriakov, un vechi bolșevic: „Colosală greșeală s-a făcut că la Consiliu nu s-a instalat un fonograf și n-a fost adusă o stenografă, care să înregistreze cuvîntările lui Lenin. I s-au stenografiat numai cuvîntările mari, rostite în ședințe mai importante. Or, intervențiile scurte, de 3-5 minute, erau strălucitoare, pline de miez. Prin ele Lenin transmitea deseori mai mult decît printr-o cuvîntare de amploare. Din păcate, s-au pierdut și nu avem nici o posibilitate să le recuperăm. Aceeași soartă au avut-o însemnările sale. Fie se rupeau pe loc, conform vechii practici a conspirativității, fie se rătăceau prin buzunare".

Stalin — aminat cu răspunsul

Un tablou viu al modului cum conducea Lenin o ședință a guvernului s-a păstrat în însemnările lui N.A. Semașko (1874-1949), comisar al poporului pentru sănătate: „În timpul dezbaterilor, lui Vladimir Ilici îi plăcea să asculte «ce spun alții». Mijea atent un ochi și sfredelea oamenii cu celălalt, asculta nemișcat pe oratori, punîndu-i fără milă la punct pe cei care vorbeau mult".

Pentru comisarii poporului ședințele guvernului prezidate de Lenin constituiau o adevă-

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1979.

rată școală de conducere a statului. „Erau prima și unica universitate din lume, unde comisarii poporului învățau cum trebuie să construiască puterea muncitoresc-țărănească", scria mai tîrziu G.I. Petrovski (1878-1958), care în primii ani de după Octombrie a condus Comisariatul poporului pentru afaceri interne. „De cîte ori nu i-a coborît din ceruri pe referenți Vladimir Ilici, aducîndu-i pe pămîntul gemînd de păcate, cu o singură întrebare laconică: «Și cam cît ne-ar costa asta?»." Să nu te depărtezi de concret, să nu te ocupi de planuri himerice, de raționamente generale, să înveți să calculezi totul, să cîntărești, să prevezi totul, nelăsînd să-ți scape perspectivele, asta cerea Lenin activiștilor de stat. Bucurîndu-se de multă autoritate, el nu impunea niciodată tovarășilor săi propria opinie, respectînd principiul muncii colective. „Ca președinte al Consiliului Comisarilor Poporului, Vladimir Ilici nu rezolva niciodată singur problemele care priveau colectivul. El stimula inițiativa fiecărui lucrător, nu-l strivea cu autoritatea sa. Lingușelile, gesturile slugarnice, ploconirile erau de neconceput în jurul lui Lenin. În cadrul ședințelor toți vorbitorii își expuneau liber părerile în problema dată și soluțiile se adoptau prin vot. Deseori se încingeau polemici aprinse; s-a întîmplat chiar ca majoritatea membrilor Consiliului să adopte o rezoluție cu care Lenin nu era de acord. Acționînd conform normelor de partid, Lenin, convins că problema are importanță de principiu, continua să o susțină în fața unor instanțe superioare, Biroul Politic, Plenara C.C., ajungînd uneori pînă la congresul partidului", își amintește Fotieva.

„Eu nu mă pot opune voinței și hotărîrii colegilor din soviet", scria el într-o scrisoare particulară adresată activistei M.F. Andreeva. „Fără convocarea Biroului Politic, nu pot da încă un răspuns", îi transmitea direct prin cablu, la 19 sau 20 noiembrie 1920, lui Stalin, care îl întreba cum să acționeze împotriva intervenționiștilor și altor forțe contrarevoluționare din Azerbaidjanul sovietic. Edificatoare în acest sens este și relatarea unui corespondent al ziarului nipon *Osaka Asahi*. El a adus la secretariat înregistrarea interviului pe care i-l luase lui Lenin la 3 iunie 1920. „Președintele Consiliului l-a citit foarte atent și a făcut corecturi, tăind expresii ca «Lenin a aprobat», «Lenin a respins». După cum am aflat mai tîrziu, nu Lenin aproba și respingea problemele, ci guvernul muncitorilor și țăranilor".

„Munceam cu spor, cu sufletul, munceam făcînd glume, remarca Lunacearski. Lenin izbucnea în rîs fără undă de răutate cînd prindea pe cineva contrazicîndu-se și, după el, rîdeau toți marii revoluționari de la lunga masă a prezidiului. Se rîdea la glumele președintelui, căruia îi plăcea foarte mult să se amuze. După un rîs furtunos, în sală se instăpînea din nou acea seriozitate stimulatoare, în care curgea fluviul de rapoarte, schimburi de opinii, rezoluții".

În românește de
Florentina DOLGHIN

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. VOL. 10** *(sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; coordonator de ediție general-maior dr.* **Ilie Ceaușescu).**

Editura militară, București, 1982, 656 pp., 39 lei: *volum jubiliar, reunind 29 studii de o întinsă cuprindere, sintetizînd istoria luptelor necurmate purtate de poporul român din cele mai îndepărtate vremuri pînă astăzi pentru realizarea, păstrarea și apărarea unității, independenței și libertății sale și pentru asigurarea progresului social; este publicat, totodată, și sumarul volumelor 1-9.*

● **B.P. HASDEU ȘI CONTEMPORANII SĂI ROMÂNI ȘI STRĂINI** *(text stabilit, traduceri și note de* **Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, Al. Săndulescu, Mihai Vornicu).**

Editura Minerva, București, 1982, 404 pp., 22 lei: *volumul întîi al corespondenței primite de marele istoric și filolog, de la a cărui moarte s-au împlinit 75 ani.*

● **Ion Ilincioiu — ȚĂRANII, PĂMÎNTUL ȘI MOȘIERII ÎN ROMÂNIA. 1864-1888.**

Editura politică, București, 1982, 284 pp., 14,50 lei: *contribuții la studiul problemei agrare, de la* **Legea rurală** *a lui Al. I. Cuza pînă la răscoala țăranilor din martie-aprilie 1888.*

● **Marin Bucur — JULES MICHELET ȘI REVOLUȚIONARII ROMÂNI.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 266 pp., 18 lei: *documente inedite din arhivele franceze din perioada 1846-1874.*

● **C.D. Aricescu — SCRIERI ALESE** *(ediție îngrijită de* **Dan Simonescu** *și* **Petre Costinescu;** *prefață de* **Ștefan Cazimir).**

Editura Minerva, București, 474 pp., 25,50 lei: *versuri, teatru, memorialistică, articole, studii istorice și corespondență.*

● **Petre Pandrea — ATITUDINI ȘI CONTROVERSE** *(ediție îngrijită, cuvînt înainte și note de* **Gh. Epure).**

Editura Minerva, București, 1982, 604 pp., 25 lei: *eseuri din perioada 1926-1944 ale unui intelectual angajat în lupta pentru democrație și umanism, în apărarea valorilor culturii și civilizației, împotriva fascismului.*

● **Anastasie Iordache — PE URMELE GOLEȘTILOR.**

Editura Sport-Turism, București, 1982, 296 pp., 17 lei: *incursiuni istorico-literare în trecutul unei familii de reputați oameni de stat, patrioți și militanți pentru cauza națională.*

EVENIMENTE ISTORICE

(Urmare din p.3)

și externe a statului nostru, la făurirea în mod conștient a propriului viitor, a viitorului socialist și comunist.

Documentele Conferinței Naționale vor reflecta, ca și toate lucrările forurilor de conducere ale partidului și ale țării care s-au desfășurat de la cel de-al IX-lea congres, contribuția fundamentală și rolul determinant al secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în elaborarea și înfăptuirea politicii partidului și statului, în soluționarea problemelor majore ale dezvoltării economico-sociale a țării, în stimularea energiilor și forțelor creatoare ale națiunii, ale întregului nostru popor. În lumina acestor orientări apare tot mai pregnant locul și rolul istoric al Conferinței Naționale a partidului. „Conferința Națională — arăta secretarul general al partidului în cuvîntarea la Plenara C.C. al P.C.R. din octombrie a.c. — trebuie să reprezinte un moment important în viața partidului și a țării, să dea o nouă perspectivă luptei și muncii poporului nostru pentru înfăptuirea programului partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate".

Iată de ce acest eveniment, care, prin hotărîrile adoptate, va jalona viitorul luminos al patriei, dă o profundă și aleasă semnificație celei de-a 35-a aniversări, la 30 decembrie, a proclamării Republicii. Acest timp istoric scurt, definit și marcat de mărețe împliniri îndeosebi în perioada ultimilor 17 ani, dă strălucire bilanțului aniversării Republicii.

Aceste evenimente, în deosebite forme, mobilizează și sudează întreaga națiune, întregul popor.

Zile de bilanț pe care marea cronică a țării le consemnează pe coordonata timpului devenirii noastre istorice. Așa cum dovedește istoria, tăria partidului nostru comunist, prestigiul său, rolul său conducător s-au afirmat prin strînsa legătură de nezdruncinat cu clasa muncitoare, cu celelalte categorii sociale, cu întregul popor, în această privință un rol determinant avîndu-l, în perioada ultimilor 17 ani, amplul și permanentul dialog pe care secretarul general al partidului îl poartă cu masele populare.

În marea carte a istoriei, aceste evenimente sînt consemnate ca date de referință ale trecutului glorios, al unui popor glorios, în fruntea căruia, conducînd cu fermitate destinele națiunii, secretarul general al partidului, președintele României, tovarășul Nicolae Ceaușescu, trasează în mod științific viitorul, așterne în forme concrete cele mai cutezătoare planuri devenind realitate pe plaiurile frumoasei noastre patrii.

Socotit de Dante „il maggior poeta, duca e maestro“ (cel mai mare poet, conducător şi maestru) al pleiadei scriitorilor latini din „veacul de aur“ al lui Octavian August, Publius Vergilius Maro (70-19 î.e.n.) — cunoscut, cel mai adesea, doar sub numele Vergiliu — a lăsat, în importanta sa operă, cuprinzînd pe lîngă vasta epopee Eneida, o culegere de poezii pastorale (Bucolice) şi un poem despre munca pămîntului (Georgice) în care găsim numeroase informaţii nu numai despre romani şi strămoşii lor, ci şi despre multe alte popoare cunoscute lumii de atunci. Între acestea, tracii şi ramura lor nordică — geto-dacii, precum şi alte neamuri, sithonii, bisaltii, ciconii, bebricii, edonii. Nu lipsesc agatîrşii, care, potrivit lui Herodot, locuiau în podişul Transilvaniei şi în centrul Moldovei. Deseori vorbeşte Vergiliu şi despre legendarele amazoane pe care le consideră de origine tracă „Threiciae amazones“.

Despre fiecare din aceste neamuri, poetul mantovan (s-a născut în oraşul Mantova) ne dă amănunte interesante. Astfel, în legătură cu geţii vorbeşte de pustiul getic „deserta Getarum“ — din nordul gurilor fluviului Dunărea — dar şi de ogoarele lor, ocrotite de zeul Marte „Mars Gradivus“, în ipostaza sa de zeu nu al războiului, ci al semănăturilor.

VERGILIU DESPRE TRACO-GETO-DACI

IOAN MICU

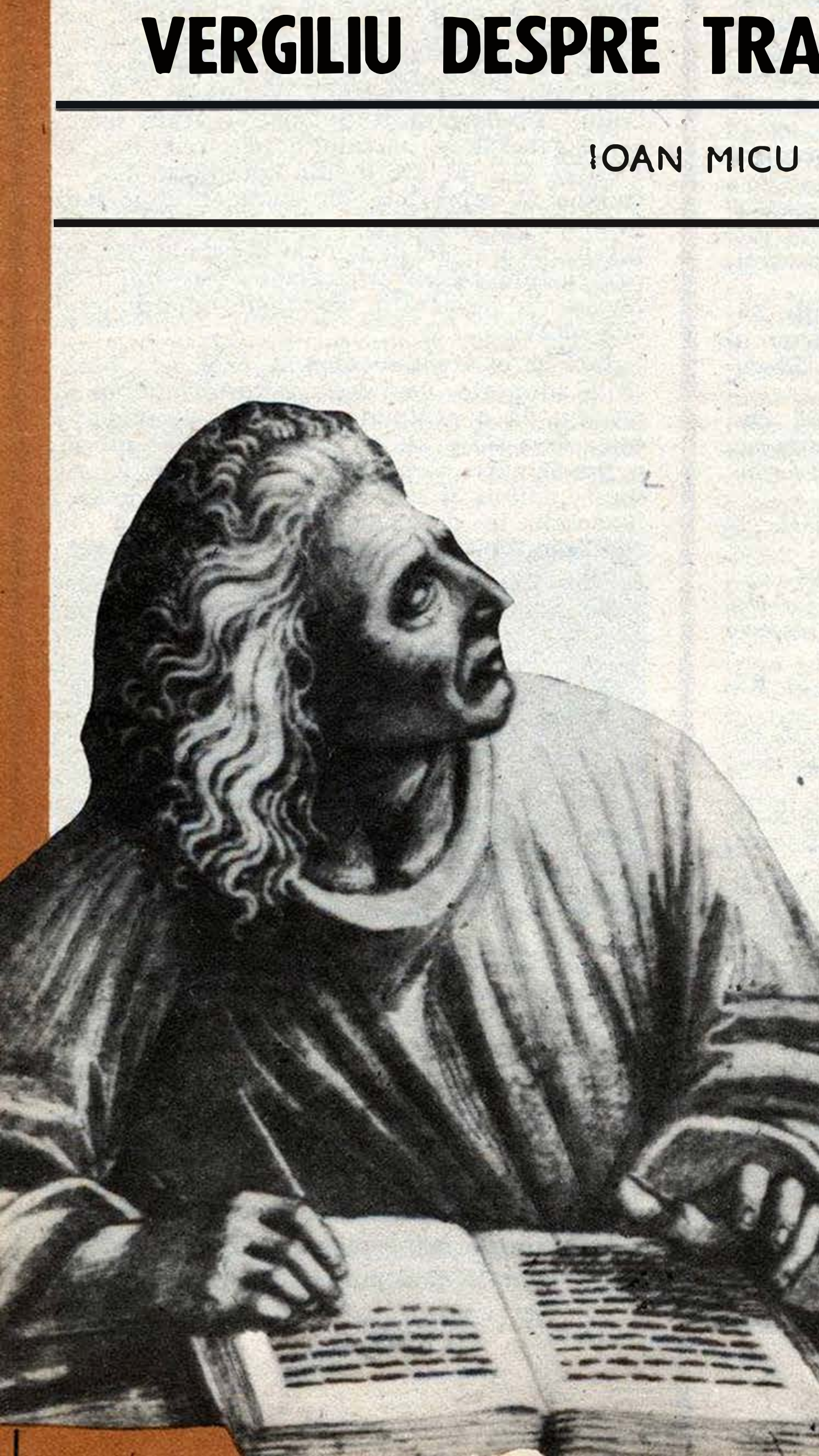

Una dintre cele mai comentate informaţii despre geţi este cuprinsă într-un vers din *Georgice* (II, 497) — *coniurato descendens Dacus ab Histro* (dacul coborîtor de la Istrul [Dunărea — *n.n.*] pe care a jurat). Potrivit unor menţiuni din opera istoricului Aufidius (care a trăit în sec. I e.n.), dacii ar fi avut obiceiul ca, de fiecare dată cînd porneau în expediţie, să bea din apa fluviului Istru, jurînd să nu se întoarcă din luptă decît biruitori. Dar verbul *coniurare* mai are un sens, acela de „a constitui un fel de coaliţie“. Aşadar, nu este exclus ca Vergiliu să se refere la o coaliţie a neamurilor geto-dacice, ce trăiau pe ambele maluri ale Dunării. Această „coaliţie“ constituia desigur acel „pericol dacic“, despre care vorbeşte Horaţiu, alt mare poet din „secolul de aur“ al lui Octavian August. În anul 31 î.e.n., cînd Roma trăia sub psihoza unei iminente invazii dacice dinspre nord-est, prin Pannonia şi Alpii Carintiei, o întrebare frecventă în capitala imperiului arată Horaţiu, era „numquid de Dacis audisti?“ (ce-ai mai auzit despre daci?).

Pămînturile traco-geto-dacilor se întindeau, cum rezultă din opera lui Vergiliu,

pînă spre ţinuturile „polare", avînd drept limite la sud, Marea Egee şi la est Pontul Euxin. El considera spaţiul tracic ca foarte îndepărtat, dincolo de el aflîndu-se regiunile hiperboreene, întinderile veşnic acoperite de omături şi gheţuri. Cînd începea să bată crivăţul, întregul peisaj tracic îşi schimba aspectul. O imagine vie a acestor ţinuturi tracice, aşa cum o vedea poetul, se desprinde din *Georgice* (III, 349-381). Stihurile vergiliene ne vorbesc despre „Istrul rostogolind nisipurile galbene", de zăpezile de-acolo, de carele ce trec peste apa îngheţată a rîurilor, de apele mării, favorabile mai înainte navelor, acum însă blocate de ger, de vinul pe care îl tai bucăţi cu securea, de oameni îmbrăcaţi cu blănuri de fiare, care beau zeamă de sorb, ce imită rodul viţei ş.a.m.d.

Toate aceste imagini constituie, în bună măsură, rodul fanteziei unui meridional neobişnuit cu iernile reci ale ţinutului carpato-danubian. Pe de altă parte însă în imagini aproape identice a descris ţinuturile noastre şi poetul Ovidiu, în perioada în care a trăit exilat în Tomis. Nu este deci exclus ca — aşa cum par s-o indice şi alte izvoare ale vremii (istorii, geografii ş.a.) — perioada cuprinsă între sec. I î.e.n.-sec. II e.n. să fi cunoscut o răcire accentuată a climei, marcată prin ierni deosebit de aspre.

De mare interes pentru cercetătorul modern sînt informaţiile din *Eneida* despre diferite personaje mitologice sau căpetenii legendare ale tracilor: regi şi prinţese, ca Tereu, Thesus, Lycurg, Harpalyce, luptătorul Butes ce se fălea că se trage din neamul regelui Amycis al bebricilor — trib tracic. Tot traci erau regele Ciseu (a cărui fiică, Hecuba, a fost soţia lui Priam) şi Polymnestor sau Polymnester, căsătorit cu Ilione, fata cea mare a regelui Troiei. Toate aceste personaje apar în *Eneida* şi ni se pare sugestiv să arătăm că arheologia zilelor noastre a relevat ample similitudini între descoperirile de la Troia şi descoperiri arheologice de pe teritoriul României (aşa-numita cultură Babadag).

Habits des Daces

Chipuri de daci, aşa cum se găsesc în gravurile franceze din sec. XVIII

În p. 30: *Vergiliu — portret din vremea Renaşterii, realizat de Luca Signorelli*

Din trăsăturile fizice şi sufleteşti ale acestor personaje, ca şi din alte informaţii cu privire la semiinţiile tracice, putem reconstitui, în tehnica mozaicului (punînd informaţie lîngă informaţie), portretul tracilor, aşa cum îi vedea marele poet antic. Erau oameni de statură înaltă, uneori chiar uriaşă, ca Butes, de pildă. Se înfăţişau cu o vigoare deosebită, ca oameni din ţinuturile nordice, deprinşi cu frigul, cu asprimile vieţii. Oricînd gata de luptă, erau vestiţi pentru săgeţile lor. O tolbă cu săgeţi trace e oferită ca premiu la jocurile funebre organizate de Enea în Sicilia, pentru a comemora moartea lui Anchise. Tolba avea o cingătoare latâ, era bătută cu aur şi cu o pafta dintr-o piatră scumpă, strălucitoare.

Tracii însă nu erau numai războinici, ci şi crescători de vite şi agricultori. Caii tracilor aveau mare faimă printre eroii *Eneidei*. Turnus, unul din tovarăşii lui Enea, mergea „călare pe un cal trac cu pete albe, cu pintenii gleznelor albi şi purta sus fruntea tot albă". Creşteau, de asemenea, turme de oi, pricepîndu-se la tămăduirea animalelor.

Agricultura constituia o îndeletnicire importantă. „Tracii ară", menţionează Vergiliu, atunci cînd vorbeşte de cetatea întemeiată de Enea la vărsarea Hebrului.

O îndeletnicire de seamă era şi viticultura. Pentru băut vinul, foloseau *craterae*, vase de formă şi mărime diferită. Un asemenea crater descris de Vergiliu era „un vas cu chipuri săpate pe dînsul, pe care Ciseu, regele Traciei i l-a dat [lui Anchise], odinioară, ca amintire şi chezăşie a prieteniei". Astfel de vase, care amintesc mult de rhytoanele atestate prin descoperiri arheologice, vădesc înclinarea pentru frumos şi măiestria artistică a tracilor. Calităţi ce au făcut, dealtfel, faima lui Orfeu, mitologicul personaj trac care, cîntînd din liră sau din acel instrument propriu tracilor, pe care Vergiliu îl numeşte *Threicia cithara* a reuşit, fie şi pentru puţină vreme, să pătrundă în Infern, pentru a o vedea pe iubita lui soţie, Euridice.

1860. De la Paris la Bucureşti

Lupta românilor, în prima jumătate a secolului trecut, pentru afirmarea drepturilor lor naţionale, pentru înfăptuirea Unirii din 1859, a fost urmărită cu interes şi simpatie de cercurile largi ale opiniei publice progresiste din Europa. Printre relatările despre principatele române apărute în acea perioadă în presa străină se numără şi însemnările pictorului şi litografului francez Dieudonne Auguste Lancelot, publicate în revista Le Tour de Monde, *a editurii pariziene Hachette.*

Lancelot a vizitat Ţara Românească în 1860, iar relatările sale, însoţite de 153 gravuri în lemn, dintre care 80 sînt consacrate peisajului românesc, oamenilor, monumentelor şi unor localităţi de la noi, au apărut în Le Tour de Monde *în 1865, 1866 şi 1868, sub titlul* De Paris à Bucarest.

Lancelot a intrat în Ţara Românească pe la Buziaş, a urmat cursul Dunării pînă la Giurgiu, apoi de aici s-a îndreptat spre Bucureşti. Din Capitală, a plecat spre Oltenia, trecînd prin Găeşti, Piteşti, Curtea de Argeş şi Rîmnicu Vîlcea. A vizitat mănăstirile de la Curtea de Argeş, Horezu, Cozia, Arnota, Tismana, Bistriţa. A trecut apoi prin Cioclovina, Baia de Aramă, Lugoj şi, la Timişoara, artistul francez s-a despărţit de meleagurile româneşti pe care le-a imortalizat în opera sa.

Lancelot a fost impresionat de frumuseţea portului popular românesc. Cel al femeilor, nota el, „trezeşte fericitele amintiri ale Greciei şi Italiei: în pictură ar fi încîntător în ce priveşte culoarea; în sculptură, superb ca linii şi lăsînd să se vadă proporţiile trupului şi graţia boiului". A fost, de asemenea, impresionat de efortul făcut de poporul nostru de a păşi după unirea Ţării Româneşti cu Moldova într-o nouă epocă de progres. Lancelot a avut „sentimentul — cum mărturisea el — că a văzut unul din lucrurile rare ale lumii: o aglomeraţie de 6 000 000 oameni scuturînd praful putred a douăzeci de veacuri de apăsare, de năvăliri şi barbarie pentru a merge cu îndrăzneală să lege leagănul său, tradiţiile sale, steagul său de una din cele mai mari epoci ale istoriei".

Despre Lancelot şi însemnările sale din Ţara Românească au scris N. Iorga (Istoria Românilor prin călători), *G. Oprescu* (Ţările române văzute de artişti francezi, sec. XVIII şi XIX), *A. Cornea* (De la portulan la vederea turistică).

În planşele I-IV, revista noastră reproduce cîteva dintre desenele executate de artistul francez pe pămîntul românesc, în urmă cu peste 120 ani.

Ioan LĂCUSTĂ

Important

În curînd, concursul Magazin istoric *ediţia 1983. Bibliografie:* numerele 10, 11 şi 12 din 1982, şi 1, 2, 3 din 1983 *ale revistei. Amănunte în numerele viitoare.*

PLANSELE NOASTRE

① ② ③ ④ Din desenele lui D. A. Lancelot făcute în timpul călătoriei sale pe meleagurile româneşti **(1860. De la Paris la Bucureşti, p. 32)**

LE

TOUR DU MONDE

DE PARIS A BUCHAREST,

CAUSERIES GÉOGRAPHIQUES [1],

PAR M. LANCELOT.

1860 — TEXTE ET DESSINS INÉDITS

a. Cu vasul pe Dunăre, la clasa a doua

b

c

d

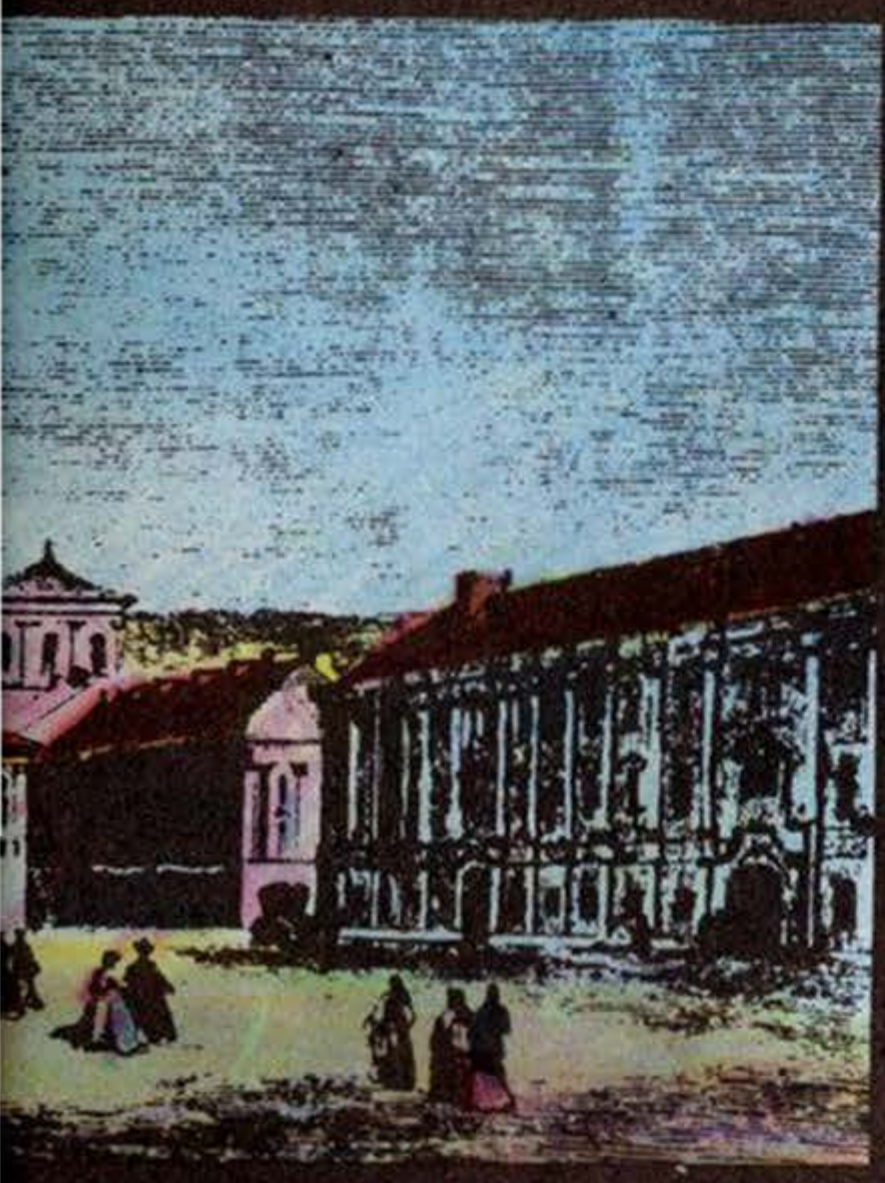

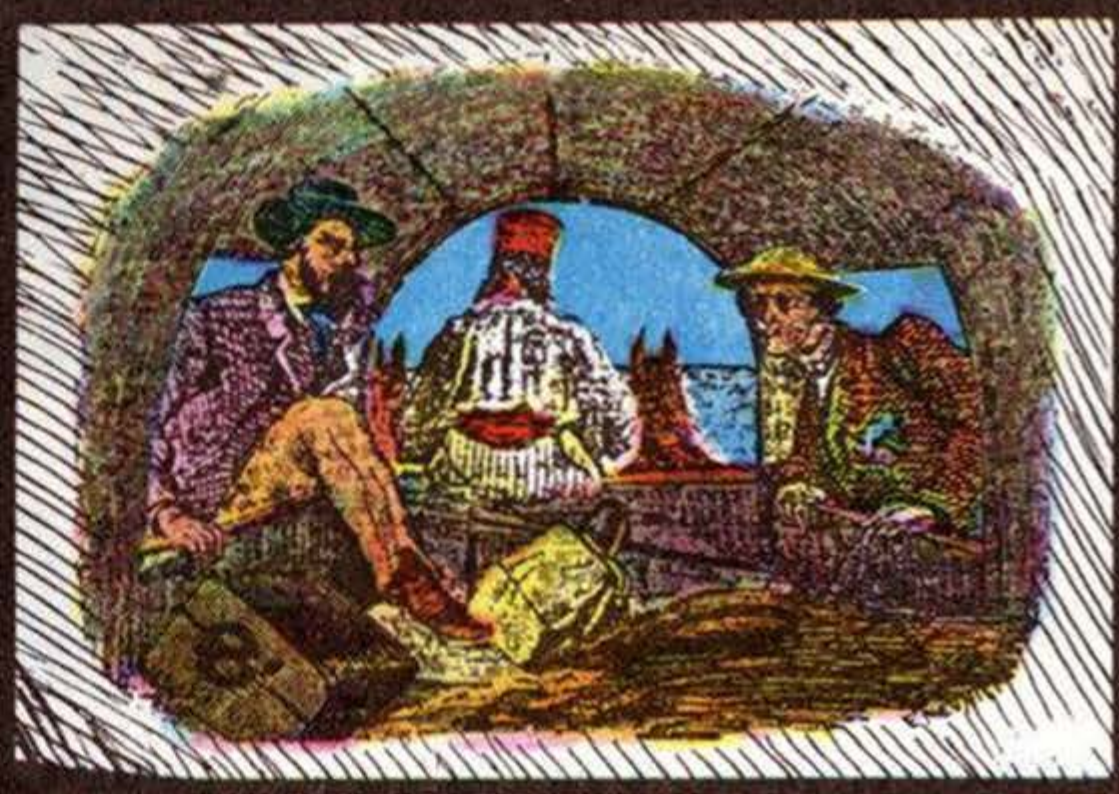

b. Piață timișoreană

e. Birja și pasagerii ei

c. Români din Timișoara

f. Bătrîn centenar

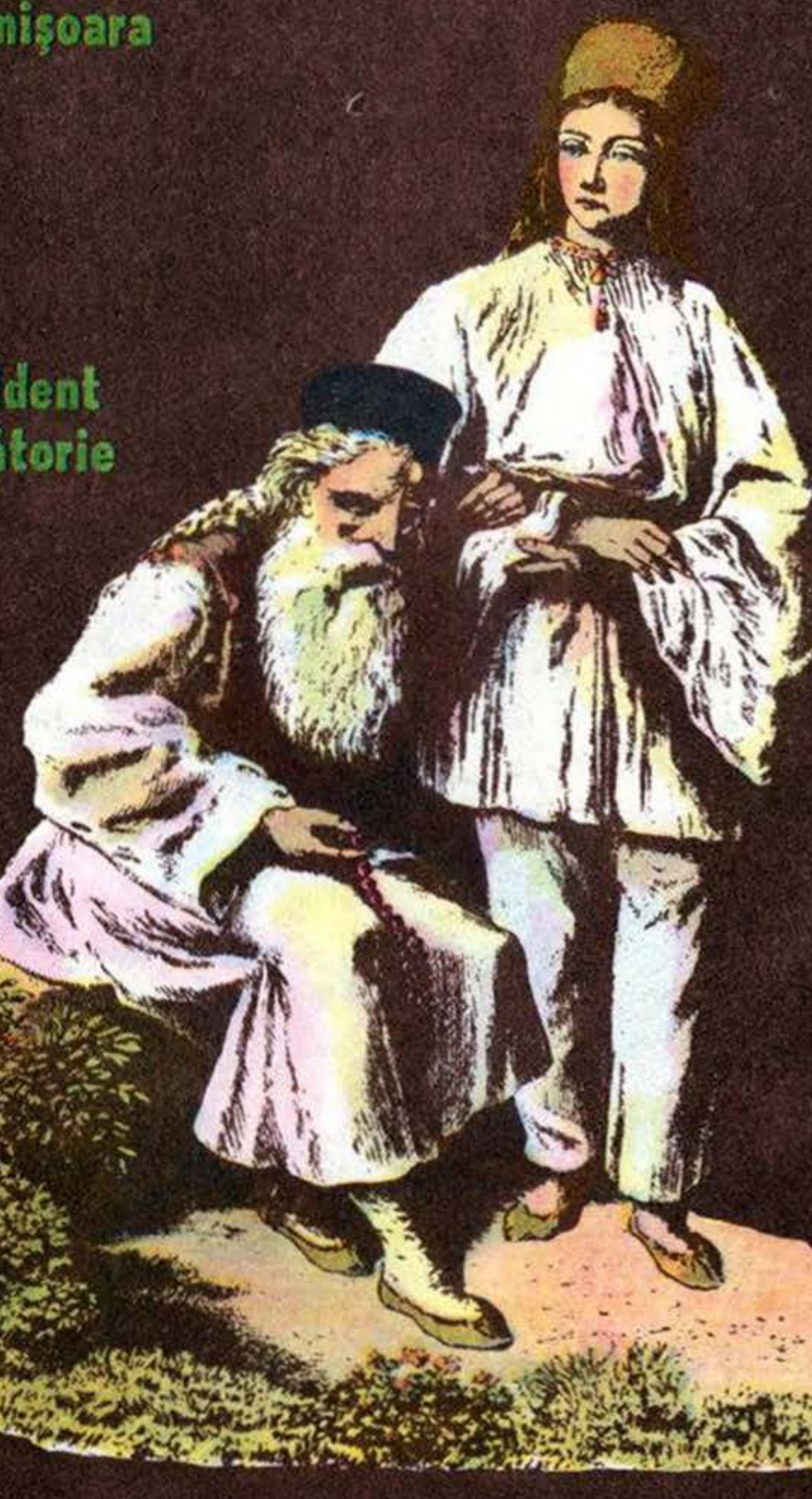

d. Accident de călătorie

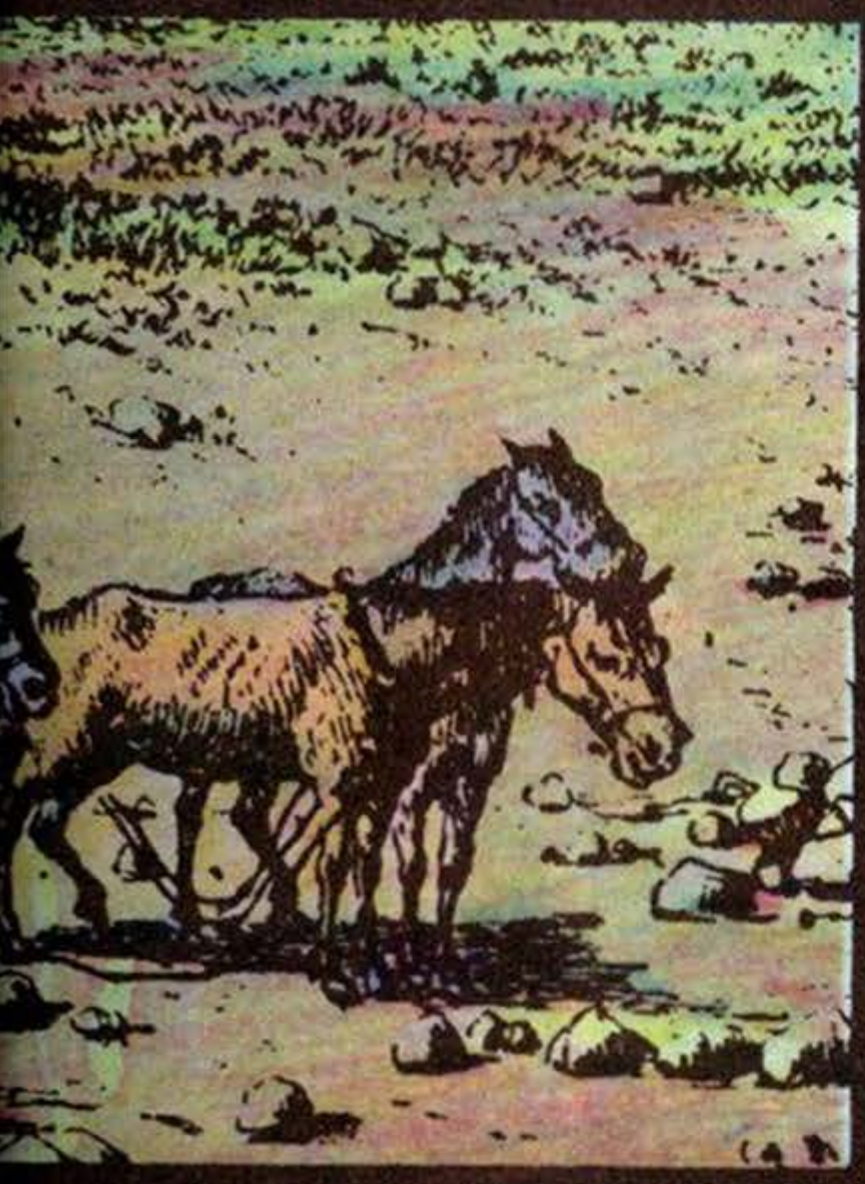

g. Peştera Polovragi

h. Fabricarea ţuicii

i. Mănăstirea Tismana

j. Tînără romîncă

«SĂ FIM DECI FINLANDEZI»

GEORGE RADU

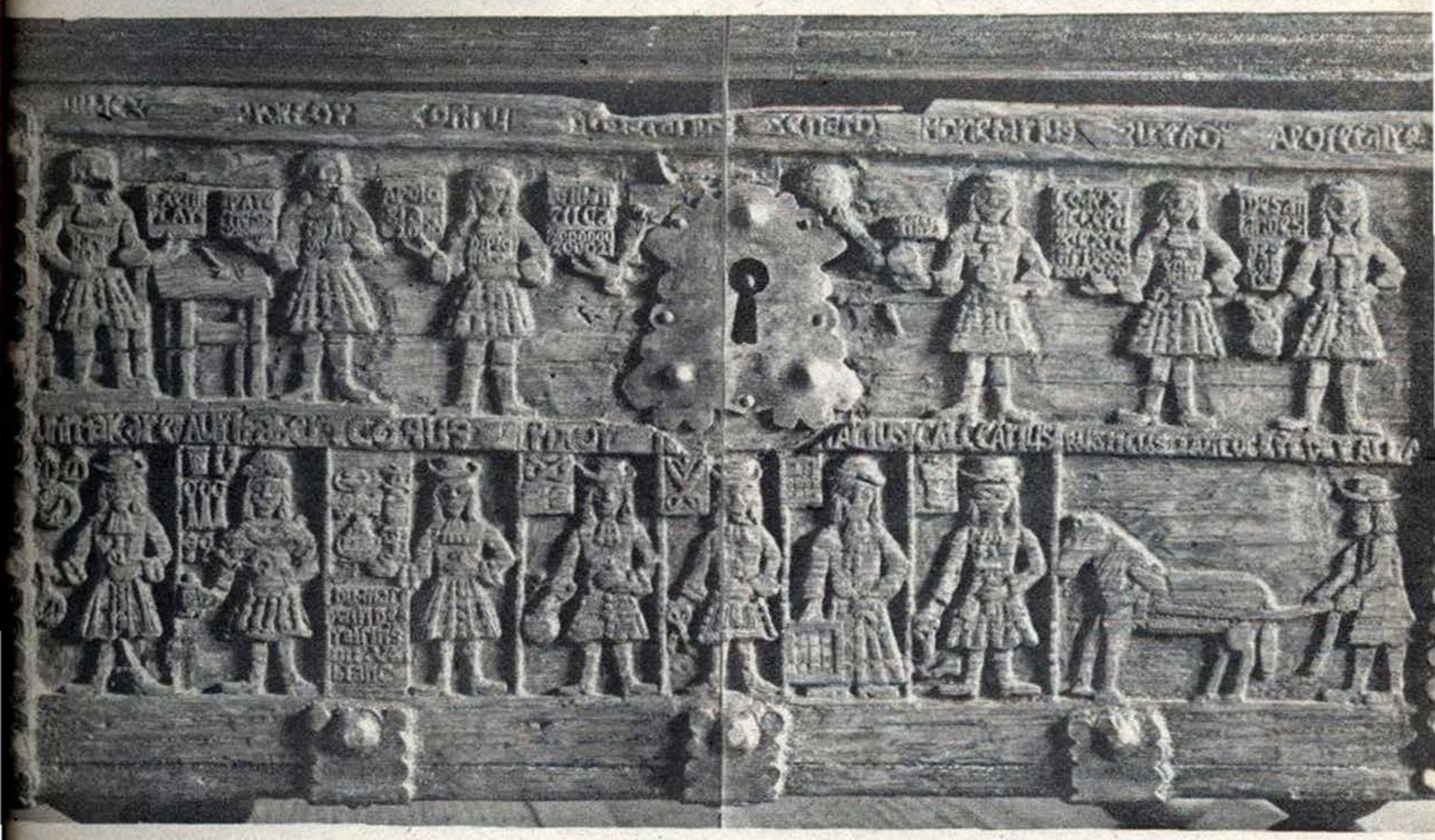

Finlandezii, popor de origine și limbă fino-ugrică, ajung pe teritoriul de azi al Finlandei la începutul erei noastre, reușind să-și dureze o limbă și o civilizație proprie și să trăiască în acest spațiu, cum scria Nicolae Iorga în 1939, „fără să supere pe nimeni, niciodată". I-au „supărat" însă alții pe ei.

Potrivit tradiției, prin anul 1157, suedezii, sub conducerea regelui Erik IX (1150-1160), întreprind o „cruciadă" în Finlanda, expediție religioasă, dar cu un pronunțat caracter politic, ce avea să se soldeze cu ocuparea teritoriilor din preajma golfurilor Botnic și Finic. Erik îl lasă drept conducător al pămînturilor finlandeze creștinate pe un anume episcop englez Henry, care îl însoțise și care stabilește în Finlanda prima organizație bisericească.

În 1238, are loc a doua „cruciadă", condusă de Birger Jarl, care extinde colonizarea asupra altor teritorii finlandeze, întemeind primul episcopat la Turku, condus de episcopul Thomas. Eforturile lui Birger sînt amenințate însă de Iaroslav, prințul Novgorodului, care nu vedea cu ochi buni puterea suedeză și credința catolică traversînd Golful Botnic. În urma luptelor care au loc între suedezi și ruși, puterea Suediei se va stabili definitiv în provinciile Haima și Uusimma.

O a treia expediție suedeză, în 1293, condusă de Torgils Kuutsson, avea să ducă la cucerirea întregii Finlande și la întemeierea fortăreței Viipuri (Vîborg). Ducii de Novgorod nu priveau însă cu ochi buni extinderea dominației suedeze în Finlanda și, de aceea, profitînd de neînțelegerile interne suedeze, au făcut dese incursiuni pe teritoriul finlandez, unele din acestea ajungînd pînă la Turku.

Ridicată oficial la rangul de mare ducat, în 1581, Finlanda va participa la aventura

militară a Suediei pentru cucerirea țărilor baltice, fapt care va provoca mari tulburări interne, soldate cu răscoala țărănească cunoscută sub numele de „războiul bîtelor". Sub conducerea lui Gustav II Adolf (1611-1632), regatul suedez atinge apogeul, anexînd toate teritoriile din jurul Mării Baltice, dar aceste victorii nu favorizează cu nimic Finlanda. Pe de altă parte, centralizarea administrativă impusă de Gustav se exercită în detrimentul independenței Finlandei.

Sub Carol XII (1697-1718)[1], puterea Suediei avea să cunoască o creștere răsunătoare, dar și un declin dezastruos. Marea confruntare dintre Carol XII și țarul Petru cel Mare (1682-1721)[2] avea să coste scump Finlanda, care devenea — pentru a cîta oară? — locul de desfășurare al bătăliilor dintre cele două mari puteri. Prin tratatul care s-a încheiat la Nystädt, în 1721, Rusia primește provinciile baltice, o parte din Carelia și cetatea Viborg. Dar nici Suedia și nici Finlanda nu se împăcau cu pierderile teritoriale suferite. În 1788, Gustav III (1771-1792) crede că a sosit clipa să recupereze provinciile pierdute, țarul fiind ocupat și cu eternul conflict ruso-turc, reizbucnit în 1787. Suedia suferă însă un nou eșec, ce însuflețește în cugetele finlandezilor ideea separării de Suedia. Dar ziua eliberării nu venise încă.

Cîțiva ani mai tîrziu, Europa cunoaște dominația imperială franceză iar Napoleon (1804-1814 și 1815)[3], în culmea gloriei sale, crede că va hotărî destinul multor popoare. Gustav IV al Suediei refuză însă să participe la blocada continentală împotriva Angliei (1806) și să închidă porturile suedeze pentru navele englezești. Acest fapt va schimba destinul Finlandei. În 1807, la Tilsit, Napoleon „promite" țarului Alexandru I (1801-1825)[4] — Finlanda, cu condiția ca Rusia să forțeze Suedia să participe la blocada împotriva Angliei. Peste un an, în februarie 1808, ca urmare a acordului de la Tilsit, armatele țariste pătrund în Finlanda. Suedia se resemnează cu pierderea „marelui ducat" și renunță la el necondiționat. Finlanda, care sperase să devină independentă, nu a reușit decît să-și schimbe dominația.

Țarul Alexandru I s-a arătat, la început, plin de înțelegere. Chiar în timpul războiului, în 1809, voind să liniștească țara proaspăt dobîndită, el a convocat Dieta și a promis Finlandei o largă autonomie. El a ținut un discurs plin de formule frumoase delegaților Dietei veniți la Porvoo (Borgă) să depună jurămîntul de fidelitate, înainte chiar de încheierea păcii. De fapt, tonul acestui discurs nu era străin de rezistența îndîrjită a trupelor finlandeze care, în nord, încă nu depuseseră armele. „Finlanda a intrat de acum în rîndul națiunilor" — spusese, în limba franceză, țarul, care-și adăugase la titlurile sale și pe cel de „mare duce de Finlanda". El a declarat finlandezilor că marele ducat va beneficia de aceleași drepturi pe care le avusese și sub dominația suedeză. Dar, începînd din 1816, consiliul guvernului finlandez a luat numele de „senat imperial", iar primul dintre guvernatorii generali a fost ales dintre ofițerii sau înalții demnitari ai regimului țarist. Întîiul titular al acestei funcții, Mihail Speranski, a pus în circulație o formulă de o ciudată ambiguitate: „Finlanda este un stat, nu un guvern".

La 8 aprilie 1812, țarul a mutat capitala țării de la Turku la Helsinki, pentru a-i slăbi vechile legături cu Suedia și a o apropia de capitala imperiului — Petersburg. În 1828, Universitatea de la Turku a fost și ea mutată la Helsinki, prinții ereditari ai Rusiei fiind numiți „cancelari ai Universității finlandeze".

Sentimentul național al finlandezilor care nu era, în continuare, luat în seamă, a dat naștere unei mișcări patriotice care a cuprins repede populația țării. Un tînăr profesor de la Universitatea din Helsinki, Adolf Ivar Arwidsson, a lansat celebra și istorica frază ce va deveni cuvîntul de ordine, mai întîi pentru intelectualii romantici din Turku și Helsinki, apoi, din ce în ce mai mult, pentru toți finlandezii: *„Suedezi nu putem fi, ruși nu vrem să devenim: să fim, deci, finlandezi!"*. Același Arwidsson a cerut introducerea limbii finlandeze în învățămînt și în presă și a condus o campanie pentru finlandizarea vieții spirituale. Este momentul cînd Elias Lönnrot a cules din tradiția orală păstrată de barzii populari epopeea eroică a poporului finlandez, *Kalevala* (1835). Alături de Lönnrot s-a aflat filozoful și omul de stat Snellman, a cărui operă a fost inspirată de cauza națională. El a scris manuale și cursuri universitare în limba finlandeză, fapt ce i-a adus înlăturarea de la Universitate. Retras în orășelul Kupio, a fondat ziarul *Saima*, în care a continuat să-și apere concepțiile. În 1850, o ordonanță imperială a suspendat toate publicațiile și tipăriturile în limba finlandeză, afară de lucrările destinate învățămîntului religios sau intereselor economice. Dar, mișcarea creată de Arwidsson și Snellman depășise stadiul cînd o simplă ordonanță imperială putea s-o înăbușe.

Țarul Alexandru II (1855-1881), s-a arătat mai grijuliu cu marele său ducat. După ce în Rusia luase o serie de măsuri menite să ducă la dezvoltarea capitalismului (reforma agrară, desființarea iobăgiei, reforma universitară, reforma zemstvelor etc.) și-a îndreptat atenția spre Finlanda. O reformă a învățămîntului a fost făcută în 1866; limba finlandeză a intrat în drepturile sale firești; Snellman a fost readus la Universitate; s-a dezvoltat presa în limba națională, iar literatura finlandeză era pe cale de a se naște. Țarul a trezit, în sfîrșit, Dieta din lungul ei somn, promițînd că o va convoca din trei în trei ani.

[1-4] *Magazin istoric*. nr. 12/1969; 5/1972, 9/1981; 2/1967, 9/1968, 9-11/1969, 4,6/1972, 3,10/1979, 10/1980, 10-11/1982; 6/1973.

Dar Alexandru III (1881-1894), următorul țar, a disprețuit profund ceea ce el a numit „minciuna constituțională", iar fiul său, Nicolae II (1894-1917)[1], a suprimat complet autonomia marelui ducat, transformîndu-l într-o simplă provincie. Asuprirea țaristă, atît în Rusia cît și în ducat, nu a mai cunoscut limite. Ca urmare, mișcarea revoluționară a cîștigat teren, culminînd cu revoluția din 1905, care a cuprins și Finlanda. Țarul începe să se teamă. Semnează încetarea măsurilor de asuprire și înlocuiește, în 1906, Dieta cu o Cameră din care fac parte 200 deputați, aleși prin vot universal. „Zminteală occidentală": femeile finlandeze obțin, primele din lume, dreptul la vot. Dar ele nu vor profita mult timp de acest drept, pentru că, în 1910, o nouă voce strigă în Duma de la Petersburg: *„finis Finlandiae"*. Întărindu-și poziția în propria-i țară, împăratul începe o nouă perioadă de asuprire a Finlandei. Tactica este ușor modificată: dizolvarea sistematică a Camerei, înlocuirea membrilor „demisionați" din Senat cu militari ruși, numirea unui guvernator general apropiat cercurilor imperiale. Un astfel de „guvern" n-are nimic împotriva noii legislații imperiale. Dar țara întreagă refuză să o recunoască. Noul guvernator general Seyn proclamă starea de asediu și introduce un regim de teroare polițienească. Președintele Camerei finlandeze, Svinhufvud, va face parte din primul convoi de deportați în Siberia. În fața acestei situații, în țară începe organizarea unei mișcări de eliberare națională. În ciuda prezenței garnizoanelor străine, în 1914, se constituie și începe pregătirea unei armate secrete de eliberare a Finlandei. Primul război mondial, în care Rusia era puternic implicată, agravează situația maselor din imperiu. În martie 1917, începe răscoala marinarilor din flota Mării Baltice[2]. În iunie 1917, la primul Congres al Sovietelor pe întreaga Rusie[3], se cere ca întreaga putere să fie trecută în mîinile Sovietelor. În octombrie 1917, Lenin[4] sosește ilegal din Finlanda, unde trăise clandestin. La 7 noiembrie, începe insurecția armată la Petrograd[5]. Gărzile roșii ocupă principalele obiective și înconjură Palatul de Iarnă. Guvernul provizoriu este răsturnat și se formează Consiliul Comisarilor Poporului în frunte cu Lenin. La 14 noiembrie, Lenin proclamă *Declarația drepturilor popoarelor la autodeterminare*. Încă din mai 1917, cînd se afla în Finlanda, Lenin scria: „Dacă sîntem, într-adevăr, împotriva anexiunilor, atunci trebuie să spunem: libertate de despărțire pentru Finlanda".

Țarismul, „închisoarea popoarelor" cum l-a numit Lenin, se prăbușește în Rusia. Fostul președinte al Camerei finlandeze, P.E. Svinhufvud, deportat în Siberia de către țar, este eliberat și, revenit la Helsinki, proclamă independența Finlandei, la 6 decembrie 1917.

De atunci, în fiecare an la 6 decembrie, Finlanda își sărbătorește ziua națională — ziua independenței, ziua eliberării de sub dominație străină.

[1-6] *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975; 11/1977; 11/1982; 7/1967, 10/1968, 2-5/1970, 11/1971, 4/1973, 11/1979, 4/1980; 6-11/1977.

În p. 33: ladă datînd de la începutul sec. XVII și împodobită cu sculpturi ce înfățișează reprezentanți ai diverselor categorii sociale: judecătorul, trezorierul, guvernatorul, brutarul, croitorul, țăranul etc.

Castelul din Turku, important monument istoric finlandez, construit începînd din anul 1280

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC (II)

Dr. EUGEN PREDA

În deceniul patru, forţele patriotice, democratice, antifasciste din România, în rîndul cărora partidul comunist acţiona cu fermitate şi consecvenţă, situîndu-se în fruntea luptei pentru apărarea independenţei şi suveranităţii patriei grav ameninţată de ofensivele revizioniste şi hitleriste, au reuşit să bareze pentru o vreme ascensiunea Gărzii de fier spre putere[1].

Adversar neînduplecat al fascismului intern şi al pericolului mortal pentru întreaga civilizaţie al fascismului internaţional, P.C.R., în noua situaţie a ţării, a chemat încă la 10 septembrie 1940 la „doborîrea tiranicei dictaturi militaro-gardiste" (documentul: Punctul nostru de vedere**), avertizînd, totodată, că „Garda de fier uneltește deschis ocuparea României de către armata germană". Cursul evenimentelor avea să confirme cît de îndreptăţită era chemarea C.C. al P.C.R. din 15 ianuarie 1941, adresată tuturor forţelor antifasciste de a păşi „pe drumul prin care poporul român îşi ia soarta în propria sa mînă" şi în care sublinia că „pune [ca] singura condiţie [a] oricărei colaborări atitudinea faţă de independenţa naţională a poporului român". Acelaşi document denunţa: „Regimul legionar a creat «poliţia legionară». Aceşti bandiţi înarmaţi au maltratat, schingiuit şi jefuit mii şi mii de cetăţeni, devastînd domiciliile lor... Conducătorii gardişti au trecut la împuşcarea în masă şi a conducătorilor fostei dictaturi regale şi ai partidelor burgheze (măcelul de la Jilava, asasinarea bestială a lui Madgearu şi Iorga)... Conducătorii legionari caută să ascundă vina lor de trădare naţională a poporului şi de situaţia catastrofală a ţării în urma guvernării lor de patru luni de zile".**

În pofida teroarei, Partidul Comunist Român, care suferea din plin represiunea dictaturii militaro-fasciste, a fost singura **organizaţie politică care, chiar** atunci, **a denunţat** public **„asasinarea bestială a lui Madgearu şi Iorga".**

În paginile care urmează încercăm continuarea descifrării, pe bază de documente, a substraturilor asasinatului profesorului Virgil Madgearu care dezvăluie existenţa unui plan prin care, folosindu-se elemente ale Gărzii de fier, Germania hitleristă urmărea să lichideze şi personalităţile politice burgheze care, dintr-un motiv sau altul, se opuneau dominaţiei ei.

[1] Vezi începutul articolului în nr. 11/1982; precizăm, totodată, că data menţionată în nota 2 din subsolul p. 36, rîndul 4 este „22 iulie 1940".

Suita de documente o continuăm cu *Procesul-verbal al declaraţiei martorului Virgil Lărgeanu, avocat, făcută la 15 iulie 1941.*

Ministerul de interne ştia mai mult?

Iată cîteva fragmente semnificative: „În ziua de 27 noiemvrie 1940, l-am văzut pe Virgil Madgearu la ora 12, într-o stare sufletească de deprimare, stare sufletească ce nu mai văzusem la el timp de 10 ani cît i-am fost secretar și în care timp avusese deziluzii și amărăciuni pe care le înfruntase. *Era foarte impresionat de cele petrecute la Jilava, pe care le ştia de la d-nii Maniu şi Mihalache, ce fuseseră înainte la dînsul şi-l informaseră...*

Totodată mi-a spus că în dimineaţa aceea fuseseră ridicaţi de *acasă d-nii Tătărăscu, Argetoianu, între alţii şi dl. Gigurtu.*

Eu eram mirat că-l ridicaseră şi pe Gigurtu. Madgearu mi-a spus că *probabil frica de concurenţi, asta a fost expresia lui...*

A rămas însă foarte îngrijorat şi pesimist de perspectivele situaţiei din Ţara Românească.

La 1.30 l-am părăsit, iar la 2.30 am primit un telefon de la dl. Mihalache care m-a invitat imediat la el. Dl. Mihalache mi-a relatat că, pe la orele 2 fără un sfert, au venit niște indivizi la Madgearu, care s-au declarat legionari, l-au invitat să facă o declarație urgentă la Prefectura Capitalei și Madgearu s-a dus. Că, date fiind cele ce se petreceau în țară, a cerut Președinția Consiliului, voind să vorbească cu dl. Antonescu, care era în Consiliu; a cerut Ministerul de interne — nu i s-a dat; în cele din urmă a venit dl. Rioșanu[2] la telefon, i-a spus că n-are nici o cunoștință, că se va interesa și-i va comunica.

După cîtva timp, dl. Rioșanu i-a comunicat că Madgearu nu este la Prefectura capitalei, este dus cu o mașină spre Ploiești și că a luat măsuri să fie întors din drum.

M-am întrebat adeseori cine informase atît de precis pe dl. ministru Rioșanu, dacă știa mai mult decît cele ce relatase.

[2] Subsecretar de stat în Ministerul de interne.

Dl. Mihalache mi-a spus să merg spre Ploiești și să mă interesez la autoritățile de acolo...

M-am dus la Chestura Ploiești, am vorbit cu chestorul de carieră, mi-a răspuns că nu știe nimic, nu poate nimic, arătînd cu semnul că este legat de mîini.

Pentru că memorasem două nume: Tucan și Dacu, nume [pe] care dl. Mihalache mi-a spus că le știa d-na Madgearu de la cei care veniseră să-l ridice pe Madgearu, am întrebat pe chestor dacă există în poliția legionară Prahova persoane care să poarte asemenea nume. Chestorul mi-a răspuns că sînt în poliția legionară Prahova doi informatori, unul Tucan, altul Dacu.

Am vrut atunci să vorbesc cu chestorul legionar, închipuindu-mi că de la el aș putea afla ceva în privința lui Madgearu...

Chestorul a insistat să nu mă duc și mi-a spus că el, ca polițist, atît mai poate face, să dea sfaturi.

Am plecat atunci la un telefon să comunic la București că există un Tucan și Dacu în poliția legionară Prahova și că mă duc să vorbesc cu chestorul. Am aflat de la București că fusese găsit împușcat Virgil Madgearu în pădurea Snagov.

Jandarmii de la Tîncăbești mi-au spus că nu primiseră nici un ordin, căci altfel ar fi oprit mașina, care li se păruse de altfel suspectă.

Adaug că dl. Mihalache mi-a spus că vorbise cu dl. ministru Rioșanu înainte de a veni eu, adică în jurul orei 15.

(ss) V. Lărgeanu

Președintele Secției III-a,
(ss) Lt. colonel magistrat dr. A. Petrescu.
Grefier (ss) Zorapapel".

În uniforma Wehrmachtului

Un alt document asupra căruia ne oprim este *Rechizitoriul procurorului militar rostit în ședințele procesului din 17 și 18 iulie 1941*: „... Spre seara zilei de 27 noiembrie, cînd s-a putut afla zvonul că a fost asasinat ziditorul de țară Nicolae Iorga și cunoscutul profesor și om politic Virgil Madgearu, — vîntul răzmeriței brăzda ulițele... Magistratul instructor a stabilit că asasinii lui Virgil Madgearu, sînt: Traian Boeru, fost secretar general al Institutului național al cooperației [persoana cu mustață groasă]; Ion Tucan, fost secretar general la aceeași instituție; Ștefan I. Cojocaru, doctorand al Academiei comerciale și fost consilier la Institutul Național al Cooperației; Tudor Dacu, avocat din Ploiești, fost agent informator la poliția legionară din acel oraș și fost inspector al Cooperației; Iacobuță Ștefan, șofer în serviciul instituțiunii... Am convingerea că între participanții la acest odios asasinat au figurat și alți legionari — ca instigatori sau complici — care n-au putut fi încă identificați și — bineînțeles — că uciderea lui Virgil Madgearu este o verigă în lanțul asasinatelor pregătite și executate de mișcarea legionară cu scopul suprimării foștilor demnitari ai vechiului regim, precum și a acelora socotiți ca prigonitori ai mișcării.

O altă verigă a fost asasinarea profesorului Nicolae Iorga — în aceeași zi — la interval de numai cîteva ore — și de aceeași echipă".

În sfîrșit, citățm din *Sentința Curții Marțiale a Comandamentului Militar al Capitalei, Secția III-a*, dată și citită în ședința publică din 22 iulie 1941: „Curtea, în numele legii, hotărăște: ... cu unanimitate de voturi condamnă pe acuzații Traian Boeru, Ioan Tucan, Dacu Tudor, Iacobuță Ștefan, pe fiecare în parte, în contumacie, la cîte 8 (opt) ani închisoare corecțională, cîte 100 000 (una sută mii) lei amendă penală și cîte 2 (doi) ani interdicție corecțională fiecare... Cu unanimitate de voturi îi condamnă pe fiecare în parte din acuzații de mai sus *la moarte*... Achită de orice penalitate pe acuzatul Cojocaru Ștefan..."

Deliberările procesului nu au identificat deci decît patru dintre participanții direcți la asasinarea lui V. Madgearu, deși mărturiile vorbesc de cel puțin șase, nu au indicat cu probe că toți asasinii profesorului N. Iorga au fost aceiași cu ai profesorului Madgearu, existînd în anumite faze ale procedurii, chiar dubii că ar fi fost „aceeași bandă". Singura persoană implicată fizic în proces a fost achitată. Ceilalți fuseseră de mult transportați în Germania de către Gestapo, unii, ca Traian Boeru, au fost îmbarcați, la 5 martie 1941, din gara București-mărfuri, în uniforma Wehrmachtului, și duși la Viena (Cf. M. Fătu, I. Spălățelu, *Garda de Fier organizație teroristă de tip fascist*, Ediția a II-a, Ed. Politică, 1980, pp. 357-358).

Procesul a infirmat[1], implicit, prima versiune publică oficială, mincinoasă, cel puțin în două chestiuni: *a)* identitatea unora dintre „necunoscuții" care îl ridicaseră pe Virgil Madgearu de acasă a fost comunicată la Președinția Consiliului de Miniștri, încă înainte de a se produce asasinatul (Tucan, Dacu); *b)* „necunoscuții" au declarat ei înșiși că sînt legionari, iar legitimația prezentată de Dacu îl desemna că aparține poliției legionare, ceea ce a fost, de asemenea, comunicat, înaintea asasinatului, în același loc.

Șeful Serviciului Secret de Informații este surprins

Filei calendarului din ziua de 27 noiembrie 1941 i s-ar putea adăuga și următoarea telegramă adresată de ministrul britanic la București, R. Hoare, către Foreign Office: „Ministrul Statelor Unite a fost informat dintr-o bună sursă secretă că trei legionari, Prekop, Dumitrescu (și posibil fiul) și Cristescu au părăsit ieri România, pentru Spania, unde urmează să asasineze pe regele Carol, Urdăreanu și madam Lupescu". Tot la 27 noiembrie (cînd cadavrul lui V. Madgearu zăcea la

[1] Pe piatra funerară de la cimitirul Bellu stă scris: Virgil N. Madgearu născut 27 dec. 1887 decedat 27 noemb. 1940.

File din calendarul evenimentelor din a doua jumătate a lunii noiembrie 1940:

15: „Maniu crede că ar putea să decidă pe generalul Antonescu la tolerarea unor legături amicale cu Anglia. El declară că e datoria guvernului să trimită în Anglia oameni politici care să dezvolte o activitate în vederea consolidării relaţiilor anglo-române". (Raport al Serviciului Secret de Informaţii asupra activităţii grupării naţional-ţărăniste şi a lui Iuliu Maniu, de la 1 septembrie 1940 pînă în prezent [mai 1943]; toate declaraţiile lui Maniu care nu au indicată altă sursă sînt conforme acestui raport.)

22: I. Antonescu discută la Berlin cu Hitler, cărula, conform stenogramei germane, îi spune că a doua zi va adera la Pactul tripartit.

23: I. Antonescu semnează aderiunea la Pactul tripartit.

25: Puţin înainte de miezul nopţii, I. Antonescu se întoarce de la Berlin, încetînd interimatul la Preşedinţia Consiliului de Miniştri al lui H. Sima; în timpul acestui interimat, H. Sima dizolvă printr-un decret Asociaţia „Pro-Transilvania", ceea ce, conform Serviciului Secret de Informaţii, „pentru Maniu era clar că Sima dase urmare unui ordin al germanilor".

26: Consiliul de Miniştri este informat despre discuţiile de la Berlin.

27: (Conform procesului din iulie 1941):

— Ora 01. Sînt masacraţi la închisoarea Jilava 64 deţinuţi, foşti demnitari sau alte persoane ce urmau a fi judecate pentru acţiuni antilegionare în timpul lui Carol II.

08.30-09: C. Argetoianu, Gh. Tătărăscu, I. Gigurtu (foştii prim-miniştri), M. Ghelmegeanu (fost ministru de interne), general C. Iliescivici, general dr. Marinescu (fost ministru al sănătăţii) şi colonel V. Marinescu sînt ridicaţi de la domiciliile lor, din dispoziţia dată în aceeaşi dimineaţă de prefectul poliţiei Capitalei şi aduşi la Prefectură.

10.00: Secretarul general al Ministerului de interne, V. Biriş, îi cheamă în cabinetul prefectului poliţiei, unde se afla şi vicepreşedintele Consiliului de Miniştri, H. Sima. Acesta din urmă dă dispoziţii să fie eliberaţi I. Gigurtu şi C. Iliescivici. Discutînd cu C. Argetoianu, Gh. Tătărăscu şi M. Ghelmegeanu, îi sfătuieşte să plece în străinătate. Urmează o convorbire separată a lui Sima cu prefectul poliţiei Capitalei, după care oferta plecării în străinătate este reînnoită. În acest timp îşi face apariţia subsecretarul de stat la Ministerul de interne, Al. Rioşanu (considerat omul generalului I. Antonescu) care i-a preluat pe cei care se mai aflau acolo.

11.00: Rioşanu şi însoţitorii lui ajung la Ministerul de interne (unde împreună cu M. Ralea au rămas 5 zile); la aceeaşi oră, un grup de legionari se prezintă la locuinţa lui N. Iorga (clădirea actualului Institut de istorie din Şoseaua Aviatorilor) şi îi se spune că profesorul nu este acasă.

Madgearu discută, acasă la el, cu Maniu şi Mihalache despre asasinatele de la Jilava şi ridicarea lui Gh. Tătărăscu, C. Argetoianu şi a celorlalţi.

13.30: Legionarii revin la domiciliul lui N. Iorga şi fac o percheziţie.

13.45: V. Madgearu este ridicat de legionari.

14.00-15.00: I. Mihalache telefonează lui I. Antonescu şi i se răspunde că este în şedinţa Consiliului de Miniştri (se discută evenimentele de la Jilava). Îl sesizează pe Rioşanu, care „n-are nici o cunoştinţă", dar „se va interesa". Rioşanu transmite că Madgearu „nu-i la Prefectura Capitalei; este dus cu o maşină spre Ploieşti şi că a luat măsuri să fie întors din drum". („M-am întrebat adeseori cine informase atît de precis pe dl. ministru Rioşanu, dacă ştia mai mult decît cele ce relatase" — V. Largeanu, secretarul lui V. Madgearu).

15-15.30: Un pădurar descoperă pe V. Madgearu în agonie şi îşi notează numărul maşinii cu care circulau asasinii; este anunţat telefonic şeful postului de jandarmi Snagov.

16.30-17.00: Postul de jandarmi Tîncăbeşti comunică Ecaterinei Madgearu că soţul ei a fost ucis.

17.30: N. Iorga este ridicat de la vila sa din Sinaia, cu aceeaşi maşină a Institutului Naţional al Cooperaţiei (6.211 B.R.), cadavrul său fiind descoperit abia a doua zi, la ora 07.15.

parterul de la morgă), I. Antonescu îl primeşte pe Maniu care protestează împotriva asasinatelor. După aflarea ştirii uciderii lui Madgearu, în rîndurile oamenilor politici din partidele burgheze, conform unui raport al Serviciului Secret de Informaţii, domneşte panica: „toată lumea vrea să fugă" în străinătate.

Versiune publică a şefului Serviciului Secret de Informaţii. La procesul guvernului Antonescu (1946), fostul şef al Serviciului Secret de Informaţii, Eugen Cristescu, care îşi preluase funcţia la 15 noiembrie 1941, a declarat: „Am făcut o serie de cercetări. A fost un plan general şi n-a fost numai nenorocitul de Nicolae Iorga. A fost un plan general de suprimare a tuturor oamenilor noştri de stat... [Datorită sosirii lui Rioşanu în cabinetul prefectului poliţiei] s-au intimidat legionarii. Era acolo d. Ghelmegeanu, era şi d. Tătărăscu şi alţii. Rioşanu i-a luat şi i-a dus la Ministerul de interne unde i-a internat. Madgearu a fost mai nenorocit, *l-au dus direct în pădure şi l-au împuşcat* [subl. ns.]. Cu Iorga, există dosarul la mine la serviciu cu toate cercetările făcute. Toţi asasinii lui Iorga sînt citaţi nominal. Există dosarul. Se găseau toţi asasinii în Germania. Există dosarul, cu toate detaliile, identificarea tuturor şi mă aşteptam să-i găsesc arestaţi acum, după ce armatele aliate au intrat în Germania. Sînt toţi identificaţi în dosar".

Această declaraţie nu clarifică: *a)* de ce *numai* V. Madgearu şi N. Iorga *au fost duşi „direct la pădure"?; b)* a existat şi un dosar întocmit de Serviciul Secret de Informaţii asupra asasinării lui V. Madgearu şi în care au fost identificaţi ucigaşii?

Îndreptăţită, deşi retorică, apare surprinderea că, în pofida identificării asasinilor, „după ce armatele aliate au intrat în Germania" aceştia nu fuseseră arestaţi. Dealtfel, nu se cunosc cazuri de tragere la răspundere a legionarilor care s-au refugiat în zonele de ocupaţie occidentale ale Germaniei, nici chiar a celor care au făcut parte din guvernul fantomă[1] al lui Horia Sima instalat de nazişti în toamna 1944 la Viena.

Declaraţia lui E. Cristescu a consolidat teza propulsată încă la procesul din 1941 cu privire la existenţa unui „plan general de suprimare" a foştilor oameni de stat şi, în cazul lui N. Iorga, cea a faptului că asasinarea s-ar fi datorat „răspunderii morale" pentru arestarea lui C.Z. Codreanu în aprilie 1938[2]. Această ultimă legendă, încă insuficient examinată critic din lipsa unor date importante, mai circulă şi în prezent în literatura noastră istoriografică, publicistică şi beletristică.

De reţinut este şi faptul că, pînă acum, nu s-a clarificat de ce în cazul asasinatelor de la Jilava şi al sechestrărilor de persoane din dimineaţa de 27 noiembrie 1940 autorii direcţi au fost, conform sentinţei procesului din 1941, recrutaţi dintre „oameni fără nici o ocupaţie, vechi infractori certaţi şi cu morala şi cu justiţia", în timp ce la asasinarea profesorilor N. Iorga şi V. Madgearu a participat o echipă specială, alcătuită din persoane

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8/1979; 11/1975.

regrupate în aceeași instituție (Institutul Național al Cooperației), dintre care două aveau funcții de conducere. Nici după două decenii de la tragicele evenimente, într-o broșură apărută la Madrid, în 1961, Horia Sima, care a participat direct la organizarea și supravegherea asasinării primului ministru Armand Călinescu și care este copărtaș la toate crimele comise în timpul existenței „statului național-legionar", nu explică de ce a fost ucis V. Madgearu, limitîndu-se să constate că „acesta a făcut tot ce i-a stat în putință «să aţîţe» pe guvernanți împotriva mișcării»" (M. Fătu, I. Spălățelu, *op.cit.*, p. 300).

Că legionarii intenționau să mențină un regim de teroare și să asasineze pe toți cei care îi considerau adversarii lor nu încape îndoială. Această orientare avea binecuvîntarea unor importante foruri naziste. Dar, de ce tocmai la 27 noiembrie, în momentul în care Reichul, dată fiind preocuparea de a-și consolida pozițiile strategice și economice în România pentru a le folosi în planurile secrete de agresiune în sud-estul și răsăritul Europei, nu urmărea o gravă destabilizare în țară?

Substratul unui refuz politicos

Raportul lui D/H.13, care asociază asasinarea lui V. Madgearu cu ajunul plecării sale în străinătate, unde i se atribuia intenția „punerii bazelor Comitetului Național Român", rămîne o pistă de urmărit și elucidarea tuturor aspectelor ce decurg din ea ar aduce clarificări necesare și importante. Lichidarea fizică directă, dar cel mai adesea prin intermediari recrutați din rîndurile fasciștilor locali, a personalităților care erau sau puteau deveni obstacole în calea politicii lor, în România sau alte țări, a fost o politică practicată de naziști[1]. Dacă V. Madgearu reușea să le scape de sub control, aceasta ar fi putut avea reale implicații asupra planurilor hitleriste.

În momentul acela, în afara hotarelor României, se afla doar o singură personalitate cu prestigiu deosebit — N. Titulescu — și cele trei încercări ale sale de a părăsi, înaintea decesului, teritoriul francez aflat sub controlul regimului de la Vichy an fost blocate[2]. Tocmai această situație l-a determinat pe N. Titulescu să încerce o altă modalitate pentru a-și relua activitatea în slujba intereselor țării sale, în condițiile specifice ale situației României, care purta pecetea ocupației de fapt germane și a sîngeroaselor evenimente de la sfîrșitul lunii noiembrie. La 10 decembrie 1940, de la Carlton Hotel din Cannes, Titulescu i-a scris primului ministru al Marii Britanii: „Stimate Winston (dvs. m-ați autorizat să vă chem astfel)... Am încredere în Marea Britanie; am încredere în nobila cauză pentru care ea luptă și mai ales am încredere în dvs., stimatul meu Winston, care îi conduceți lupta. Găsiți-mi mijlocul de a veni la dvs. și de a lupta de partea dvs." Prin intermediul unui diplomat român din Elveția, scrisoarea a fost remisă Legației britanice de la Berna. La 31 decembrie 1940, secretariatul lui W. Churchill a cerut la Foreign Office un proiect de răspuns. În 6 ianuarie 1941, Foreign Officeul a transmis textul proiectului de răspuns și o notă explicativă către cel care avea să semneze scrisoarea. În notă se afirma: „Simțămîntul nostru este că, lăsînd la o parte dificultatea de a-l aduce aici, dl. Titulescu *nu ne-ar fi de nici un folos* [subl. ns.] în prezent, deși bunăvoința sa și posibil chiar numai prezența sa ar putea fi de însemnătate ulterior. În consecință, sugerăm ca răspunsul să fie scurt și neangajant și alăturăm un proiect pentru a fi luat în considerare". Iată și textul acestui proiect: „Dl. Titulescu, Carlton Hotel, Cannes, ianuarie 1941.

Am fost foarte bucuros să primesc scrisoarea dvs. care mi-a parvenit prin ministrul nostru la Berna și am apreciat foarte mult gîndul care v-a îndemnat să-mi trimiteți un astfel de mesaj încurajator.

Pot prea bine să înțeleg cît de grea și supărătoare trebuie să găsiți prezenta dvs. claustrare [în original *confinement*], fără vreo activitate importantă care să vă distragă și vă trimit întreaga mea simpatie. Între timp, anticipez o întîlnire cu dvs. în zile mai fericite".

Acest refuz l-a determinat pe C. Davilla — fostul ministru român la Washington (1929-1937), în strîns contact cu Titulescu cît a trăit acesta, și care se afla și el în sudul Franței — să adreseze o scrisoare (7 aprilie 1941) ambasadorului american la Vichy pentru a-i solicita o întrevedere, deoarece „după moartea lui Titulescu, am rămas singurul reprezentant al democrației românești în libertate și am rămas aici în urma unor instrucțiuni precise" ... ale lui I. Maniu. Ambasadorul W. Leahy a informat Departamentul de stat că în cursul întrevederii pe care a avut-o cu Davilla, acesta și-a exprimat dorința să plece în S.U.A. „pentru a lucra în interesul democraților din România". La 19 mai 1941, Leahy a fost instruit să-i acorde sprijin pentru a veni în S.U.A.

O anume lumină asupra refuzului politicos adresat lui Titulescu poate proiecta și remarca lui B. Sweet-Escott privind principiul aplicat de S.O.E. față de demersurile persoanelor din raza sa de activitate: „Ei nu erau *de nici un folos* [subl. ns.] dacă nu aveau organizații în interiorul României și Bulgariei, care să poată fi folosite pentru subversiune". Nu se poate omite nici faptul că, după capitularea Franței, Marea Britanie, rămasă singură în război, considera ca obiectiv fundamental atragerea de partea ei a Statelor Unite și U.R.S.S. și, în acest context, era luat în considerare orice act care putea duce la o ciocnire militară germano-sovietică. Încă la 6 august 1940, o instrucțiune a Foreign Officeului transmitea Legației britanice din București: „Restaurarea României pe o poziție de reală independență neutră este evident lucrul cel mai de dorit și chiar dacă acesta ar fi împie-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1978; 6/1982.

(Continuare în p. 52)

ÎNAINTE DE CĂDEREA CORTINEI

Londra, unde amprentele istoriei constituie o realitate și un magnet turistic, se va îmbogăți din toamna viitoare cu un nou punct de atracție, estimat la 300 000 vizitatori anual. Lucrările pregătitoare sînt în plină desfășurare la complexul subteran aflat la 21 metri de suprafața inimii Capitalei — Whitehall — unde premierul Winston Churchill își instalase în anii celui de-al doilea război mondial cartierul general. Mobilierul, hărțile, camera de urmărire a operațiilor de pe toate fronturile, filele cu însemnări, sistemul de alarmă s-au păstrat intacte. La fel dormitorul și cămăruța alăturată, aparent o toaletă, care adăpostea telefonul direct cu Casa Albă din Washington. Împreună cu uriașa statule din apropiere, din squarul dintre catedrala Westminster și Palatul Parlamentului, inaugurată în 1974, cu prilejul centenarului nașterii lui Churchill și care-l înfățișează într-o manta militară, și cu cealaltă statuie din foaierul Camerei Lorzilor, adăpostul blindat va conserva imaginea populară a premierului, asociată cu faptele britanicilor în ultimul război mondial. Un război în care, după cum s-a exprimat chiar Churchill, „voința poporului era hotărîtă și de neclintit. Eu numai am exprimat-o. El aveau inima de leu. Eu am avut șansa de a-i da leului răgetul".

Dealtfel, introducerea între obiectivele itinerarelor istorice a uriașei cazemate cu laturile sprijinite pe Mall — una dintre arterele cele mai circulate din Londra — pe Saint James's Park și pe Downing Street reprezintă și un act de dreptate și educație de o mare semnificație, întrucît într-o metropolă cu un număr copleșitor de monumente, puține sînt acelea menite să reamintească noilor generații anii eroici și aspri ai luptei antihitleriste. Dacă despre bunkerul lui Hitler s-a scris atît de mult, acum va fi scos la lumină bunkerul de unde Churchill s-a opus dictatorului nazist, începînd cu perioada cît Anglia a reprezentat virtualmente, între iunie 1940 și iunie 1941, singurul stat care a ținut piept ofensivei hitleriste.

Articolul lui Anthony Seldon, care a condensat pentru History Today un amplu studiu al său cu același titlu apărut în volum[1], are meritul nu numai să lumineze culisele și spectacolul vieții politice britanice, dar și să reamintească perioada celui de-al doilea mandat ca premier al lui Winston Churchill, din totalul de aproape nouă ani cît a deținut această înaltă funcție. De fapt, cînd, după șase ani, în toamna 1951, W. Churchill a revenit la Downing Street 10 era pentru prima oară cînd aceasta se întîmpla ca urmare a exprimării voinței electoratului britanic. Atunci, deși avea 77 ani, s-a putut constata că gustul său pentru implicarea în marile probleme internaționale rămăsese nealterat, ca și decizia de a nu da înapoi de la nimic posibil în prezervarea pozițiilor Marii Britanii. Se știe că Winston Churchill a pus mult zel în anii '45, '46, '47 în războiul rece. Kermit Roosevelt, americanul care a coordonat la fața locului operațiunea serviciilor secrete (C.I.A. și M.I.6) de îndepărtare a premierului Mossadegh, cel ce naționalizase petrolul iranian, descrie în memoriile sale cum, la scurt timp după congestia cerebrală din iulie 1953 a lui Churchill, a fost primit de primul ministru englez căruia i-a prezentat un raport. Premierul, sprijinit în pernă și moțăind din cînd în cînd, i-a spus în sfîrșit: „Tinere, dacă aș fi avut cîțiva ani mai puțin, nimic nu mi-ar fi plăcut mai mult decît să servesc sub comanda ta în această mare aventură".

Detonarea experimentală în 1954 a primei bombe cu hidrogen a întărit însă convingerea lui Churchill de a-și spori eforturile pentru a se evita o confruntare globală de natură să ducă la un război nuclear și astfel, după cum a scris John Colville, diplomatul care s-a aflat în preajma lui Churchill cît timp a fost premier,

---

[1] A. Seldon, *Churchill's Indian Summer. The Conservative Government, 1951-1955* (*Vara tîrzie a lui Churchill. Guvernul conservator. 1951-1955*). Londra, 1981.

„unui dintre cei mai mari miniştri pe timp de război ai Marii Britanii şi-a încheiat viaţa sa politică luptînd împotriva unor copleşitoare conflicte pentru cauza păcii".

Pentru o înţelegere mai completă a excepţionalei tenacităţi umane şi virtuozităţi politice desfăşurate de bătrînul lider conservator pentru a-şi menţine postul de premier, este necesar să ne întoarcem înapoi spre a scruta nu numai cariera, dar şi caracterul churchillian.

Să ne amintim mai întîi că, în 1940, el preluase conducerea guvernului Maiestăţii Sale la vîrsta de 66 ani, moment despre care el scria: „Întreaga mea viaţă nu a fost decît o pregătire pentru această oră şi pentru această încercare". El însuşi descrie astfel momentul din seara zilei de 10 mai 1940, la orele 18.00: „Am fost de îndată primit de rege. Maiestatea Sa m-a primit cu cea mai deplină amabilitate şi m-a invitat să iau loc. M-a privit cîteva clipe iscoditor şi pătrunzător şi apoi mi-a spus: «Presupun că nu ştiţi de ce v-am chemat?». Răspunzîndu-i în acelaşi mod, l-am spus: «Sire, pur şi simplu nu ştiu de ce». Zîmbind regele mi-a spus: «Doresc să vă rog să formaţi guvernul». I-am spus că o voi face fără îndoială.

Şi astfel, atunci, în acea noapte de 10 mai la începutul celei mai importante bătălii [e vorba de ofensiva germană pe Frontul de vest — n.n.], am dobîndit puterea supremă în stat, pe care de atunci încolo am exercitat-o într-o măsură crescîndă timp de 5 ani şi 3 luni în timpul războiului mondial, la sfîrşitul căruia, toţi duşmanii noştri capitulaseră fără condiţii sau erau pe cale să o facă, iar eu am fost imediat alungat de către corpul electoral britanic de la orice post de comandă al treburilor de stat".

Un al doilea moment îl descrie un alt om politic conservator, Anthony Eden, atunci cînd în memoriile sale evocă tristul sfîrşit de iulie 1945, cînd Winston Churchill nu se putea acomoda cu înfrîngerea în alegeri: „26 iulie. Ne-am dus la Snittertfield, unde am ajuns la timp, ca să aflăm ştirile de la ora 1. Era clar că am pierdut. L-am chemat la telefon pe Churchill şi l-am spus tot ce am fost în stare să-i spun.

Pe atunci, Churchill nu avea de gînd să demisioneze, ci să vină în faţa Parlamentului ca reprezentant al guvernului şi să-i lase pe laburişti să ne scoată. L-am sfătuit să nu ia nici o hotărîre pînă nu vom avea mai multe informaţii despre rezultatele alegerilor. Dacă înfrîngerea avea să fie categorică, era mai bine să ne retragem imediat. Primul ministru a mormăit ceva şi mi-a cerut să mă întorc la Londra cît mai curînd posibil.

Cînd am sosit la Londra, l-am făcut o vizită primului ministru, care mi-a spus că-şi dăduse demisia.

N-am vorbit prea mult despre viitor, căci îmi era aproape cu neputinţă. Aveam o foarte mare simpatie pentru acest om, copleşit de înfrîngerea personală pe care o suferise. Fusese adînc mişcat de mulţimile entuziaste cărora li se adresase în fiecare oraş din ţară în timpul campaniei, deşi de fapt oamenii nu spuseseră decît: «Mulţumim. Ne-aţi condus în chip admirabil. Vă vom păstra întotdeauna recunoştinţă». Era greu de presupus ca el să fi distins un adio în cuvintele lor. Dacă ar fi simţit, nu ar mai fi fost Winston Churchill.

27 iulie: la amiază, Churchill a convocat şedinţa de adio a Cabinetului. A fost o treabă destul de tristă. După ce s-a terminat, tocmai mă îndreptam spre uşă, cînd Winston m-a chemat înapoi şi am petrecut o jumătate de oră singuri. Era destul de amărît, sărmanul. A spus că nu se resemnase ci, dimpotrivă, durerea lui crescuse ca de pe urma unei răni care doare mai tare după primul şoc. Avea sentimentul că fusese tratat aşa cum nu meritase. Mi-a spus, printre multe altele: «Treizeci de ani din viaţă mi l-am petrecut în această cameră. N-am să mai şed niciodată aici. Dumneata da, eu însă nu».

1 august. Winston şi cu mine am luat masa singuri într-un separeu la Claridge. Către miezul nopţii, l-am lăsat singur. Ce uluitoare diferenţă faţă de situaţia lui cu o săptămînă în urmă cînd, la un simplu gest, veneau la el alergînd miniştrii şi şefii de stat major. Îl doare lovitura primită şi îşi simte mîndria rănită. Dar poate pentru celebritatea sa în istorie e mai bine.

Soarta joacă uneori feste ciudate. Dacă Churchill, trecut de 70 ani, s-ar fi retras din viaţa politică în momentul victoriei şi l-aş fi luat eu locul, s-ar fi spus în legătură cu înfrîngerea noastră în alegeri: dacă ar fi fost Churchill la conducere, conservatorii ar fi învinşi!

14 august 1945. Japonia a capitulat. S-au încheiat cei şase ani de încercări, prin care trecusem de la iminenţa înfrîngerii pînă la echilibrul de forţe şi în cele din urmă la victorie. Pretutindeni, în ţară, oamenii se bucurau. În seara aceea, Churchill a invitat un număr de colegi din Partidul Conservator să ia masa cu el, la Claridge. Dineul acesta a fost pentru mine ceva ireal, părîndu-mi-se de neconceput ca Churchill să ia masa într-un hotel, în loc să se afle în centrul festivităţilor populare.

După cină, am trecut într-o altă încăpere şi ne-am aşezat în cerc în jurul unui aparat de radio deschis. L-am auzit pe Attlee, lătrînd cîteva fraze scurte şi anunţînd apoi că japonezii capitulaseră. Războiul se terminase.

S-a făcut tăcere. Churchill nu fusese solicitat să se adreseze poporului britanic".

Aceste două momente explică, probabil, mai în profunzime psihologia şefului conservator care, revenit peste şase ani din nou la Downing Street 10, nu găsea de cuviinţă să predea ştafeta nici măcar ginerelui său, pe care în iulie 1945 îl propusese regelui la Ordinul Jartierei, onoare pe care el o declinase, motivîndu-şi refuzul prin aceeaşi amărăciune pe care i-o provocase veto-ul opus la sfîrşitul războiului de naţiunea britanică faţă de continuarea rămînerii sale ca prim-ministru.

Să ne amintim, în sfîrşit, că atunci cînd, la 24 ianuarie 1965, Winston Churchill (care la 3 ianuarie luase dejunul cu o veche prietenă, celebra actriţă Vivien Leigh, la reşedinţa ei Tickerage de lîngă Londra) înceta din viaţă, între hîrtiile personale ale laureatului Premiului Nobel pentru literatură al anului 1953, s-a găsit şi scenariul propriilor sale funeralii. Revelaţiile noilor documente pe care acum pentru întîia oară le pu-

blică şi comentează în paginile ce urmează Anthony Seldon nu fac astfel decît să confirme temperamentul şi abilitatea politică ale lui Churchill, figură controversată, complexă şi contradictorie, dar dominantă a scenei politice britanice. Timp de peste şase decenii, cît a durat viaţa sa politică activă, indiferent dacă şi-a dăruit talentul, energia şi capacităţile Partidului Liberal sau dimpotrivă celui conservator, indiferent dacă a fost ofiţer sau ziarist, indiferent dacă a fost membru al guvernului sau reprezentant al opoziţiei, indiferent dacă a excelat înovînd arta oratoriei parlamentarismului britanic sau a scris carte după carte, ca biograf şi memorialist, Churchill a servit fără încetare interesele Imperiului britanic, al cărui apus este deseori asociat în istoriografie cu amurgul vieţii sale. Se poate considera că aforismul churchillian „faptele sînt întotdeauna de preferat viselor" rezumă sensul propriei sale experienţe istorice.

E.C.P.

WINSTON CHURCHILL —

amurgul carierei politice

ANTHONY SELDON

Într-o mai mare sau mai mică măsură, toţi liderii postbelici ai Partidului Conservator (din Marea Britanie) au fost ţinta unor presiuni exercitate de subalterni impacientaţi, presiuni urmărind a-i obliga să se retragă din postul de lider: Anthony Eden[1], Harold Macmillan[2], Alec Douglas-Home[3], Edward Heath[4]. Unul singur dintre ei, Winston Churchill, s-a eschivat cu mult calm unor asemenea intenţii ale colegilor săi, tratîndu-le manevrele cu un dispreţ imperturbabil. În 1954, cînd Churchill era din nou premier, Hugh Massingham scria: „Sir Winston deţine toate atuurile. Nu poate fi determinat să se grăbească şi nimeni dinăuntrul sau din afara guvernului nu este destul de puternic sau destul de stăruitor încît să-l facă să-şi părăsească postul, cu o clipă mai devreme decît o doreşte el".

Şi mai remarcabilă decît tenacitatea lui Churchill de a ţine piept tuturor: a fost lipsa celei mai mici aluzii în presă despre discuţiile purtate în guvern, pentru a-l determina pe bătrîn să se retragă. S-ar putea ca prietenii pe care îi avea Churchill printre proprietarii de ziare, în special lorzii Beaverbrook, Bracken şi Camrose, să fi jucat un rol important în stăvilirea difuzării zvonurilor, aşa cum s-a întîmplat şi în cazul apoplexiei lui Churchill, din vara anului 1953. Abia acum, cînd martorii simt, în sfîrşit, că pot vorbi şi cînd de ambele părţi ale Atlanticului s-au descoperit însemnări şi scrisori nepublicate, s-au putut pune cap la cap evenimentele din ultimii ani petrecuţi de Churchill la Downing Street 10[5].

Bomba unui sondaj de opinie

Churchill a fost profund afectat de victoria zdrobitoare a laburiştilor, din vara lui 1945[6], dar poziţia sa personală în partid era atît de puternică, încît, la acea dată, aproape nimănui nu-i trecea prin cap, nici în cele mai intime gînduri, că el ar trebui să se retragă din viaţa politică. Totuşi, pe măsură ce lunile în care conservatorii erau în opoziţie se adunau, Churchill rămînea tot mai departe de majoritatea colegilor săi din Parlament şi de dezbaterile cu privire la reformularea politicii partidului al cărui lider era, dezbateri desfăşurate sub preşedinţia lordului R.A. Butler[7].

Doi ani după alegerile din 1945, cîteva personalităţi cu vechime în partid s-au întîlnit în locuinţa fruntaşului conservator Harry Crookshank, pentru a discuta problema viitorului lui Churchill. Reuniunea a fost atît de secretă, încît numai unul dintre cei prezenţi şi-a făcut însemnări despre ea. Este vorba despre James Stuart, în acea vreme prim-chestor[8]: „Casa era un

---

[1] Ministru al afacerilor externe (1935-1938; 1940-1945; 1951-1955), prim-ministru (1955-1957), (*Magazin istoric*, nr. 4-6, 8/1971).

[2] Ministru pentru problema locuinţelor (1951-1954), al apărării (1954-1955), al afacerilor externe (1955), de finanţe (1955-1957). I-a succedat lui Eden ca prim-ministru (1957-1963).

[3] Ministru al afacerilor externe (1960-1963, 1970-1974). I-a succedat lui Macmillan ca prim-ministru (1963-1964).

[4] Prim-ministru (1970-1974), i-a succedat lui Harold Wilson (1964-1970).

[5] Pe străduţa Downing Street, din cartierul Whitehall, la nr. 10, se află reşedinţa oficială a primului ministru.

[6] La 25 iulie 1945, au avut loc alegeri parlamentare, în care laburiştii au obţinut o majoritate covîrşitoare de voturi. S-a format un guvern laburist, condus de Clement Richard Attlee.

[7] Lordul Richard Austen Butler, ministru al educaţiei (1941-1945), a fost ministru de finanţe în guvernul lui Churchill din 1951. În 1955, a devenit lord al sigiliului privat (pînă în 1959) şi lider al Camerei Comunelor (membrul guvernului care se ocupa de stabilirea ordinei de zi a lucrărilor Camerei), pînă în 1961.

[8] Primul chestor (în engleză *Chief Whip*) este un funcţionar superior al partidului, însărcinat cu menţinerea disciplinei în rîndurile deputaţilor şi informarea lor în cadrul activităţii parlamentare.

loc deosebit de discret; nu cred că exista un altul mai potrivit. Era de dorit să nu atragem atenţia presei. După ce intrai pe uşa de sticlă încadrată în plumb masiv (sticla fiind colorată oprea lumina), un singur bec electric mic, cît o lumină de candelă abia pîlpîind, spărgea întunericul ca de catacombă. Ne-am adunat într-un salon de la etaj, încărcat pînă la refuz cu paravane, obiecte de artă orientală şi mobilă victoriană greoaie. Totul în jur avea un aer grav, copleşitor". Ca urmare a deliberărilor, Stuart a fost desemnat să discute cu Churchill chestiunea retragerii sale. Dar primul ministru i-a făcut o primire atît de rece, încît toată agitaţia care precedase vizita s-a spulberat ca prin minune.

Doi ani mai tîrziu, în februarie 1949, au apărut din nou frămîntări. O alegere parţială importantă urma să aibă loc la Londra, în circumscripţia South Hammersmith. Cu cîteva zile înainte de vot, Churchill a ţinut o cuvîntare importantă în Camera Comunelor, în care a atacat „cheltuielile bugetare excesive" ale laburiştilor. Presa a speculat momentul. La numai cîteva ore, la toate colţurile de stradă din circumscripţia electorală se vindeau ziare din care cititorii aflau că conservatorii aveau să reducă substanţial cheltuielile sociale ale statului. Rezultatul alegerilor a fost categoric: conservatorii au suferit un eşec umilitor. În *Daily Telegraph* a apărut un articol în care Churchill era aspru criticat. Foarte furios, el i-a telefonat de la Haga redactorului-şef Arthur Watson, întrebîndu-i cu o voce tunătoare: „*Daily Telegraph* mă părăseşte?". Rezultatul alegerilor a generat un scandal şi în partid, dar, de data aceasta, nu unul limitat la membrii conducerii „guvernului din umbră"[1].

Churchill a asistat la o reuniune a deputaţilor conservatori „ocupanţi ai băncilor din spate"[2], unde a auzit cu mîhnire cum aceştia criticau aspru modul lui de a conduce partidul. Totuşi, resentimentul lor nu a fost îndeajuns de puternic, încît să nu fie domolit de cuvintele lui Churchill, care apela la strîngerea rîndurilor. În următoarele luni, nemulţumirile s-au potolit din nou.

Fără să ştie Churchill, conducătorii partidului examinau posibilitatea de a trăi lipsindu-se de liderul lor. Printre documentele personale ale lordului Woolton, pe atunci preşedintele partidului[3], se pot găsi date despre un sondaj al opiniei publice, al cărui rezultat a fost preţioasa şi surprinzătoarea informaţie că dacă Churchill s-ar retrage, nu ar fi de aşteptat o scădere a popularităţii şi voturilor de care ar beneficia partidul. Deci: dacă, în eventualitatea unei alte crize, Churchill ar susţine că ieşirea sa din politică ar duce la un dezastru în alegeri pentru conservatori, i s-ar servi imediat această bombă.

O aşteptare exasperantă

Spre sfîrşitul mandatului laburiştilor, s-a constatat o reacţie defavorabilă guvernului lor. Odată cu ea, nemulţumirea existentă printre conservatori privindu-l pe Churchill a scăzut. Alegerile din februarie 1950 nu au adus mult sperata victorie a conservatorilor, dar majoritatea laburistă a fost redusă la 5 mandate, faţă de 146 în 1945. În următoarele 18 luni, Partidul Conservator s-a regrupat în jurul lui Churchill. A fost o perioadă nefericită pentru laburişti, în cursul căreia s-au votat foarte puţine legi constructive. Tot atunci, ei au pierdut doi dintre cei mai străluciţi miniştri ai lor, pe Sir Stafford Cripps[4] şi pe Ernest Bevin[5], care au demisionat din motive de sănătate. În plus, Aneurin Bevan[6] şi-a dat demisia din guvernul laburist din pricina unui dezacord cu privire la orientarea politică. Era evident că primul-ministru, Clement Attlee, nu se mai putea opune multă vreme cererii lui Churchill de a se anticipa alegerile. Într-adevăr, cînd acestea au avut loc, la 25 octombrie 1951, conservatorii au revenit la putere, cu o majoritate de 17 mandate. Două zile mai tîrziu, s-a format guvernul conservator, condus de Winston Churchill. Victoria — alături de care sălăşluia dezamăgirea pentru majoritatea redusă obţinută de conservatori în Camera Comunelor — a fost totuşi suficientă pentru a curma discuţiile despre înlăturarea lui Churchill. După alte cîteva luni însă, nemulţumirile au reapărut. În plus, exista şi o substanţială doză de simpatie faţă de Anthony Eden, moştenitor politic prezumtiv al lui Churchill, încă din 1942, dacă nu chiar de mai înainte, care, în 1951, redevenise ministru de externe.

Nemulţumiţii se grupau în jurul lui Crookshank, noul lider al Camerei Comunelor, al lui Stuart, acum ministru cu problemele scoţiene, lordului Salisbury, ministrul Commonwealthului, Patrick Buchan-Hepburn, succesorul lui Stuart ca prim-chestor. Ei s-au întrunit la mijlocul lunii iunie 1952. Adunaţi în jurul mesei, la Crookshank acasă, şi-au pus întrebarea (fără a-i găsi vreun răspuns) cum ar putea fi deter-

---

[1] „Guvernul din umbră" (în engleză *Shadow Cabinet*) este numele dat grupului de lideri ai partidului de opoziţie, desemnaţi să devină miniştri, în cazul venirii la putere a partidului lor.

[2] „Ocupanţi ai băncilor din spate" (în engleză *bach-benchers*) li se spune deputaţilor care nu au funcţii de răspundere în partidele politice. În Parlamentul britanic, locurile din faţă sînt rezervate membrilor guvernului, ai „guvernului din umbră" şi altor fruntaşi ai partidelor de guvernămînt.

[3] Frederick James Woolton (1883-1964), ministru al aprovizionării (1939-1940) şi al alimentaţiei (1940-1943), a devenit în 1946 preşedinte al Partidului Conservator, bucurîndu-se de un mare succes în organizarea partidului, ceea ce a condus la victoria conservatorilor din 1951. În sistemul politic britanic, preşedintele unui partid nu este în mod necesar şi liderul său politic, desemnat totdeauna a fi şi virtualul prim-ministru al unui guvern format de acel partid.

[4] Sir Richard Stafford Cripps (1889-1952), fost ambasador în U.R.S.S., trimis special în India, ministru al industriei aeronautice şi preşedinte al Camerei de comerţ; între anii 1947 şi 1950 a fost ministru de finanţe.

[5] Ernest Bevin (1884-1951), ministru al muncii (1940-1945) şi al afacerilor externe (din 1945).

[6] În timpul celui de-al doilea război mondial, Aneurin Bevan (1897-1960) s-a manifestat ca opozantul numărul unu al lui Churchill. În 1945, a devenit ministru al sănătăţii. În 1951 — ministru al muncii, dar a fost demis în acelaşi an din cauza sumelor propuse în buget pentru sănătatea publică. Din această perioadă, datează aşa-numitul „bevanism", mişcare de aripă stîngă, care urmărea să dea Partidului Laburist o orientare mai puţin reformistă.

minat Churchill să-i cedeze locul lui Eden (care refuzase în permanență să se lase amestecat în discuțiile lor). Dealtfel, problema s-a dovedit insolubilă și în următorii trei ani. S-a încercat un număr enorm de diverse tactici, toate însă lipsite de succes.

Inițial, Churchill avusese intenția să rămînă la șefia guvernului doar cîteva luni, atît cît să prezideze ridicarea restricțiilor din timpul războiului, menținute de laburiști după 1945. Moartea, la 6 februarie 1952, a regelui George VI i-a oferit însă un nou pretext pentru o prelungire: trebuia, desigur, să rămînă pînă cînd tînăra regină, Elisabeta, va putea fi încoronată și instalată în deplină siguranță în dificila ei funcție, nu-i așa? Uneltitorii au deplîns în taină acest fapt, fără a da însă nici un semn de neliniște.

Curînd, Churchill le-a oferit un nou motiv de regrete: în urma morții lui Stalin, în martie 1953, a anunțat că ar privi cu entuziasm o nouă întîlnire la cel mai înalt nivel cu rușii[1]. Churchill, marele lider din timpul războiului, dorea să intre acum în istorie ca liderul care a înfăptuit împăcarea dintre Est și Vest.

Eden ajunsese la desperare. Găsea tot mai greu de suportat perioada de expectativă și nesiguranță, exacerbate și de teama sa că, după ani de așteptare a postului mult rîvnit, ar putea fi întrecut la potou de un om față de care simțea o netă antipatie — Butler. În timpul războiului, munca lui Eden la Ministerul de externe se desfășurase sub privirile publicului, dar după 1951, realizările lui Butler la finanțe îi cam eclipsaseră succesele. La numai cîteva luni de la alegeri, publicația *Spectator* arăta că Butler era privit acum ca viitorul prim-ministru conservator, „aceasta dacă, din vreun motiv nefericit, dl. Eden ar renunța". Pe Eden îl mai frămînta și altceva — sănătatea. În aprilie 1953, după căsătoria sa, din august 1952, cu nepoata lui Churchill, Clarissa Eden (a doua sa căsătorie, prilej de multe comentarii nefavorabile), Eden, în vîrstă de 56 ani, a fost spitalizat la London Clinic, pentru operație de pietre la vezicula biliară. Intervenția chirurgicală n-a fost un succes. Nici o a doua nu a reușit să îndrepte lucrurile; medicii au afirmat că însănătoșirea sa deplină era puțin probabilă. La începutul lui iunie, teribil de speriat, Eden a plecat la Boston, pentru a fi operat de celebrul chirurg Richard Cattell. „Motivul nefericit" prevăzut de *Spectator* părea acum o posibilitate iminentă.

Ca și Butler, Churchill n-a fost prea tulburat de înlăturarea temporară a lui Eden, căci, deși primul ministru nutrea afecțiune pentru succesorul său, ieșirea acestuia din scenă i-a oferit omului mai în vîrstă pretextul să rămînă în funcție. În definitiv, acum, cînd Eden era inapt de muncă, cum era cu putință ca primul ministru să-și dea demisia în iunie, după încoronarea reginei, așa cum proiectase? Ar fi însemnat, pur și simplu, să-i răpească lui Eden posibilitatea de a-și primi recompensa, nu?

Spre groaza echipei

Dacă — la auzul convingătoarelor argumente ale lui Churchill — Crookshank, Salisbury și prietenii lor au fost deprimați, ei au ajuns de-a dreptul la desperare, neștiind cum să reacționeze, în fața unui eveniment petrecut exact la trei săptămîni după încoronarea Elisabetei II la Westminster Abbey, la 2 iunie 1953. În seara de 23 iunie, a fost oferit un dineu primului ministru italian, de Gasperi. Churchill a ținut un discurs spiritual, în care s-a referit la un alt vizitator latin al țărmurilor britanice, Iuliu Cezar[2]. Cîteva minute mai tîrziu, în timp ce oaspeții părăseau pe rînd încăperea, el a căzut la loc pe scaunul său. După ce i-a evacuat pe chelneri, ginerele lui Churchill, Christopher Soames l-a transportat pe bătrîn în apartamentul său personal. Avusese o apoplexie.

Neținînd seama de dispozițiile medicului său, lordul Moran[3], care-i recomandase odihnă, Churchill a insistat să ia parte, în dimineața următoare, la o reuniune a Cabinetului. Era un act imprudent, dar de un imens curaj. Ce or fi gîndit colegii lui cînd i-au văzut fața albă și buhăită și i-au ascultat glasul nedeslușit, nu putem decît presupune. Funcționarul superior de serviciu, responsabil cu întocmirea proceselor-verbale, scria mai tîrziu: „Cu greu a putut pronunța cuvintele necesare pentru a-și anunța subiectul.

Churchill, Anthony Eden (dreapta) și generalul de Gaulle la Paris, cu ocazia primei reaniversări — după cei patru ani de ocupație germană — a zilei armistițiului din 11 noiembrie 1918

În p. 40: semnul victoriei, cu care primul ministru britanic a îmbărbătat populația în anii războiului

N-a dat nici o directivă, n-a tras nici o concluzie..." Colegii săi stăteau consternați, neîncumetîndu-se să ia cuvîntul. La sfîrșitul săptămînii, starea lui Churchill s-a înrăutățit. A fost transportat la Chartwell[4]. Putea să moară din clipă în clipă. În mare parte la sugestia secretarului său, Sir John Colville, s-a elaborat în grabă un plan: dacă bătrînul nu va supraviețui, Salisbury urma să devină prim-ministru ad interim, pînă la însănătoșirea lui Eden, fapt cu privire la care existau îndoieli, la fel cu cele despre restabilirea lui Churchill.

Întrucît Eden lipsea, conspiratorii n-au putut decît să-și strîngă rîndurile și să admită

---

[1] Churchill conferise cu Stalin la Teheran în decembrie 1943 (*Magazin istoric*, nr. 6-11/1968), la Moscova, în octombrie 1944, la Ialta, în februarie 1945 (*Magazin istoric*, nr. 1-6/1967) și la Potsdam, în iulie 1945.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 5/1974; 12/1968.

[4] Localitate în districtul Kent, unde se afla reședința de la țară a lui Churchill.

tacit că lui Churchill nu i se întîmpla nimic cu adevărat grav. Butler — trecut acum de partea unor membri importanți ai guvernului care considerau că Churchill trebuia să se retragă

5 aprilie 1955. Părăsind definitiv Downing Street 10, pentru a-i prezenta reginei demisia

— împreună cu Salisbury l-au forțat pe Moran să schimbe buletinul medical despre starea sănătății primului ministru. Doctorul socotea necesar să se explice de ce Churchill nu-și putea îndeplini îndatoririle oficiale și, în acest sens, întocmise un proiect de comunicat, în care se spunea că bolnavul suferă de „tulburări de circulație". Moran considera o asemenea informație mai puțin compromițătoare pentru Churchill decît aceea că avusese o congestie. Cum și acest comunicat era mult prea tare, Butler și Salisbury au hotărît ca în presă să apară unul mai atenuat.

Primul ministru și-a recăpătat încetul cu încetul puterile. După două luni, el a prezidat o reuniune plenară a guvernului („pierdere de vreme, doar ca să arate că o poate face", nota Crookshank în jurnalul său). Între timp, Eden devenise din nou nerăbdător în ce privea viitorul lui. Starea sănătății sale, după a treia operație făcută în iunie la Boston, evoluase extraordinar de bine. La sfîrșitul lui iulie, el a trecut prin Londra, în drum spre Mediterana, unde urma să-și petreacă o vacanță de două luni pentru a se reface. La îndemnul vechiului său prieten, Salisbury, Eden s-a dus să-l vadă pe Churchill, la Chequers[1], la începutul lui august, hotărît să insiste ca primul ministru să-i indice data exactă la care îi va preda succesiunea. Într-o scrisoare, trimisă imediat după întrevedere lui Sir Walter Monckton, ministrul muncii, Eden relata că convorbirea a fost plăcută, dar „deloc concludentă". Nici măcar nu abordase problema retragerii lui Churchill.

Monckton însuși a cinat cu primul ministru, pe la jumătatea lunii august. Cu gîndul la jocurile de cricket pe care le urmărise în acea vară, el scria cîteva zile după întîlnire: „Cred că nimic n-a fost încă hotărît și că mult prea multe lucruri sînt imprecise. Căpitanul amînă pînă la mijlocul lunii următoare luarea unei hotărîri cu privire la ambele puncte principale: cine va fi viitorul căpitan și data meciului de campionat (alegerile generale)".

Căpitanul s-a ținut de cuvînt, și, în septembrie, și-a dezvăluit planurile. Dar, spre groaza echipei sale, Churchill a început să vorbească de amînarea retragerii pînă în mai 1954, cînd urma să se înapoieze regina din călătoria ei prin țările Commonwealthului sau chiar pînă în anul următor. În cursul lungilor săptămîni de vară, cînd miniștrii îl vedeau recăpătîndu-și treptat forțele, nu știau cum să judece lucrurile: cu ușurare, pentru că un om căruia îi purtau un profund respect se restabilea, sau cu teamă, generată de puterea renăscută a acestei aprige voințe de a rămîne în șa.

Eden s-a înapoiat la Londra la începutul lui octombrie. Justificarea lui Churchill pentru a rămîne la putere se evaporase. Cei doi oameni s-au întîlnit în doi, dar, din nou, Eden nu s-a putut hotărî să insiste pentru obținerea unei declarații ferme din partea lui Churchill. Bătrînul i-a spus că va pleca dacă nu va fi capabil să-și facă datoria, fără să sufle o vorbă clară despre planurile sale. Eden, conștient că se află încă departe de a-și fi recăpătat forțele — dealtfel nici nu este prea sigur că în 1953 își revenise pe deplin de pe urma operațiilor — nu s-a simțit în stare să dea cărțile pe față. După convorbire, Eden i-a invitat la o întrevedere pe Salisbury, Butler și Monckton, pentru a discuta problema. Cei patru au examinat diverse planuri de acțiune. Salisbury însuși tocmai îi scrisese lui Churchill că era îngrijorat de vîrsta medie înaintată a membrilor Cabinetului și că el, personal, era gata să se dea la o parte, pentru a face loc unor oameni mai tineri. Aluzie transparentă, fără nici un ecou însă. Nici un ministru n-a găsit un alt mod de a-l arunca peste bord pe Churchill. Rămînea ultimatumul, dar, în acel stadiu, nu voiau să riște. Și cum regina a plecat în noiembrie 1953 în călătoria ei de șase luni prin țările Commonwealthului nu era posibilă nici o schimbare, iar în absența ei

Pictura — pasiunea de o viață a liderului britanic. Multe dintre pînzele sale se află astăzi în galerii celebre

[1] Reședința de la țară a primilor miniștri britanici.

Churchill a avut asigurată prelungirea postului.

Satisfacţia de a-şi decide retragerea

În lunile de iarnă de la începutul lui 1954, primul ministru era foarte deprimat. Stătea mult timp singur, privind în gol, ca într-un abis imaginar. Ajunsese să se înspăimînte de vidul care i se va instala în viaţă, cînd îşi va părăsi funcţia, de singurătatea şi deprimarea care vor urma, cînd va fi ieşit din centrul arenei. În afară de aceasta, era, de asemenea, profund încredinţat că se puteau trage mari foloase de pe urma unui dialog între Est şi Vest şi că el, ca singurul supravieţuitor dintre „cei trei mari" ai războiului (Churchill, Stalin, Roosevelt), avea de jucat un rol unic.

În acea conjunctură, un nou eveniment, exploatat serios de presă, a intrat în prim plan — fixarea datei următoarelor alegeri generale. În calitatea sa de preşedinte al partidului, Woolton era deosebit de îngrijorat în legătură cu scăderea popularităţii lui Churchill printre alegători. În toamna lui 1953, 56 la sută dintre persoanele chestionate în cadrul unui sondaj răspunseseră că sînt satisfăcute să-l aibă ca prim-ministru; în aprilie anul următor, numărul lor a scăzut la 48 la sută. În acea lună, Churchill a convocat pe membrii de frunte ai guvernului pentru a discuta data alegerilor. Calm, primul ministru le-a servit bomba că intenţionează să nu demisioneze la înapoierea reginei în luna mai, ci să rămînă în funcţie, cel puţin un an, şi că ei trebuie să ţină seama de acest fapt în elaborarea strategiei alegerilor. Era o confirmare a celor mai rele bănuieli ale colegilor săi, dar ce puteau face?

Din aprilie şi pînă în iulie 1954, discuţiile despre un transfer iminent al funcţiei de prim-ministru au încetat, deoarece Eden era plecat la Geneva[1]. Între timp, la Londra, tensiunea a ajuns la maximum cînd, în urma unei vizite în Statele Unite, la preşedintele Eisenhower, Churchill a declarat că intenţionează să-i întîlnească pe conducătorii sovietici. Salisbury şi Crookshank au ameninţat că demisionează, iar Churchill a răspuns cu aceeaşi monedă, afirmînd că va face cunoscut alegătorilor disensiunile din guvern. Oliver Lyttelton, ministrul coloniilor, i-a scris lui Eden în Elveţia despre dilema în care se vor afla miniştrii, în cazul cînd ar deveni cunoscută opoziţia lor la iniţiativa de pace a lui Churchill (ceea ce — înţelegeau ei bine — ar fi avut, de asemenea, drept urmare o prelungire serioasă a menţinerii lui Churchill): „Am fi consideraţi un partid tory[2], suferind o comoţie după o explozie şi avînd în frunte un marchiz reacţionar (Salisbury), care s-a dus la vînătoare înainte de 1 septembrie[3] şi a împuşcat porumbelul păcii, ivit dintre napi".

Criza a trecut însă, ca urmare a unei iniţiative-surpriză din partea ruşilor[4]. Armonia a fost din nou restabilită, dar cabinetul a continuat să fie incapabil de a-l ţine în frîu pe Churchill. El le-a spus că va pleca negreşit în septembrie, apoi s-a zvonit că se va retrage la 30 noiembrie, dată la care împlinea 80 ani. Ar fi fost o ieşire din scenă ideală, dar şi de data aceasta s-a eschivat, argumentînd că numărul enorm de daruri pe care le-a primit demonstrează popularitatea de care se bucură şi importanţa prezenţei sale la viitoarele alegeri generale. Era prea mult pentru colegii săi din guvern: nu au mai putut rămîne la fel de docili. La reuniunea guvernului din 15 decembrie, Churchill s-a văzut silit să spună miniştrilor prezenţi: „Ştiu că încercaţi să vă descotorosiţi de mine, dar eu sînt cel care hotărăsc dacă mă duc sau nu la regină să-i înmînez demisia mea şi pe a voastră. Nu o voi face". A urmat o tăcere perplexă şi cîteva riposte neizbutite, după care şedinţa a luat sfîrşit. În aceeaşi zi, puţin mai tîrziu, a avut loc o întrunire secretă la reşedinţa oficială a ministrului de finanţe, din Downing Street 11, la care au participat Butler, Macmillan, Crookshank şi Stuart. Ei socoteau situaţia foarte gravă. S-au despărţit pentru vacanţa de iarnă, cu un sentiment de mare nesiguranţă în ce priveşte viitorul.

În următoarele cîteva luni, s-au desfăşurat reuniuni secrete la locuinţa lui Crookshank şi în Camera Comunelor, pentru a se discuta — după cum spunea Crookshank — „acelaşi vechi subiect: cum să scăpăm de Winston". Dar nu era cazul să-şi mai facă griji. Din proprie iniţiativă, în februarie, primul ministru a hotărît să-şi părăsească funcţia, printr-un dineu oferit reginei şi ducelui de Edinburgh, la reşedinţa din Downing Street 10. În ultima clipă, tot a mai şovăit şi, gîndindu-se la viitor, pentru puţin timp, şi-a pierdut curajul. În acest sens, Butler nota: „Avem peştele în cîrligul undiţei, dar încă nu l-am scos din apă". Dar nu miniştrii au fost aceia care l-au prins pe Churchill în cîrligul undiţei. Cu toate eforturile şi deliberările lor, el a demonstrat considerabila putere virtuală a unui prim-ministru de a rămîne în funcţie, în ciuda opoziţiei aproape unanime a guvernului său. Cînd, la 5 aprilie 1955, Churchill s-a dus la Palatul Buckingham să-şi prezinte demisia, el a simţit, fără îndoială, — spre deosebire de mulţi alţi prim-miniştri care au urmat acelaşi drum — satisfacţia de a şti că el însuşi a hotărît cît de repede trebuia să meargă.

În româneşte de
Anca LĂZĂREANU

---

[1] Între 26 aprilie şi 21 iulie 1954, la Geneva s-a desfăşurat Conferinţa miniştrilor de externe ai U.R.S.S., Franţei, S.U.A., Angliei, Chinei şi ai altor state în problema Coreei şi Indochinei.

[2] Vechiul nume al Partidului Conservator în secolul XIX, folosit apoi cu o nuanţă negativă.

[3] Data deschiderii oficiale a sezonului de vînătoare în Marea Britanie.

[4] Este vorba, probabil, despre declaraţia guvernului sovietic cu privire la convocarea unei conferinţe a miniştrilor afacerilor externe ai celor patru puteri (Franţa, Anglia, S.U.A. şi U.R.S.S.), emisă la 4 august 1954, în care se propunea ca, în august-septembrie acelaşi an, cei patru miniştri să examineze problema creării unui sistem de securitate colectivă în Europa.

CITITORII SCRIU ISTORIE

Martha Bibescu la Ierusalim

Au trecut de atunci mai bine de 45 ani. Era în primăvara anului 1937. Mă aflam la Ierusalim, împreună cu soțul meu, care era viceconsul al României. Centrul de cultură franceză al străvechiului oraș m-a invitat să țin o conferință despre o personalitate culturală a țării noastre, care a scris în limba franceză. Am ales-o pe Martha Bibescu, din al cărei Jurnal politic 1939-1941 revista Magazin istoric a publicat cîteva pasionante extrase[1].

Firește, nu-mi propun să reproduc nici măcar parțial conferința pe care am ținut-o la 24 mai 1937 și care a apărut apoi în totalitatea ei în Revue des Conférences Françaises en Orient, *editată la Cairo. Mă mărginesc să invoc mărturia unui arheolog american, pe care am citat-o în expunerea mea. Stînd de vorbă cu Martha Bibescu despre secolul XIII, savantul de peste Ocean a fost atît de impresionat de cunoștințele ei pe acest tărîm, încît a rămas o bucată de vreme cu convingerea că era perioada în care se specializose scriitoarea noastră. Abia într-un tîrziu, și-a dat seama că Martha Bibescu cunoștea la fel de bine, la fel de profund, și alte epoci.*

Am mai evocat unele pasaje din cartea ei Jours d'Egypte *(Zile în Egipt), ca, de pildă, cel privind piramidele de la Gîseh: „Piramidele. La origine, niște grămăjoare de nisip. Munți făcuți de mîna omului, într-o țară unde nu sînt munți. Dacă una dintre ele este un mormînt, cealaltă este o încăpere pentru măsuri și greutăți. Și amîndouă sînt niște sublime tobele de logaritmi".*

Am mai menționat una dintre lucrările istorice ale Marthei Bibescu — Une fille inconnue de Napoléon *(O fiică necunoscută a lui Napoleon), pe care a publicat-o în 1921, cînd, după spusele ei, „orologiul de la Domul Invalizilor a sunat împlinirea a 100 ani de la moartea Împăratului". Informațiile i le-a furnizat mama soțului ei, care era fiica acestei fiice misterioase — prințesa Emilia de Chimay. Ea lăsase în manuscris memoriile sale, pe care Martha le-a valorificat din plin. În 1933, Martha Bibescu a încredințat tiparului un nou volum, cuprinzînd scrisorile pe care prințesa de Chimay le adresase atît copiilor ei, cît și mamei sale — frumoasa doamnă de Pellapra, pe care o iubise primul împărat al francezilor. Amîndouă lucrările s-au bucurat de un mare succes, prima dintre ele apărînd și în Statele Unite, cu reproduceri de miniaturi și tablouri napoleoneene din colecția autoarei.*

În sfîrșit, am mai vorbit ascultătorilor mei din Ierusalim despre incursiunile în istorie — incursiuni bazate pe studii serioase și aprofundate — pe care Martha Bibescu le-a făcut cu prilejul zugrăvirii portretelor unor personalități ca Herbert Asquith, prim-ministru al Angliei, Împărăteasa Eugenia, soția lui Napoleon III, mareșalul francez Lyautey, lordul Thomson of Cardington etc.

Parcurgînd emoționată paginile de cronică ale Marthei Bibescu, m-am gîndit că cititorii Magazinului istoric vor fi bucuroși să afle că, în urmă cu aproape o jumătate de veac, pe un meleag îndepărtat, cineva, o modestă licențiată în litere, a relevat meritele scriitoarei române de limbă franceză în domeniul istoriei.

Ioana BOTEZ

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977, 1-5/1978.

În 1859, apărea în Anglia o carte cu un titlu lung şi rebarbativ: Originea speciilor prin selecţie naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existenţă. **Volumul fusese tipărit în 1 250 exemplare, tiraj deosebit de mare pentru epoca respectivă şi, spre uimirea editorului, s-a epuizat într-o singură zi. Autorul lui: Charles Darwin, care avea pe atunci exact 50 ani şi de la a cărui moarte s-au împlinit, la 19 aprilie 1982, 100 ani. Se apreciază, pe bună dreptate, că nici o lucrare cu caracter pur ştiinţific nu a declanşat vreodată un scandal public mai mare decît cea a lui Darwin. De ce? Pentru că „transformismul" intra pe scena istoriei, opunîndu-se „fixismului". Sau, altfel spus, pentru că evoluţia vieţii animale pe pămînt căpăta o explicaţie ştiinţifică, în locul celei teologice, dominantă pînă atunci.**

Centenarul lui Darwin a prilejuit apariţia a nenumărate studii, articole, evocări şi comentarii, semnate nu numai de biologi, naturalişti şi filozofi, ci şi de istorici. Printre aceştia din urmă se află un britanic — Roy Porter, care publică în revista History Today **articolul** Originea geniului — strălucita carieră a lui Charles Darwin; **un francez — Pierre de Latil, al cărui articol, apărut în revista** Historia, **se intitulează** Scandalosul Darwin; **în sfîrşit, doi americani — J. Kelley Sowards şi Alan Moorehead, colaboratori ai antologiei** Makers of the Western Tradition — Portraits from History **(Creatori ai civilizaţiei occidentale — portrete istorice), tipărită la New York. În cele ce urmează, vom încerca să schiţăm, pe baza textelor menţionate, atît cîteva dintre etapele vieţii lui Darwin, cît şi trăsăturile pe care le-a avut neobişnuitul destin al operei sale.**

Aşa s-a născut evoluţionismul

ADAM, EVA ŞI CHARLES

Ruşinea familiei

Al doilea fiu al unui medic prosper din Shrewsbury, în nord-vestul Angliei, Charles, trebuia să îmbrăţişeze cariera tatălui său, conformîndu-se dealtfel unei vechi tradiţii familiale. Dar, deşi la vîrsta de 16 ani s-a înscris ca student la vestita Facultate de medicină a Universităţii din Edinburgh, rezultatele s-au dovedit dezastruoase. Tînărul fiu, nepot şi strănepot de doctor nu putea să sufere vederea sîngelui şi nu simţea nici o înclinare spre tămăduirea semenilor lui. „Nu te interesează nimic altceva decît vînătoarea, cîinii şi prinderea de şobolani", i-a scris la un moment dat tatăl său exasperat. Acuzaţia nu era neîntemeiată: cele trei activităţi reprezentau, într-adevăr, singurele pasiuni ale adolescentului. În continuarea reproşului însă, Darwin senior se dovedea un proroc nu tocmai inspirat: „Vei fi o ruşine pentru tine şi pentru familia ta".

În disperare de cauză, Charles a fost trimis la Cambridge, pentru a studia teologia şi a deveni pastor. Silinţa sa la învăţătură nu a întrecut cu mult performanţele de la Edin-

burgh: în 1831, cu chiu cu vai, el și-a luat diploma de absolvire, cu puțin onorabila mențiune „suficient". Dar, dacă în materie de doctrină ecleziastică nu au depășit submediocritatea, anii de la Cambridge au fost foarte rodnici pe un alt plan. Acolo, interesul față de „cîini și șobolani" și-a dezvăluit substratul, mult mai adînc, al unei veritabile pasiuni pentru științele naturii. Doi profesori de mare prestigiu, biologul John Stevens Henslow și geologul Adam Sedgwick, l-au luat pe tînăr sub aripa lor protectoare, încurajîndu-l, recomandîndu-i cărți spre lectură, invitîndu-l în excursii științifice și, mai ales, învățîndu-l să observe natura înconjurătoare cu răbdare, obiectivitate și meticulozitate.

În acea primă jumătate a sec. XIX, asemenea dascăli erau deosebit de prețioși. Era epoca în care, după expresia lui J. Kelley Sowards, „se manifesta un mare interes pentru știință, dar se accepta, în general fără crîcnire, noțiunea de teologie naturală, cu alte cuvinte, convingerea că fenomenele naturii ofereau dovezi evidente ale spiritului creator divin, cu minunata sa putere de organizare. Lumea intelectuală în care a crescut Darwin era sigură de sine, ordonată și confortabilă". Și, adăugăm noi, tocmai lui Darwin avea să i se datorească zguduirea acestei lumi care, din cauza lui, și-a pierdut, în mare parte, și siguranța de sine, și „ordinea", și confortul.

În toamna anului 1831, profesorul Henslow l-a recomandat pe învățăcelul său Amiralității britanice, ca naturalist la bordul navei de război „Beagle", care urma să efectueze o călătorie în emisfera sudică, pentru a face relevee ale adîncimii oceanelor și a studia curentele marine. La început, tatăl lui Charles s-a opus ideii. Ce să caute un viitor pastor într-o astfel de călătorie? Și cum să accepte pentru fiul său un post care, printre multe dezavantaje, îl avea și pe acela de a fi pur onorific, fără nici un salariu? A fost necesară intervenția unui unchi, pentru ca Charles să capete nu numai binecuvîntarea părintească, ci și banii de buzunar pe cîțiva ani înainte.

„Beagle" a părăsit Marea Britanie în ultimele zile ale lunii decembrie 1831, sub comanda căpitanului Robert FitzRoy care, la cei 27 ani ai săi, avea cu cinci mai mult decît Darwin. Călătoria avea să dureze cinci ani, de-a lungul cărora Charles a suferit fără încetare de rău de mare. Încă de la început, FitzRoy i-a mărturisit tovarășului său de cabină nădejdea că cercetările întreprinse vor dovedi justețea cronologiei biblice și corectitudinea aserțiunilor despre rolul lui Dumnezeu în facerea lumii. La acea dată, Darwin nu a găsit nici un motiv să tempereze speranțele cucernice ale căpitanului.

Arca lui Noe și Istmul Panama

Nava a traversat Atlanticul ajungînd pe coasta răsăriteană a Americii de Sud. Acolo, Darwin a cunoscut pentru prima oară bogăția și varietatea pădurilor tropicale (ceea ce nu l-a împiedicat să remarce ororile sclaviei

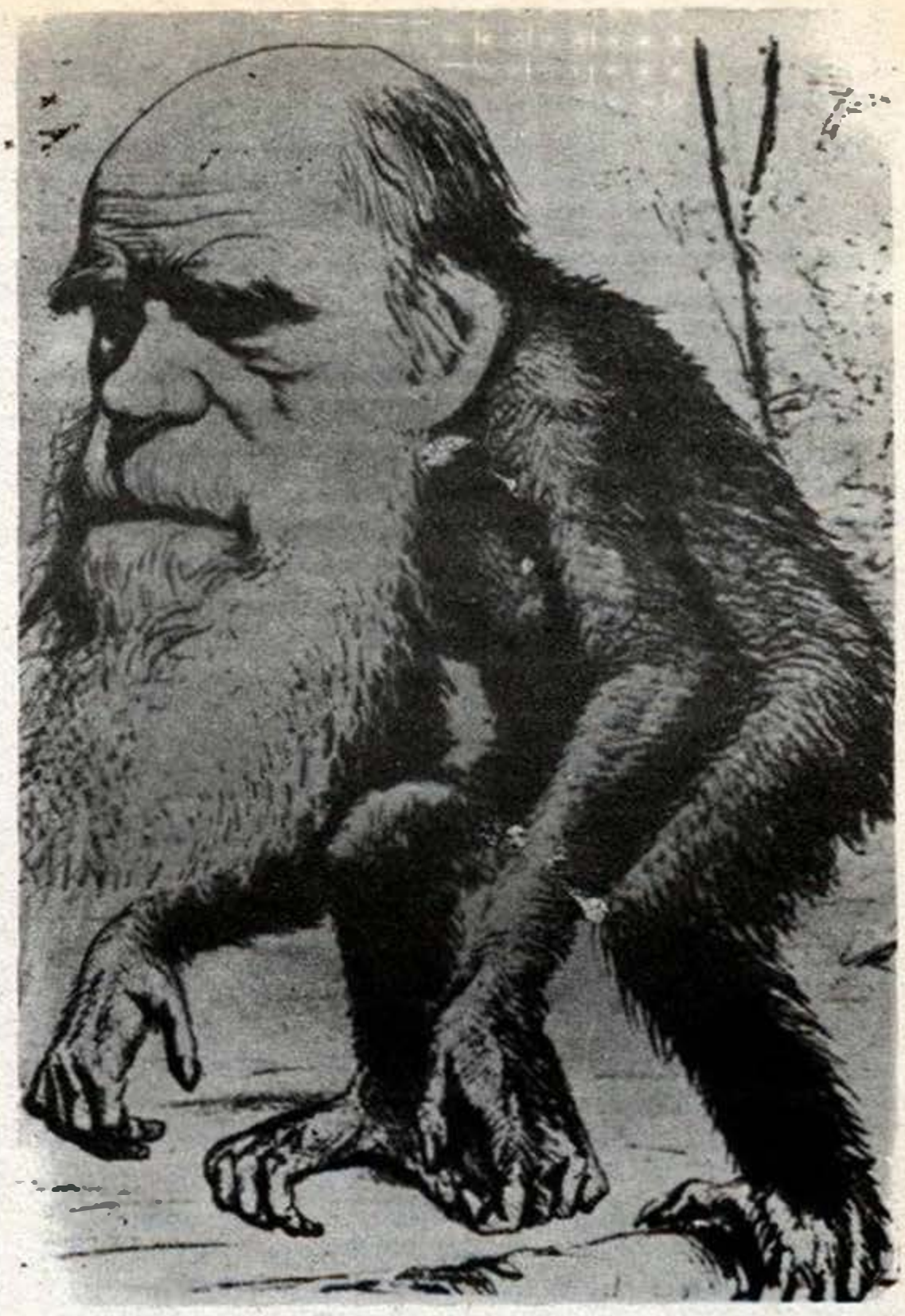

Caricatură ilustrînd reacția marii majorități a contemporanilor lui Darwin la revoluționara sa teorie asupra evoluționismului

și să se îngrozească de ele). În timp ce echipajul făcea relevee hidrografice, naturalistul explora uscatul. În pampa argentiniană el a descoperit fosile care i-au dat mult de gîndit. Printre rămășițele unor monstruoase patrupede una avea scheletul unui elefant și dentiția unui rozător. Ceva mai la sud, în Patagonia, a dat peste un „pahiderm remarcabil, de mărimea unei cămile". Și mai la sud, în Insulele Malvine (Falkland), l-au frapat rămășițele unor carnivore astăzi dispărute — așa-numiții „lupi de Falkland". Între cei de pe insulele occidentale ale arhipelagului și cei de pe insulele orientale existau simțitoare deosebiri de formă. În mintea lui Darwin au încolțit tot felul de presupuneri. Ca, de exemplu, că populații de animale inițial identice au evoluat în mod diferit, după ce au fost silite să trăiască în medii diferite. Sau că pămîntul nu s-a născut de curînd și nu a avut de la început înfățișarea pe care o are acum, atît în ce privește relieful geografic, cît și flora și fauna care îl acoperă.

Nimic nu i s-a părut lui Darwin mai uimitor în istoria globului pămîntesc decît ampla și repetata exterminare a animalelor de pe suprafața lui. După părerea sa, modificările de climă nu puteau explica singure aceste procese. În privința Americii de Sud, el a ajuns repede la concluzia (perfect justă!)

că Istmul Panama nu existase dintotdeauna şi că acest continent fusese o insulă. Marile animale (uriaşe păsări şi reptile, unele zburătoare) evoluaseră izolate pe teritoriul ei. Atunci cînd istmul a ieşit la suprafaţa mării şi America de Nord s-a unit cu America de Sud, soarta bizarelor făpturi a fost pecetluită[1].

Căpitanul FitzRoy şi echipajul său zîmbeau, cu o ironie indulgentă, de fiecare dată cînd Darwin aducea, la bordul corăbiei, ceea ce unii dintre ei numeau „gunoaiele astea afurisite". Pentru Charles însă, eşantioanele aveau o importanţă vitală. Probabil că, încă de pe atunci, el a început să se îndoiască de autenticitatea poveştii potopului, avînd în această privinţă discuţii aprinse cu FitzRoy. Cum de s-au putut îmbarca nişte animale atît de mari pe arca lui Noe? Căpitanul avea răspunsul gata: nu toate animalele au reuşit să se urce în arcă; din cine ştie ce motive divine, unele au fost lăsate pe dinafară şi s-au înecat. Da, a protestat Darwin, dar de unde ştim că s-au înecat? Fosilele de scoici de pe uscat dovedesc că litoralul sud-american s-a ridicat deasupra mării şi că, după aceea, marile animale au populat continertul. Nu, l-a combătut FitzRoy, nu pămîntul s-a ridicat deasupra mării, ci marea deasupra pămîntului. iar rămăşiţele animalelor *înecate* dovedesc realitatea potopului.

La acest stadiu, Darwin nu era încă în posesia tuturor argumentelor cu care putea să-l combată pe FitzRoy. Nu era nici măcar sigur că nu păcătuieşte interpretînd altfel evoluţia terrei decît conform versiunii din *Sfînta Scriptură*. Dar, după ce a trecut prin Strîmtoarea Magellan şi „ eagle" a început să urce de-a lungul coastei occidentale a Americii de Sud, Darwin a putut lua cunoştinţă de alte probe de schimbări survenite în natură, probe care, de data aceasta, aveau caracter geologic. Printre altele, el a asistat la erupţia vulcanului Osorno şi la seismul de la 20 februarie 1833, care a distrus oraşul Concepcion din Chile. Două săptămîni mai tîrziu, naturalistul a constatat ridicarea solului de pe litoral cu o înălţime de 1-3 m. O explorare de o lună prin Cordiliera Anzilor îi oferă alte revelaţii: la peste 4 000 m înălţime, un strat de scoici fosile şi, ceva mai jos, o pădurice de pini pietrificaţi, albi ca zăpada şi înconjuraţi de depozite de roci marine. Multe nelămuriri se clarificau acum în mintea lui Charles: aceste conifere crescuseră odinioară pe ţărmurile oceanului, la peste 1 000 km depărtare, apoi se scufundaseră în mare şi, în cele din urmă, se înălţaseră la peste 2 000 m deasupra nivelului ei. Era limpede că Anzii se formaseră în epoci geologice relativ recente. Era la fel de limpede că pămîntul, departe de a arăta aşa cum arătase la naşterea lui, cu miliarde de ani în urmă, se schimba, *evolua* neîncetat. O constatare care, pentru acel deceniu patru al secolului trecut, mirosea cumplit a erezie...

[1] O nouă şi strălucită confirmare a tezelor lui Darwin a văzut de curînd lumina tiparului. Într-un articol publicat de săptămînalul francez *L'Express* (nr. 1 618, din 16 iulie 1982), treeînd în revistă ultimele descoperiri paleontologice din America de Sud, Keith Hindley arată că, în urmă cu 70 milioane ani, cerul continentului era dominat de pterosaurianul *quetzalquotlul northropi*, o reptilă zburătoare cîntărind 80 kilograme, cu o anvergură a aripilor de 12,50 m şi cu un cioc lung de un metru. Mai tîrziu, printre păsările gigantice care au sălăşluit acolo, carnivora *andalgalornis* avea o înălţime de 1,60 m, o greutate de 68 kg, gheare de dimensiunea dinţilor de grapă şi ciocul cît un cap de om. Odată cu formarea pasarelei Istmului Panama, în America de Sud au năvălit lupii şi felinele de pradă din America de Nord. Păsările adulte se puteau, bineînţeles, apăra. Incapabile însă să zboare, ele nu-şi puteau face cuiburile decît la nivelul solului, astfel încît ouăle şi puii lor erau la discreţia mamiferelor carnivore, ceea ce a dus la treptata lor dispariţie.

Taina tainelor

Mai tîrziu, cînd „Beagle" a făcut escală în Arhipelagul Galapagos, Darwin a avut posibilitatea să studieze o lume aparte, o veritabilă rezervaţie biologică, pe care unii au botezat-o, pe drept cuvînt, „laboratorul evoluţiei". Izolate, departe de rudele maritime obişnuite, lipsite de oameni cu excepţia celor cîţiva deţinuţi deportaţi acolo de guvernul Ecuadorului, insulele Galapagos ofereau cercetătorului uriaşe şopîrle terestre, broaşte ţestoase de talie gigantică, păsări cu un penaj extraordinar. Acolo, Darwin a început să-şi închege concepţia sa coerentă despre evoluţia vieţii pe planeta noastră. După propria lui expresie: „aici, atît în spaţiu cît şi în timp, ne apropiem pare-se de acel mare fapt, de acea taină a tainelor — prima apariţie a unor fiinţe noi pe pămînt".

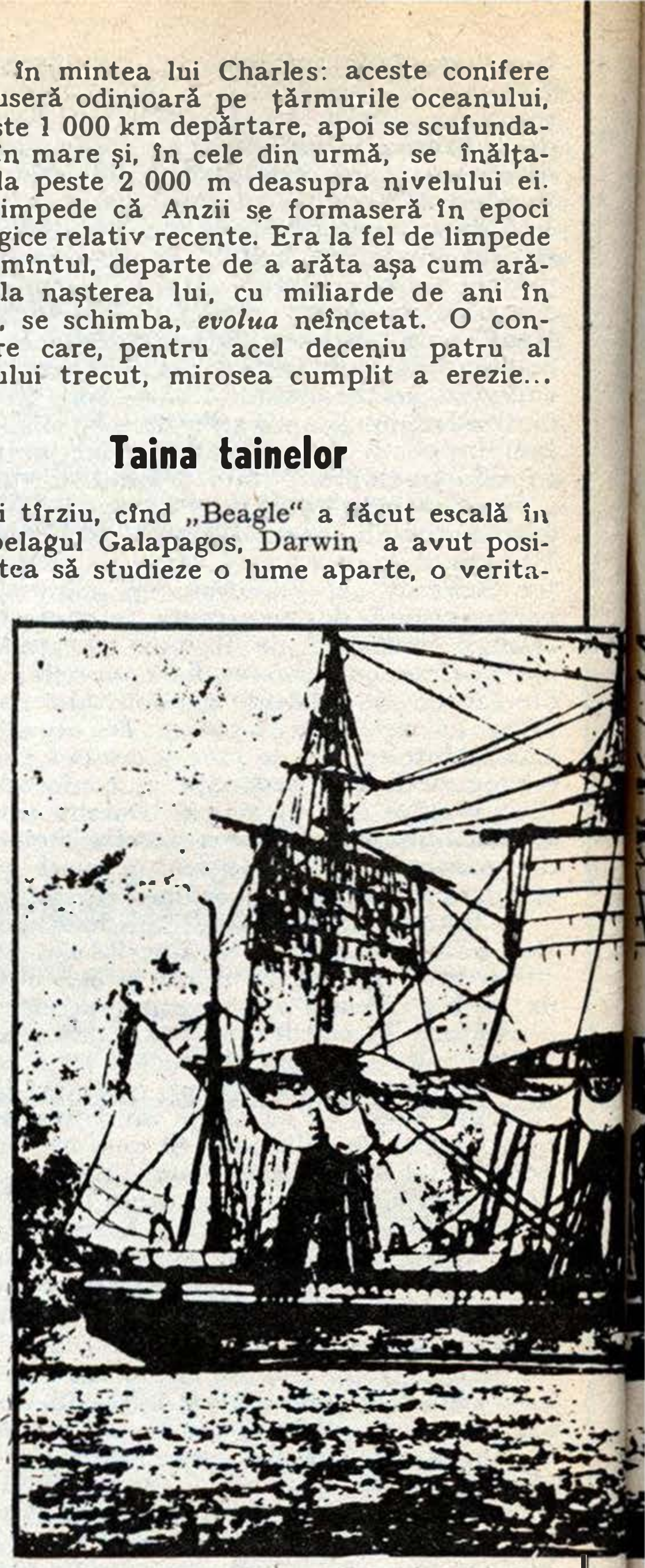

Într-adevăr, în timpul petrecut pe arhipelag, Darwin a adunat specii de plante, reptile, păsări, pești, insecte și scoici care erau unice în felul lor. Specii *noi*, asemănătoare cu altele din America de Sud, dar totodată foarte diferite prin nenumărate detalii de structură și înfățișare. Mai mult decît atît: speciile se deosebeau chiar de la insulă la insulă, deși între acestea distanța nu era decît de 80-100 km.

Un exemplu frapant îl furnizau cintezoii. Culoarea penelor lor varia de la negru închis pînă la verde, în funcție de mediul înconjurător. Și mai surprinzător era că pe o insulă

Vasul „Beagle", primul laborator de cercetare al naturalistului

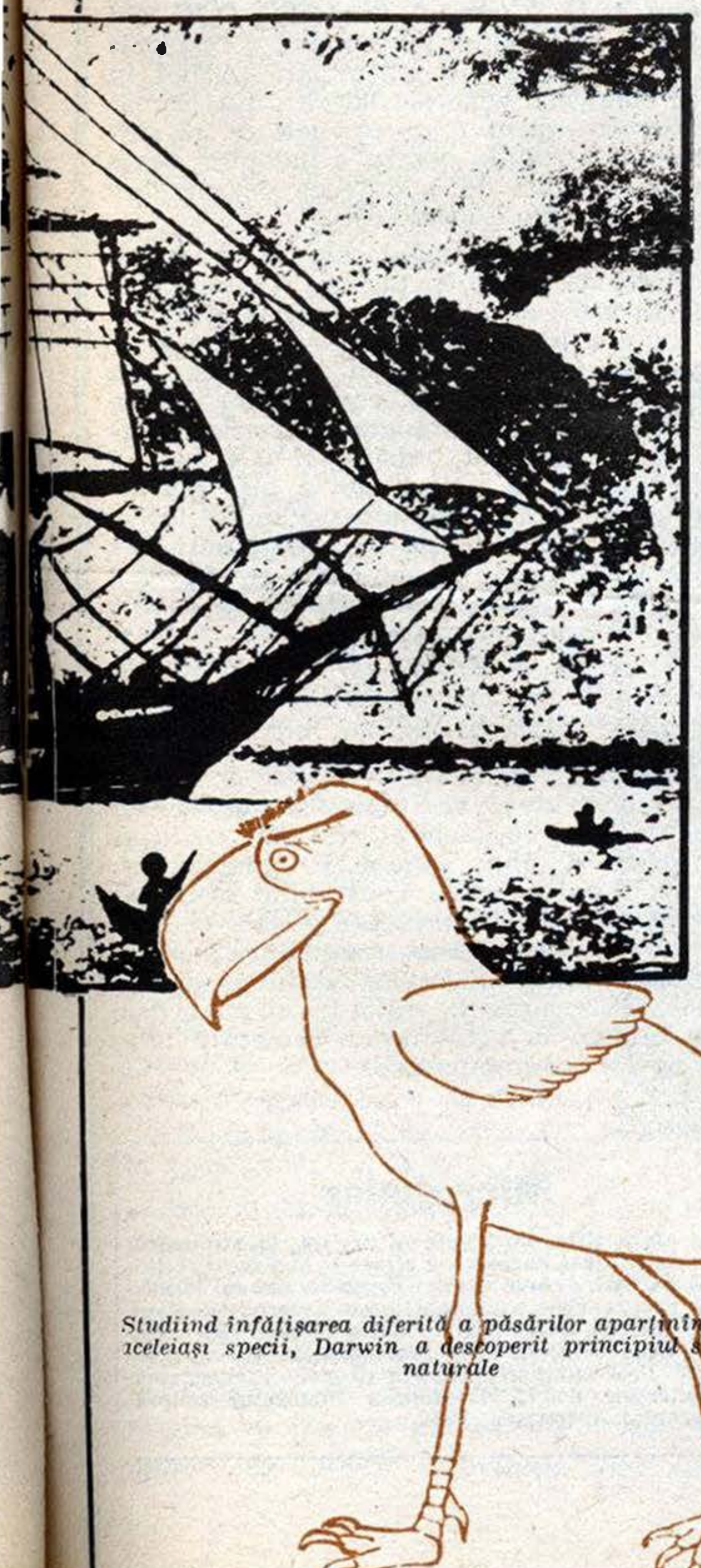

Studiind înfățișarea diferită a păsărilor aparținînd unei aceleiași specii, Darwin a descoperit principiul selecției naturale

ei aveau ciocuri groase și tari, care le permiteau să spargă coaja alunelor și a semințelor; pe o altă insulă, ciocul era mic, tocmai potrivit pentru a prinde insecte; pe o a treia insulă, ciocul se adaptase unei hrane compuse din fructe și flori; existau pînă și cintezoi care învățaseră să folosească ghimpi de cactus pentru a scoate viermii din scoarța copacilor.

Era evident că, pe diferitele insule, păsările găsiseră diferite genuri de hrană și că se adaptaseră, în consecință, de-a lungul unor generații succesive. În toată această serie de constatări era implicat un principiu fundamental. Firește, Darwin nu l-a sesizat de la bun început. În prima ediție a jurnalului său de călătorie, el face puține aluzii la varietatea cintezoilor de pe Galapagos. Abia mai tîrziu această diversitate a păsărilor avea să devină unul din puternicele sale argumente în favoarea selecției naturale. Dar, încă din zilele cînd explora arhipelagul, trebuie să fi simțit că se afla în pragul unei mari și tulburătoare descoperiri. Pînă atunci, Charles nu adusese obiecții fățișe „fixismului" — teoria general admisă, care afirma că speciile animale arătau așa încă de la facerea lumii. „Mai mult decît atît, scrie Alari Moorehead, dacă ideile care îi umblau acum prin cap se dovedeau corecte, însemna că toate tezele acceptate despre originea vieții pe pămînt trebuie revizuite. Însăși *Cartea genezei* din *Biblie* — inclusiv povestea lui Adam și Eva și cea a potopului — se dovedea deci un mit și o superstiție".

După Galapagos, „Beagle" a navigat pe ruta Tahiti-Noua Zeelandă-Australia-Insula Mauriciu. Pretutindeni, naturalistul a putut sesiza miile de forme diferite ale vieții. În octombrie 1836, nava s-a înapoiat la Portsmouth.

Napii cuvintători

Ales membru al Academiei regale britanice, Darwin și-a publicat, cu mare succes, notele de călătorie, a lucrat un timp pentru Societatea de geografie, iar în 1839 s-a căsătorit cu verișoara sa Emma Wedgwood. Trei ani mai tîrziu, și-a cumpărat la Down, în comitatul Kent, „o casă bună și foarte urîtă, cu 18 acri [1] în jur", unde și-a petrecut restul vieții. În 1856, pe cînd pregătea o comunicare în care voia să prezinte, pentru prima oară, considerațiile sale despre evoluție, a primit o scrisoare de la un alt savant, Alfred Russel Wallace. Acesta ajunsese exact la aceleași concluzii, plecînd însă de la premise pur teoretice. Deși lucrarea lui se bizuia pe o masă enormă de observații și date științifice amănunțite, Darwin, al cărui caracter era dominat de o modestie fără de margini, a vrut să renunțe la comunicarea sa, cedîndu-i lui Wallace prioritatea. Din fericire, geologul Charles Lyell, care elaborase o teză similară cu privire la evoluția solului, i-a invitat pe cei doi cercetători la el acasă și i-a convins să colaboreze. Comunicarea lor,

[1] Un acru = 4 047 m².

intitulată *Despre tendința speciilor de a crea varietăți și despre perpetuarea varietăților și speciilor pe căi naturale de selecție*, a fost publicată în 1858, fără a stîrni nici o supărare din partea nimănui.

Scandalul a izbucnit abia cu un an mai tîrziu, odată cu apariția *Originei speciilor*. Acolo, Darwin scria prudent: „Un plus de lumină ne va ajuta într-o zi să lămurim originea omului". Suficient pentru a declanșa mînia bisericii și a dreptcredincioșilor oficiali, care s-au grăbit să-l copleșească pe autor cu cele mai grave acuzații: blasfemator al bisericii, tăgăduitor al lui Dumnezeu, eretic și păgîn etc., etc. Vîlva a luat proporții „apocaliptice", în 1871, odată cu publicarea *Originii omului*, în care Darwin își formula celebra sa teză cu privire la maimuță ca strămoș al ființei umane.

Împotriva lui s-au ridicat pînă și glasurile foștilor săi prieteni și protectori: profesorul Henslow, căpitanul FitzRoy și alții, care „s-au cutremurat în fața păcatului de neiertat" pe care îl săvîrșea naturalistul. Bineînțeles, în avangarda ofensivei se aflau clericii. Episcopul de Oxford întreba, plin de sarcasm: „Oare se poate concepe că niște rapi favorizați de natură se vor transforma în făpturi vii, ba chiar cuvîntătoare?" Un alt ierarh al bisericii anglicane declara că nu găsește, în limba engleză, termeni destul de duri, pentru a-l înfiera pe Darwin. Fiziologul Pierre Flourens, secretar al Academiei franceze și autor al unor importante descoperiri în domeniul activității nervoase, a condamnat în fața colegilor săi academicieni „aserțiunile absolut gratuite și adesea greșite ale lui Darwin, care constituie un prost exemplu și pe care o instituție ca a noastră nu le poate încuraja".

Nici vorbă, naturalistul a avut și susținători entuziaști. Printre ei s-au numărat C. Lyell, marele zoolog T.H. Huxley (care spunea că îi vine să-și tragă palme pentru că nu se gîndise el însuși la teoria evoluției), botanistul Joseph Hoocker și alții. Dar chiar dacă condamnarea ar fi fost unanimă, Darwin tot nu ar fi făcut nici o concesie adversarilor săi. Adevărul științific obiectiv îi dovedise că omul era o ființă asemenea tuturor celorlalte, „fără arbore genealogic și fără blazon, o creație a naturii și nu o copie după chipul și asemănarea lui Dumnezeu".

Pe această neclintită poziție a rămas pînă la moarte, în ciuda suferințelor de neînchipuit pe care i le-a provocat boala în ultimele decenii de viață. Posteritatea l-a confirmat în mod strălucit și multilateral. După cum scrie Julian Huxley, urmașul contemporanului lui Darwin, acesta din urmă „a schimbat un întreg cadru de gîndire omenească", înlocuind viziunea tradițională și dogmatică despre existență cu una dinamică și progresistă, făcînd importante descoperiri în geologie, botanică, paleontologie, genetică, istorie naturală generală și, totodată, creînd, practic, noile științe ale ecologiei și etnologiei.

DIN CULISELE UNUI ASASINAT POLITIC (II)

(Urmare din p. 39)

dicat prin intervenție cu forța a Germaniei, o astfel de intervenție, prin ea însăși, ar servi scopului nostru, deoarece ar duce la situația care să conducă la o ciocnire între Germania și Rusia" (E. Barker: *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, London, 1976, pp. 65, 73). Orientarea spre subminarea pozițiilor militare și economice germane și realizarea obiectivului menționat mai sus era cheia întregii activități britanice în România, inclusiv a celei „pentru subversiune". În timpul rebeliunii legionare din ianuarie 1941, cartierul general S.O.E. din Londra, cu aprobarea guvernului, a transmis Legației britanice din București: „Avînd în vedere condițiile generale haotice din România, instruiți urgent toate canalele ce vă sînt deschise în România pentru a îndeplini toate planurile posibile de a provoca dezagregare și haos sporit. Nu cruțați costul".

Oamenii politici români care se situau pe poziții antifasciste și își puneau speranțele în Marea Britanie nu aveau de unde să știe care erau mobilurile unora dintre acțiunile guvernului de la Londra, care, în mod firesc, din punctul său de vedere și al concepțiilor pe care le avea, își subordona toate eforturile obiectivului strategic al înfrîngerii Germaniei. Reichul nazist, la rîndul său, a luat măsuri pentru ca acțiunile britanice să nu se interfereze cu realizarea propriilor sale planuri de a extinde agresiunea în sud-estul și răsăritul Europei și de a continua războiul cu Anglia pentru a obține dominația mondială. În acest context, *cazul Madgearu*, și nu numai el, apare nu atît ca o verigă a răfuielii cu foștii demnitari ai statului român ce se opuseseră politicii de apropiere spre Germania nazistă și agenturii ei legionare, răfuială ce s-ar fi produs oricum cînd s-ar fi considerat momentul mai potrivit, ci ca parte a unui plan de lichidare fizică a unor potențiali conducători, care ar fi putut scăpa controlului exercitat de Germania, și de intimidare a celor ce ar fi încercat să se sustragă unui asemenea control. Stabilirea completă a datelor *cazului Madgearu* a conexiunilor și ramificațiilor lui nu poate deci să nu rămînă în actualitatea cercetării istoriei noastre contemporane.

Microfișier

În afara titlurilor citate în articol, la realizarea lui s-au utilizat documente aflate în Arhivele statului București, Arhiva istorică centrală, Fondul Ministerul propagandei naționale / presa internă (dosarul 478), colecția microfilme Anglia (rolele 288, 294, 443, 445), colecția microfilme S.U.A. (rolele 630 și 656), Procesul marii trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul Poporului asupra guvernului Antonescu, 1946.

Cititorii au cuvîntul

O'HIGGINS ÎN POLEMICĂ

În articolul Bernardo O'Higgins — erou al națiunii chiliene, *apărut în nr. 6/1982, al revistei noastre, cititorul Ovidiu Bozgan, din București, găsește o serie de erori, pe care le rectifică, și anume:*

1) Înainte de a stabili relații pașnice cu araucanii, Ambrosio O'Higgins, tatăl lui Bernardo, i-a zdrobit pe cîmpul de luptă, în 1775. 2) Același Ambrosio a devenit căpitan general nu în 1789, ci în 1788, și a murit în 1801, și nu în 1800. 3) Luis Muños de Guzman și Antonio Garcia y Carrasco nu au fost viceregi ai Peruului, ci căpitani generali în Chile. 4) Nu Juan Martinez de Rosas a fost arestat de Carrasco, ci José Antonio de Rojas. 5) În 1814, Bernardo O'Higgins nu a recunoscut autoritatea lui Carrera înainte de a fi avut o ciocnire cu el; abia după această înfruntare, în care a fost învins, cei doi luptători chilieni pentru independență s-au unit împotriva invaziei spaniole. 6) Luis Carrera, venit în ajutorul lui O'Higgins asediat la Rancagua, nu s-a retras din proprie inițiativă, ci datorită înfrîngerii sale de către regaliștii spanioli. 7) Provincia argentiniană guvernată de San Martin nu se numea Mendoza, ci Cuyo, Mendoza fiind centrul ei administrativ. 8) Bernardo O'Higgins nu a participat „umăr la umăr cu San Martin" la campania pentru eliberarea Peruului. 9) Eșecul guvernării lui O'Higgins, „palid prezentat în articol", s-a datorat în special rebeliunilor din provinciile Coquimbo și Concepcion, cea de-a doua condusă de Ramon Freire.

După ce regretă că cititorul nostru nu indică izvoarele bibliografice ale rectificărilor aduse, autorul articolului, Doru Bratu, răspunde în esență:

1) Toate sursele bibliografice atribuie lui Ambrosio O'Higgins meritul de a fi încheiat o „pace veșnică" cu araucanii; nu am găsit nicăieri anul 1775, ca marcînd înfrîngerea lor zdrobitoare. 2) Se poate ca decretul de numire a lui Ambrosio în Chile să poarte

anul 1788, dar, dată fiind depărtarea dintre Spania și Lumea Nouă, traversarea Atlanticului cerea timp și preluarea efectivă a funcției a avut loc în 1789. Istoricul chilian Diego Barros Arana indică 1800 drept an al morții lui Ambrosio. 3) Aveți dreptate în ceea ce-i privește pe Guzman și Carrasco. 4) În lucrarea A Short History of Chile *de Feliko, se arată că printre cei arestați s-a aflat și Juan Martinez de Rosas, secretarul lui Carrasco. 5) Sursele mele bibliografice relevă caracterul patriotic al colaborării lui Bernardo O'Higgins cu Carrera și nu menționează o înfrîngere prealabilă; sînt gata să accept informația, cu condiția unei verificări a proveniență sale. 6) Retragerea lui Carrera de la Rancagua rămîne cu atît mai inexplicabilă, cu cît inițial, după străpungerea liniilor inamice, el a ajuns în suburbiile orașului; în orice caz, în amintirile sale, Vicente Perez Rozales îl citează pe O'Higgins ca declarînd: „Carrera este vinovat de tot ce se întîmplă". 7) Într-adevăr, Mendoza era capitala provinciei Cuyo. 8) La fel de adevărat este că Bernardo nu a participat personal la eliberarea Peruului, dar a sprijinit din plin recrutarea unui important corp expeditionar chilian care a luptat în Peru. 9) „Paloarea" se datorește limitelor inevitabile de spațiu ale unui astfel de articol; Ramon Freire a fost unealta militară a unei conspirații aristocratice, la care s-a raliat o parte a marii burghezii creole și unele cercuri ale armatei.*

R*edacția mulțumește corespondentului nostru Ovidiu Bozgan pentru interesantele sale observații și invită din nou pe toți cititorii să comunice obiecțiile, nedumeririle sau completările pe care le consideră necesare pe marginea articolelor apărute în revistă.*

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREŞTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Ministerul Instrucțiunii comunică Biroului internațional de educație din Geneva următoarele date asupra învățămîntului public din România. Avem: grădinițe de copii — 2 080, cu 133 550 copii și 2 393 educatori; școli primare și complimentare — 16 334, cu 2 127 409 elevi și 40 511 profesori; școli profesionale — 436, cu 47 684 elevi și 5 292 profesori; școli normale — 99, cu 17 083 elevi și 1 662 profesori; școli secundare — 443, cu 100 306 elevi și 6 305 profesori; universități și academii — 10, cu 33 846 studenți și 931 profesori; școli de belleарte și conservatoare — 8, cu 3 310 elevi și 148 profesori. (1 decembrie)

● Năpasta, valoroasa operă a compozitorului Sabin Drăgoi, se reia la Opera Română sub conducerea lui Alfred Alessandrescu, cu o nouă și interesantă distribuție. (2 decembrie)

● Fostul prim-ministru al Ungariei, contele Bethlen, își publică, în două volume, discursurile politice rostite în anii din urmă, însoțite de o prefață. Printre altele, cum menționează Constantin Graur într-un comentariu apărut în ziarul Universul, „prefața contelui Bethlen se referă la politica Ungariei dinainte de război față de naționalitățile subjugate. Fostul prim-ministru recunoaște că politica Ungariei a fost greșită, că ea n-a făcut ce trebuia ca să evite catastrofa, că, dimpotrivă, a precipitat-o și chiar a trăit-o. Iată cum se prezintă în ochii d-sale situația de odinioară: «Dacă, începînd de la 1867, am fi recurs măcar la o sutime din lupta compatibilă cu ordinea corectă și cu tratamentul egal, în cazul acesta, în 1914 problema naționalităților în esență ei ar fi fost rezolvată. A trebuit să vedem (de la 1907 la 1914) cum, an de an, sporeau primejdiile care, în domeniul problemei naționalităților, preziceau o mare răfuială. Orice om politic clarvăzător, specifică Bethlen, ar fi trebuit să-și dea seama că, mai curînd sau mai

Decembrie 1932. Ultima lună din cel de-al patrulea an al puternicei crize economice care a zguduit întreg sistemul capitalist și care a afectat grav și România.

La 1 decembrie 1932, se împlinesc 14 ani de la înfăptuireaactului istoric de la Alba Iulia, hotărîrea românilor transilvăneni de a se uni cu frații lor din patrie. Evenimentul este marcat printr-o ședință solemnă a Adunării Deputaților, la care Șt. Cicio-Pop, președintele Adunării, subliniază că 1 decembrie 1918 a fost „o manifestare unanimă a întregului popor. Au fost de față aceia cărora li se răpise pînă chiar și limba și cari, cu îndărătnică energie, au zis că nu este putere lumească care să-i oprească să alerge la Alba Iulia. Alba Iulia este cel mai strălucit plebiscit, pentru că acolo a fost de față tot sufletul neamului românesc: cler, laici, dascăli, profesioniști, muncitori și țărani. În această Albă Iulie s-au decretat principii pentru care astăzi se luptă lumea civilizată; acolo s-a vorbit prima dată de dezarmare; în Alba Iulia am hotărît că războiul nu mai poate fi armă pentru tranșarea diferendelor internaționale; acolo s-a spus prima dată că popoarele trebuie să se înțeleagă pe cale pașnică"[1].

Senatul consacră, de asemenea, o ședință aniversativă marelui eveniment, între cei care iau cuvîntul numărîndu-se și Nicolae Iorga. El relevă tradițiile istorice ale unității românești și permanența conștiinței unității de neam a tuturor românilor: „În ceea ce privește Vechiul Regat, acesta al nostru — ca să întrebuințez și eu o dată pentru plăcerea cui poate s-o aibă această designațiune în ceea ce privește România, ea a însemnat forma politică permanentă pentru întreg poporul românesc. N-a fost o clipă în istoria Vechiului Regat, una singură cînd ardeleanul să zică: eu sînt aici și ei sînt acolo, și așa va rămîne întotdeauna. O clipă nu s-a stins în sufletul românesc de nicăieri sfînta candelă a nădejdii unității românești. Eu, ca istoric, știu un lucru: Ardealul noi l-am mai avut, și nu o dată. L-am avut și întreg, în zilele fericitului voievod Mihai. L-am avut și în bucăți, la Bistrița, în părțile Hațegului, pe la 1200. L-am avut noi ca nație la început, tot. Ceea ce se numește în documentele ungurești Terra Blaccorum și Silva Blaccorum aceasta este țara noastră și pădurea noastră. Ardealul este ce se ocupa de regele Ungariei în dauna țării noastre și a pădurii noastre. Și astăzi, ardeleanul care zice că merge «în țară» reproduce cuvintele înaintașilor, adică merge din locul stăpînit de cuceritorii, de stăpînitorii acestui loc, în locul națiunii sale. Acesta este înțelesul".

Cu prilejul aceleiași aniversări, militantul socialist George Grigorovici publică în *Adevărul* din 2 decembrie articolul *Unirea și democrația socială* în care, relevînd tradițiile luptelor pentru libertate națională ale românilor, subliniază că acestea au fost

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții corute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

5 decembrie 1932: zi de... vară pe cheiul Dîmboviței

Marea actriță Lucia Sturdza Bulandra în stagiunea 1932/1933

strîns împletite cu cele pentru emancipare socială: „Toate luptele numite naționale ale acestui neam purtau pecetea luptelor de clasă, la care în multe rînduri luau parte și țăranii exploatați maghiari, astfel că caracterul lor de clasă e și mai evident. Constatările noastre — continuă autorul — fac să înțelegem solidaritatea extraordinară a elementelor cari compuneau acest neam, în ce privește lupta națională de emancipare, cît și simpatizarea muncitorimii organizate de orice neam, din întreaga Ungarie cu această mișcare. Numai cei cari nu-și dau seama de sentimentele acestea firești de solidaritate de clasă nu vor putea înțelege și aprecia manifestările minunate de la Alba Iulia, la care au luat parte activă și reprezentanții muncitorimii organizate din Ardeal, dovedind prin aceasta priceperea concepției marxiste care ne arată că și emanciparea națiunilor asuprite este o latură inerentă a emancipării clasei muncitoare".

Guvernul național-țărănist, condus de Iuliu Maniu, venit la conducerea țării cu două luni și ceva mai înainte, se dovedește la fel de neputincios — ca și cele precedente — de a face față gravelor probleme cu care se confruntă țara. Criticile la adresa lui devin tot mai vehemente. Sub semnătura directorului său, Grigore Filipescu, ziarul *Epoca* din 16 decembrie, de exemplu, scrie: „Cine își închipuie că România poate trăi încă mult timp sub un asemenea regim de demagogie se înșeală amar". Articolul dezvăluie, în același timp, atitudinea duplicitară a coroanei față de partide, a căror autoritate caută s-o slăbească prin accentuarea disensiunilor din sînul acestora. „Coroana n-a vrut să ia răspunderea unui regim excepțional pentru refacerea țării, sau să întărească partidele. Din contra, coroana caută să le slăbească prin toate mijloacele. De îndată ce există o fisură într-un partid, coroana se străduiește s-o lărgească".

La rîndul său, C. Bacalbașa, în *Universul* din 16 decembrie, scrie despre guvernarea Maniu: „Rea inspirație a avut regele nostru cînd, după un an de opoziție, a rechemat la cîrmă Partidul Național Țărănist".

La fel de inoperant în abordarea marilor probleme prin care trece țara acționează și Parlamentul. Dezbaterile se înecă deseori în reproșuri și vorbărie sterilă: „Mîine se împlinesc 25 zile de la deschiderea Parlamentului — scrie *Universul* din 10 decembrie — și discuția la mesaj — inutilă și searbădă oratorie — continuă și mai sînt 28 vorbitori înscriși numai la Cameră. Aleșii națiunii nu socot că ar fi de dorit mai puțină vorbărie și mai multe fapte reale cari să dea impresia că se încearcă măcar atenuarea relelor ce ne bîntuie?".

În aceste împrejurări, criza economică este tot mai mult resimțită de masele largi populare. Un tablou al situației generale a României în cel de-al patrulea an de criză este conturat de articolul *Ritmul crizei economice în România*, apărut în săptămînalul *Frontul evenimentelor culturale și sociale* din 25 decembrie. Enumerînd elementele care au contribuit la — cum scrie săptămînalul amintit — „adîncirea crizei economice din țară în

Cronică măruntă

tîrziu, se va întreprinde un atac concentric contra monarhiei și contra Ungariei... și că, după lichidarea Imperiului otoman, noi vom veni la rînd. Deci, conchide C-tin Graur, d. Bethlen regretă că, în intervalul de la 1867 pînă la 1914, nu s-a rezolvat problema". (4 decembrie)

● Dimineața relatează că mașina de scris a împlinit 100 ani. Prima piesă de acest fel a fost prezentată, „în 1832, Societății pentru propășirea artelor utile din Frankfurt. Era vorba de un aparat puțin asemănător mașinilor de astăzi, o cutie de lemn care ascundea complet mașinăria. Nu se vedea decît claviatura, compusă din 16 clape. Din cauza acestui număr restrîns, trebuia să se scrie cu o ortografie specială, simplificată. De aceea, invenția nu a fost luată în serios. Abia către sfîrșitul secolului trecut a apărut mașina de scris cu claviatura completă și într-o formă apropiată de cea de azi". (12 decembrie)

● În cadrul conferințelor despre România, ținute la Universitatea din Berlin, istoricul Ion I. Nistor, membru al Academiei Române, vorbește despre Repriviri istorice și concluziuni asupra dezvoltării viitoare a României. Conferențiarul dovedește teza continuității de viață a românilor în ținuturile lor strămoșești, ocupîndu-se de izvoarele istorice ale începutului evului mediu românesc, cum sînt cele bizantine, rusești, maghiare și germane. El demonstrează unitatea și simultaneitatea dezvoltării istorice a celor trei principate, Transilvania, Muntenia și Moldova, din unirea cărora a rezultat România modernă. (13 decembrie)

● Savantul italian, Giulio Bertoni, academician și profesor de filologie romanică la Universitatea din Roma, un mare cunoscător al culturii noastre, publică în valoroasa sa revistă filologică Archivum Roumanicum o admirabilă prefață la O scrisoare pierdută, a lui Caragiale și la lucrarea Italia văzută de un român, a prof. N.

Unul din primele ceasuri electrice din București

Cronică măruntă

Iorga, tradusă de Nella Collini. În calitate de președinte al Asociației culturale italo-române din Roma, Giulio Bertoni ține o interesantă conferință despre Umorul lui Caragiale.

● Întreprinderile cinematografice din toată țara hotărăsc închiderea sălilor de spectacol ca o demonstrație împotriva șicanelor la care sînt expuse din partea organelor Ministerului de finanțe.

● Apare lucrarea Istoricul mișcărilor muncitorești în porturi de N. Deleanu și Lazăr Măgiașu, cu o prefață de Jean Bart, conținînd un foarte bogat material documentar și fotografic.

● Asociația „Criterion" prezintă un simpozion despre Gandhi; prezidează prof. Simion Mehedinți: printre conferențiari se numără H. H. Stahi și Mircea Eliade. (15 decembrie)

● La Viena se desfășoară lucrările conferinței feroviare, convocată de căile ferate austriace și ungare, unde participă și România. Se face repartizarea părților aferente României din traficul efectuat pe baza tarifelor în vigoare cu Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Germania și Polonia. De asemenea, după programul de lucrări al conferinței, se va studia la Viena o altă chestiune interesînd traficul nostru: problema admiterii căilor ferate de la Oradea și a liniei Ploiești-Vălenii, în traficul internațional. (15 decembrie)

● Grava problemă a asistenței sociale este readusă în discuția Camerei. În ultima vreme organizarea sanitară — și așa deficitară — este grav atinsă de reducerile bugetare. Spitalele nu mai pot funcționa; nu sînt medicamente, doctorii nu sînt plătiți. O parte dintre aceste instituții sînt pur și simplu închise, altele își tîrăsc o existență mizeră. Dar ceea ce este și mai grav — după cum menționează ziarul Adevărul — e că spitalele de la țară sînt totalmente desființate. O recunoaște însuși ministrul sănătății. (16 decembrie)

● Cercetătorul maghiar Emeric Lukinich — scrie prof. I. Lupaș într-un articol apărut în Universul — descoperă în arhiva de război din

decursul anului 1932", se menționează între altele: „scăderea accelerată a producției industriale; micșorarea catastrofală a investițiilor industriale și înrăutățirea continuă a situației pe piața capitalului; recolta proastă și înrăutățirea situației pe piața mondială de cereale; creșterea șomajului; scăderea continuă a venitului național și, ca o urmare a acestui fapt, dezechilibrarea fără de leac a bugetului; scăderea vertiginoasă a venitului național, întîi și întîi a venitului maselor muncitorești și țărănești. Păturile muncitorești și funcționărești au suferit în cursul lui 1932 ciopîrțiri nemaipomenite de salarii, 20-30-40 la sută într-un singur an. Întreaga povară a crizei apasă asupra veniturilor maselor muncitoare".

Pe acest fundal al înăspririi vieții, al tot mai numeroaselor sacrificii impuse maselor populare, lupta muncitorimii, sub conducerea partidului comunist, cunoaște un avînt sporit. Tot mai numeroase sînt grevele și conflictele de muncă, în mari uzine din București și din țară, ceea ce prevestește marile ridicări la luptă muncitorești ce vor avea loc în ianuarie-februarie 1933. *Universul* din 8 decembrie relatează că la Rafinăria „Astra-Română" din Ploiești, 4 000 muncitori protestează împotriva nerespectării de către patronat a drepturilor lor. Cer, între altele, salarii corespunzătoare, respectarea programului de lucru, concedii de odihnă, precum și „respectarea demnității omenești care în întreprindere lasă mult de dorit". Alte greve au loc la Timișoara, la Fabrica „Industria lînii", unde sînt amenințați cu concedierea 1 600 muncitori. La Fabrica de postav din Buhuși, 3 200 muncitori încetează lucrul în semn de protest pentru condițiile grele de muncă. Grav afectați de criză sînt și muncitorii ceferiști. O întrunire a comitetelor centrale ale tuturor asociațiilor și sindicatelor profesionale C.F.R. are loc la 22 decembrie în sala Locomotiva din București, adoptîndu-se o moțiune în care sînt făcute cunoscute doleanțele muncitorilor ceferiști.

În paginile presei apar numeroase relatări care dezvăluie că autoritățile se tem de orice manifestare a maselor populare, în fruntea cărora se află Partidul Comunist Român, care — în condițiile aspre ale ilegalității — continuă cu tenacitate lupta eroică pentru transformarea revoluționară a societății. Astfel, cu prilejul împlinirii a 14 ani de la demonstrația de la 13 decembrie 1918 din Piața Teatrului Național din București, sînt operate arestări în rîndurile muncitorilor din Capitală. „În cursul zilei de ieri — scrie *Adevărul* din 13 decembrie — s-au făcut 80 arestări. Majoritatea arestărilor s-au făcut chiar la ședințele obișnuite de breaslă". Două zile mai tîrziu, la 15 decembrie, același ziar consemnează: „Familiile celor arestați se plîng că ei au fost bătuți. Cu alte cuvinte comemorarea tot a avut loc. Dar nu a muncitorilor ci... a poliției, care a bătut la 13 decembrie 1932 cum bătuse la 13 decembrie 1918".

În ciuda represiunilor, muncitorimea își manifestă forța ei de luptă. La 20 decembrie, tot *Adevărul* relatează despre pelerinajul de la cimitirul Pătrunjel, la mormîntul muncitorilor împușcați la 13 decembrie 1918, unde a vorbit Gheorghe Cristescu.

Patinaj în Cișmigiu

Căpitanul Botez (stînga) și adjutantul Manolescu, care au bătut recordul aviatic pe distanța Roma-București, cîștigînd cupa Bibescu

care „a reamintit mulțimii asistente groaznicul episod din istoria mișcării muncitorești din România".

Pe plan extern, sfîrșitul anului 1932 este marcat de sporirea amenințărilor la adresa păcii și ordinii pe continent, venite din partea statelor fasciste și revizioniste. Reflectînd atitudinea opiniei publice românești, multe ziare bucureștene condamnă cu hotărîre astfel de manifestări. Ziarul *Lupta* din 24 și 31 decembrie, de exemplu, referindu-se la „manifestațiunile" pe care Italia regimului lui Mussolini le duce „de doi ani de zile încoace, alături de Ungaria împotriva Tratatului de la Trianon", subliniază că „acțiunea revizionistă fascistă înseamnă act de ostilitate, jignirea sentimentelor" poporului român, este o primejdioasă amenințare la adresa păcii. „Ce-ar zice, de pildă, dictatorul de la Roma — scrie ziarul — dacă la noi s-ar afirma o acțiune în sensul ca Italia să fie chemată înaintea Ligii Națiunilor, conform articolului 19 [din Pactul Societății Națiunilor] care zice că se pot reexamina și situațiile internaționale a căror menținere pune în pericol pacea lumii? Parcă ar fi mai aplicabilă această clauză politicii de azi a guvernului fascist, decît revizuirea frontierelor".

Cu îngrijorare continuă să urmărească opinia publică românească și evenimentele care se desfășoară în Germania, unde Hitler și național-socialiștii, profitînd de totala confuzie politică, se îndreaptă rapid spre acapararea puterii. *Adevărul* din 8 decembrie, de exemplu, publică fragmente din însemnările scriitorului german Emil Ludwig: „Apărătorii republicii sînt alungați din teatrele oficiale, de la radio, din instituții, de la higiena publică, de la operele de binefacere și mai cu seamă din forul științei. A reapărut vechiul accent al cazărmii. Radio dezlănțuie pe undele aeriene marșurile militare. În această întoarcere la evul de mijloc, spiritul se retrage în caverna solitară de pe timpul lui Wilhelm II".

Comentînd situația din Germania, *Almanahul ziarelor Adevărul și Dimineața*, apărut în această lună decembrie 1932, scrie: „Criza economică tot mai gravă, milioanele de șomeri și lipsa unei speranțe justificate că se va putea găsi o ieșire onorabilă din situația grea au provocat în Germania o completă dezorientare politică. Națiunea germană, îngenunchreată economicește după atîția ani de sacrificii înspăimîntătoare este dezaxată sufletește și a ajuns să caute o salvare prin soluții de aventură."

Cît privește profilul moral și politic al adepților lui Hitler, *Lupta* din 15 decembrie scrie: „Fiecare hitlerist normal este un scandalagiu. El se răzvrătește împotriva actualului stat și împotriva guvernului, împotriva situației și a concepțiilor curente, el critică și defăimează, se revoltă cu pumnul sau cu palma pe obrazul celor de altă credință". Tot în *Lupta*, de astă dată din 7 decembrie, citim o relatare despre un episod care dezvăluie cît de absurde sînt concepțiile naziste despre supremația rasei ariene: „Fotograful lui Adolf Hitler, un Hoffmann oarecare, a chemat în justiție la Miinchen, pe doctorul Fritz Gerlich, direc-

Cronică măruntă

Vlena un manuscris de la 1614 privitor la istoria Transilvaniei din timpul lui Ioan Zapolia (1526-1540) și pînă la începutul domniei lui Gabriel Bethlen (1580-1630). Autorul manuscrisului este baronul Erasmus Gheorghe Eschernembl, care menționează că provincia Transilvania este o „țară bogată și înrudită cu Valachia și cu Moldova..."

● La 15 decembrie se împlinesc o sută de ani de la nașterea ing. Gustav Eiffel, constructorul turnului care constituie astăzi o față a Parisului. Socotit, prin 1887 — după ce s-au dat primele lovituri de tîrnăcop pentru temelia monumentului — o rușine pentru capitala Franței, construcția lui a stîrnit opoziția multora. Un grup de scriitori, compozitori și pictori au lansat un manifest împotriva „ridicării în centrul Parisului a inutilului și monstruosului turn". Printre semnatari figurează: Guy de Maupassant, G. Huysmans, V. Sardou, Charles Gounod, Sully Prudhomme ș.a. De atunci Turnul Eiffel se încorporează perfect în cadrul orașului, face parte integrantă din metropolă, devenind simbolul și blazonul Parisului. (17 decembrie; vezi și Magazin istoric, nr. 10/1981)

● Vaporul „Ardealul" al Serviciului Maritim Român (S.M.R.) pleacă în cursă regulată pe linia Constanța-Istanbul-Pireu-Beirut-Haifa-Alexandria-Pireu-Istanbul-Constanța. Vasul are o capacitate de 7 500 tone; transportă, afară de călători, și mărfuri. (19 decembrie)

● Apare în Olauda broșura Latina, Romanica, Româna de dr. Marius Valkhoff, profesor de limbă și literatură română la Universitatea din Amsterdam. Autorul lucrării atribuie „limbii stră-române o infi-

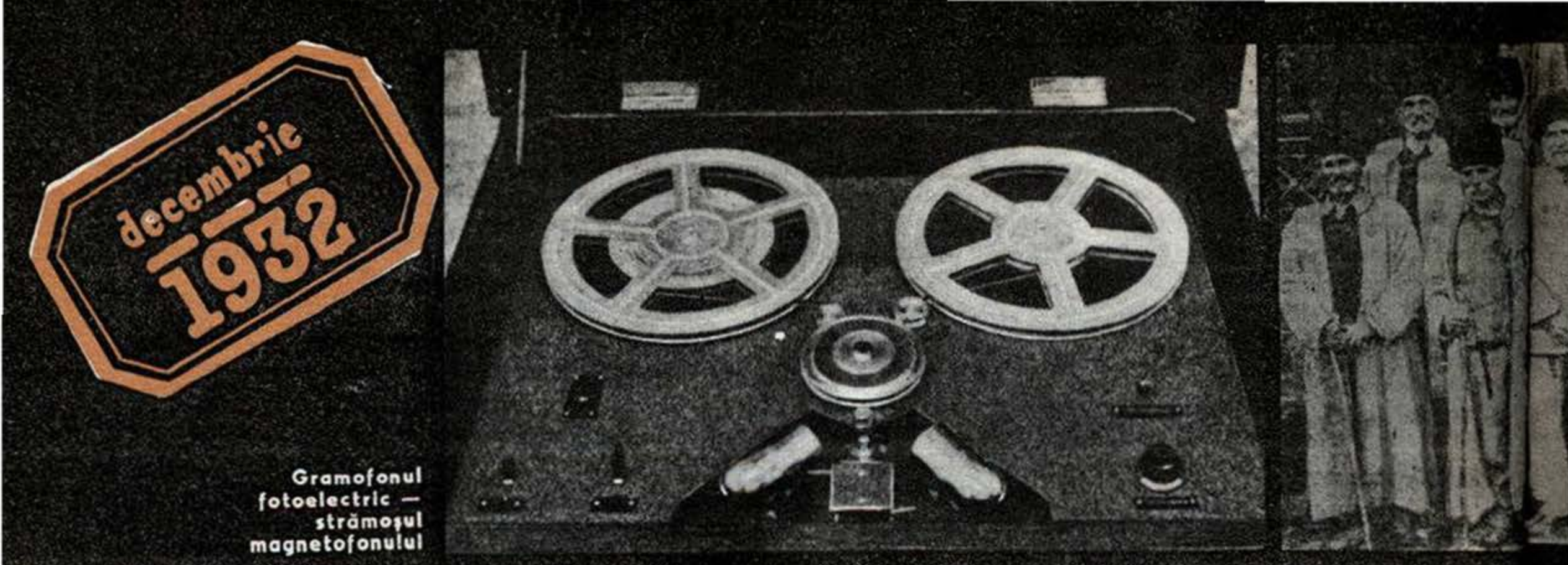

Cronică măruntă

dere teritorială foarte mare". (20 decembrie)

● Proprietarii de autobuze din Capitală de pe toate traseele şi taximetriştii intră în grevă. Ei motivează greva începută prin intenţia pe care ar avea-o primăria de a concesiona traseele unui consorţiu străin. Toate autobuzele şi taximetrele staţionează în şir, de dimineaţă. La ora 1, proprietarii de autobuze şi taximetre, încolonaţi, pornesc spre Adunarea Deputaţilor unde depun un memoriu în care îşi expun doleanţele.

● Citim în Adevărul următoarele rînduri ironice referitoare la fostul guvern Vaida şi la cel actual: „Acum trei luni, I. Maniu a sosit în Bucureşti. D. Vaida, preşedintele consiliului, e indispus. Azi. D. Vaida a sosit în Bucureşti. D. Maniu, preşedintele consiliului, e indispus. Mîine. D. Vaida a plecat la Valea Seacă, iar d. Maniu la Bădăcin. Amîndoi sînt indispuşi". (20 decembrie)

● Tramvaiul bucureştean. Un reportaj publicat în Dimineaţa prezintă cititorilor cîteva date privind existenţa tramvaiului în Capitală. Ziarul consemnează că în anul 1871 au fost înfiinţate primele linii de tramvai cu cai, cărora li s-au adăugat ulterior trasee electrice. În reportaj şi cîteva date comparative. În 1913, S.T.B.-ul avea 62 vagoane, în 1931 — 605. În 1913 avea 250 angajaţi, în 1929 — 4 886, iar în 1931—4 242. În fine, în 1913 au călătorit cu tramvaiul 13 803 720 persoane, în timp ce în 1931 numărul acestora a fost de 126 632 614 călători. (25 decembrie)

● La sfîrşit de an — momentul bilanţurilor. Almanahul ziarelor Adevărul şi Dimineaţa alcătuieşte o

torul unei mari reviste catolice. Acesta avusese imprudenţa să aducă generalissimului rasist o monstruoasă acuzaţie. După un studiu detaliat al fizionomiei şi, în special al craniului frumosului Adolf, a ajuns la concluzia că Hitler n-are nimic comun cu rasa nord-germanică, că e complet diferit de tipul acesta". Şi ziarul continuă: „Se ştie că pentru teoreticienii rasişti, rasa prin excelenţă superioară e cea nord-germanică". Chemat în instanţă, „Gerlich a declarat că el n-a urmărit decît stabilirea unui adevăr ştiinţific. Dacă s-a ajuns totodată la demascarea absurdităţii teoriilor rasiste, cu atît mai bine. În caz că am căuta să le aplicăm, adaugă el, Hitler ar începe prin a concedia pe puţin trei sferturi din aleşii naţiunii în Reichstag. Tribunalul l-a condamnat totuşi [pe dr. Gerlich] la 500 mărci amendă şi 500, daune de interese. Nu însă pentru atacuri personale prin presă, ci pentru faptul că a reprodus portretul lui Hitler fără autorizaţia acestuia".

Presa vremii publică numeroase relatări despre cercetările care se fac la mormîntul lui Constantin Brîncoveanu, aflat la ctitoria voievodală Sf. Gheorghe din Capitală. După mai bine de 200 ani, de cînd trupul domnului martir, adus în ţară, în mare taină, de soţia voievodului, doamna Maria[1] şi înmormîntat în pămîntul Bucureştilor, osemintele sînt scoase la iveală şi supuse unei atente cercetări.

Investigaţiile încep vineri, 9 decembrie. La 2 m adîncime se dă de bolta mormîntului; e curbată, din cărămidă roşie şi din piatră. Sîmbătă, 10 decembrie, este desfăcută bolta, în prezenţa profesorului Nicolae Iorga şi a patriarhului Miron Cristea. Dedesubtul cărămizilor se află o groapă cu oseminte. În mormînt, sînt mai multe oseminte, împreună cu bucăţi de stofă, lemn putred, o bucată de mătase, nenumărate ţinte de argint cu forme de stele. În ziua următoare, în mormînt se mai descoperă un giulgiu din brocard de argint. „Giulgiul — scrie ziarul *Dimineaţa* — şi-a pierdut aproape culoarea şi specialiştii afirmă că prezenţa lui trebuie explicată prin faptul că Maria doamna a adus în el osemintele la Bucureşti". Luni 12 decembrie, dr. N. Minovici, care a examinat osemintele, declară: „Am identificat rămăşiţele a patru schelete, dintre care unul e mai bine conservat. Acesta aparţine unui bărbat de talie înaltă, care pare a fi fost de o impunătoare vigoare. Se crede a fi Constantin Brîncoveanu". La rîndul lor, prof. Fr. Rainer, care, în zilele următoare, examinează osemintele lui C. Brîncoveanu, arată că la coloana cervicală a găsit urma unei tăieturi cu un corp tăios, iar N. Iorga este de părere că lipsa unor părţi din scheletul domnului se explică prin faptul că osemintele au fost aduse de la Constantinopol abia după 6 ani de la înhumarea lor. În continuare, investigaţiile se extind pe o zonă mai largă, inclusiv asupra mormîntului lui Ion Mavrocordat.

Presa relatează că un mare public asistă la cercetări. Printre cei care vizitează ctitoria se află şi Martha Bibescu, cu soţul,

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1968.

Un grup de veterani din războiul pentru independență, după 55 ani

Demonstrație la Cluj împotriva revizionismului

împreună cu ministrul Angliei, Palairet. „Principesa Bibescu a donat o frumoasă raclă în care urmează să fie expuse osemintele lui C. Brîncoveanu".

Odată cu informațiile și comentariile despre cercetările efectuate la mormîntul voievodal, ziarele publică și numeroase articole ce amintesc despre marele domn, despre curajul și demnitatea cu care și-a înfruntat călăii, preferînd să moară împreună cu cei patru copii ai săi decît să-și renege idealurile. Într-un articol cu titlul *Ion Neculce și Constantin Brîncoveanu*, apărut în *Adevărul* din 16 decembrie, se subliniază, între altele

„În frumoasa cronică a lui Ion Neculce, domnia lui Constantin vodă Brîncoveanu ocupă multe pagini. Contemporan cu voievodul, cronicarul moldovean i-a cunoscut toate amănuntele vieții. L-a cunoscut chiar personal, cu prilejul nunții lui Dinu, fiul domnului muntean, care lua în căsătorie pe o moldoveancă, fata vornicului Ivan Balș". *Dimineața* din 23 decembrie, publică însemnările Marthei Bibescu despre amintirea lui C. Brîncoveanu: „Eram de 9 ani cînd am locuit pentru întîia oară la Mogoșoaia, stînd la o verișoară a mamei, fiica lui Nicolae Bibescu, unchiul nostru, care locuia pe vremea aceea lîngă minunatul palat părăsit al lui Constantin Brîncoveanu. Nu știam pe atunci că îmi va fi ursit să intru prin căsătorie în stăpînirea acestei case unde domnul martir și-a petrecut poate cele mai frumoase și duioase ceasuri din falnica lui viață".

Între personalitățile comemorate în decembrie 1932 se află și Spiru Haret, de la a cărui moarte se împlinesc 20 ani. Este evocat, între alții, de C. Kirițescu, în *Universul* din 14 decembrie: „Haret a fost tipul cel mai desăvîrșit al educatorului prin exemplu. De aceea și autoritatea lui a fost considerabilă. Era sever cu alții, cum era cu el însuși. Sub masca-i aparentă de răceală, de austeră seriozitate, se ascundea în realitate o adîncă sensibilitate.

Dragostea pentru cei mici, calitate esențială pentru un educator, l-a apropiat de pătura țărănească și l-a făcut să recunoască în soluționarea chestiei agrare un punct obligat al politicii noastre de stat. A căutat să-și asigure colaborarea masei învățătorimii, căreia i-a fost ajutor, povățuitor, îndrumător și părinte, fiindcă în ea a văzut pîrghia de ridicare morală și materială a țărănimii. S-au atribuit scopuri politice și uneltiri subversive acestei, cea mai cinstită, luminată și patriotică operă de «educație a educatorilor» întreprinsă cu muncă personală și cu fanatism de apostol de un înalt dregător al statului".

Rubrică de:
Cristian POPIȘTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

retrospectivă a lui 1932 pe tărîm științific și artistic. În domeniul științei, scrie publicația amintită, nu s-au înregistrat pe plan mondial „realizări senzaționale. Nici una din marile invențiuni și descoperiri, pe care publicul le așteaptă cu nerăbdare, n-a fost înfăptuită în cursul anului 1932. Radio n-a scăpat încă de flagelul paraziților, televiziunea n-a fost promovată în examenul practicii, nici filmul sonor colorat și în relief n-a fost pus încă la punct. Nu s-a găsit încă un leac împotriva cancerului, nici nu s-a lămurit taina faimoaselor raze cosmice".

Printre cercetările științifice mai importante ale anului, sînt cele întreprinse de Marconi în domeniul undelor scurte. „S-au obținut transmisiuni excelente la o distanță de 270 km, cu putințe de emisiune extrem de reduse și asigurarea secretului comunicațiilor". Cercetările în televiziune urmează în Anglia, Franța, S.U.A., Germania. „În Franța inginerul Barthélémy a reușit să transmită în mod convenabil, la distanțe relativ mici, imagini mișcătoare. Operația a fost posibilă însă numai pentru imagini cu dimensiuni destul de reduse". În America a fost inventat televizorul submarin, „care servește la descoperirea epavelor din fundul mărilor și oceanelor".

Construcția de hidrocentrale înregistrează și ea succese notabile. La Kemps, în Franța, a fost construită o hidrocentrală cu o putere de 200 000 cai putere, iar în U.R.S.S., pe Nipru (la Nieprostroi), este proiectată alta de 810 000 cai putere.

Cercetările în domeniul „fotoelectricității", respectiv „fenomenele de transformare a energiei luminoase în energie electrică și viceversa", prin intermediul celulei fotoelectrice cunosc și ele realizări importante.

Din nou despre „otrăvirea" lui Napoleon

APĂRAREA ARE CUVÎNTUL

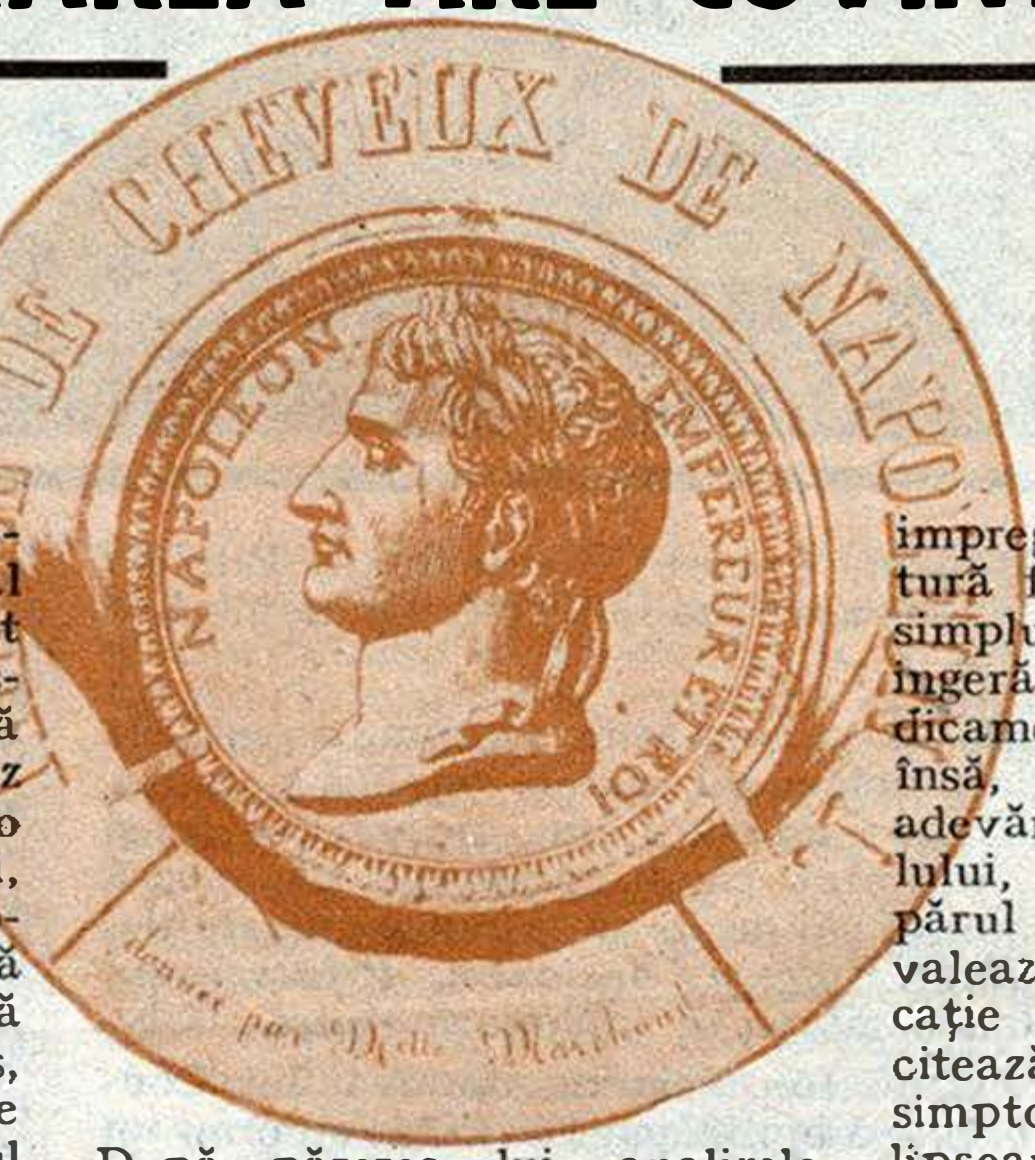

Cine l-a ucis pe Napoleon? În nr. 10/1982 al revistei noastre, am publicat încercarea de răspuns la această întrebare, pe care o dă medicul și toxicologul suedez Sten Forshufvud și pe care o prezintă doi autori canadieni, Ben Weider și David Hapgood, într-o lucrare intitulată *Who Killed Napoleon?* După cum cititorii noștri au înțeles, Forshufvud susține că, pe Insula Sf. Elena, împăratul exilat al Franței a murit, în 1821, după o intoxicare lentă cu arsenic, de-a lungul cîtorva ani de zile, și că asasinul a fost contele de Montholon, mare șambelan, însoțitor în surghiun al exsuveranului. În sprijinul tezei sale, suedezul aduce ca argument marele conținut în arsenic al firelor de păr ale lui Napoleon, din șuvițele oferite prietenilor și admiratorilor lui și păstrate pînă astăzi în colecții particulare.

Cartea lui Weider și Hapgood, apărută anul trecut și în versiune franceză, a provocat imediat trei reacții din partea concetățenilor de astăzi ai învingătorului de la Austerlitz. Ei sînt prof. Henri Griffon, director onorific al Laboratorului de toxicologie de pe lîngă Prefectura poliției pariziene; medicul legist Ghristian Piédelièvre, expert al tribunalelor; în sfîrșit, André Castelot, specialistul numărul unu al epocii napoleoneene. În esență, replicile lor ridică următoarele două probleme: *1)* a fost asasinat sau nu împăratul? *2)* dacă da, vinovatul a fost într-adevăr contele de Montholon?

Dintre toți, cel mai categoric este dr. Chr. Piédelièvre. După părerea lui, analizele efectuate de Forshufvud sînt îndoielnice. Dar, chiar dacă ele ar fi corecte, arată medicul legist, prezența arsenicului în firele de păr ale deportatului pe Sf. Elena s-ar explica prin alte cauze: frecvența medicamentelor cu compuși ai arsenicului în tot cursul secolului trecut, utilizarea acestui metaloid în loțiunile de păr etc. De ce ar fi trebuit, așa cum pretinde Forshufvud, ca otrăvirea să dureze șase ani?, se întreabă, în continuare, medicul legist. El insistă, de asemenea, asupra unor simptome tipice de intoxicare cu arsenic pe care Napoleon nu le-a prezentat: aspectul pigmentat al pielii (melanodermie), striațiuni ale unghiilor ș.a.m.d. Dar contraargumentul cel mai puternic îl furnizează însăși autopsia efectuată imediat după moartea suveranului. Pe baza constatărilor ei, dr. Piédelièvre conchide că decesul a survenit ca urmare a leziunilor anatomo-patologice provocate de un ulcer cancerizat al stomacului.

Prof. H. Griffon oferă un răspuns mai nuanțat. „Dacă ciffele analizelor sînt exacte, spune el, nu se poate elimina categoric teza unei puternice impregnări arsenicale, de natură fie criminală, fie pur și simplu accidentală, datorită ingerării de alimente sau medicamente". Pe de altă parte însă, chiar dacă sînt într-adevăr mult deasupra normalului, dozele de arsenic din părul lui Napoleon nu echivalează neapărat cu o intoxicație mortală. Prof. Griffon citează, la rîndul său, alte simptome caracteristice care lipseau: keratinizarea (îngroșarea) pielei de pe palme și tălpi, pierderea sensibilității la membrele inferioare, retractarea degetelor mîinii (teribila „gheară")...

Pentru Forshufvud, deshumarea cadavrului lui Napoleon pe insula surghiunului oferă, de asemenea, o probă: la 19 ani distanță, în 1840, trupul era complet conservat. Da, răspunde prof. Griffon, dar, pentru ca meritul să revină arsenicului, acesta ar fi trebuit să se afle în doze de zeci de ori mai mari; conservarea se poate explica, la fel de bine, prin compoziția solului de pe Sf. Elena.

Într-un efort de obiectivitate, savantul francez nu exclude posibilitatea ca arsenicul sau un alt toxic să fi determinat leziunile gastrice care au dus la diagnosticul anatomo-patologic de ulcer cancerizat. Pentru a elucida definitiv problema, prof. Griffon recomandă o a doua deshumare a celui care își doarme somnul de veci la Domul Invalizilor. Dar, subliniază toxicologul, nici în acest caz nu există garanția prealabilă a unei certitudini.

Riposta cea mai amplă aparține lui André Castelot. Cunoscutul istoric nu

abordează frontal chestiunea otrăvirii, deşi lasă oarecum să se întrevadă scepticismul său faţă de această ipoteză. În treacăt doar, el citează opinia unui medic, care atribuie prezenţa arsenicului din părul lui Napoleon unui „bombardament" cu săruri arsenicale în medalioanele de cupru în care au stat închise şuviţele. Castelot preferă să se ocupe însă de persoana „acuzatului" — contele de Charles-Tristan de Montholon. În autobiografia sa, intitulată *Povestiri din captivitate*, acesta pretinde că, încă în 1792, la Ajaccio, oraşul natal al lui Napoleon, ar fi stat în gazdă la bătrîna doamnă Bonaparte şi l-ar fi avut ca meditator la matematică pe viitorul împărat. Lucru de care Castelot se îndoieşte profund, aşa cum se îndoieşte de participarea lui Montholon la bătăliile de la Jena, Friedland şi Wagram, ca şi de cele cinci răni pe care le-ar fi căpătat el acolo. În schimb, e sigur că, după căsătoria cu frumoasa Albine de Vassal, Charles-Tristan a locuit într-un colţ de provincie, unde s-a îndatorat pînă peste cap. Pentru a scăpa de creditori, în 1814, se pare că el şi-a însuşit suma de 5 970 franci, adică exact solda care s-ar fi cuvenit trupei sale. O fraudă care nu l-a împiedicat pe Ludovic XVIII să-l numească general de brigadă. Şi o bunăvoinţă regală care nu l-a împiedicat pe Montholon să se pună din nou în serviciul lui Napoleon, atunci cînd acesta s-a întors de pe Elba, insula primului său exil.

În p. 60: *medalion conţinînd o meşă a împăratului*

Contele de Montholon (1783-1853)

După Waterloo (unde nu a luptat) şi după prăbuşirea definitivă a imperiului, contele şi-a făcut socoteala că regele re-restaurat nu-l va mai ierta. În consecinţă, împreună cu Albine, l-a însoţit pe Napoleon în deportare.

Am văzut, în relatarea lui Weider şi Hapgood, care erau tensiunile şi conflictele din anturajul împăratului, pe Insula Sf. Elena. Castelot aduce detalii suplimentare. Generalul Gourgaud era extrem de gelos pe soţii Montholon, mai ales pe Albine, care „făcea ochi dulci" suveranului detronat. La un moment dat, Gourgaud a căutat chiar un motiv pentru a-l provoca la duel pe conte. În cele din urmă, soţia acestuia din urmă s-a repatriat, împreună cu copiii ei, în iulie 1819. Nu cu mîinile goale: ea urma să primească o pensie anuală de 48 000 franci şi o „indemnizaţie" de 148 000 franci. Înapoiat în Franţa peste doi ani, Montholon a căpătat, la rîndul său, 1 300 000 franci, lăsaţi moştenire de Napoleon. Într-un timp record, el a reuşit să irosească toate aceste sume fabuloase, investindu-le în întreprinderi aventuroase, care au dat faliment.

Înglodat din nou în datorii, contele a plecat la Londra. Acolo, a luat contact cu prinţul Ludovic-Napoleon, viitorul Napoleon III, care complota în vederea unei restaurări a imperiului. După datele pe care le deţine André Castelot, reiese că Montholon l-a secondat pe prinţ în aceste proiecte, servind, în acelaşi timp, ca agent de informaţii lui Rémusat, ministrul de interne al lui Ludovic-Filip, regele Franţei începînd din 1830.

Trădarea lui Montholon pare a fi jucat un rol în eşecul tentativei de „debarcare" a lui Ludovic-Napoleon la Boulogne, în 1840. Acolo, întregul grup bonapartist a căzut în capcană. Arestat laolaltă cu prinţul şi cu ceilalţi însoţitori ai lui, contele s-a străduit să iasă basma curată la procesul care a urmat, dar a fost condamnat la 20 ani de temniţă. Pedeapsa a ispăşit-o la fortul din Ham, alături de Ludovic-Napoleon, avînd astfel „privilegiul" de a împărtăşi detenţia unui fost împărat şi cea a unui viitor împărat.

Cea de-a doua soţie a lui Montholon, născută O'Hara, a primit autorizaţia de a locui, împreună cu soţul ei, în fort. Cîţiva dintre deţinuţi au povestit ulterior că ea a avut darul de a fi stîrnit interesul lui Ludovic-Napoleon şi că Montholon ar fi închis ochii faţă de idila lor. Castelot notează ironic: „Faptul că s-a lăsat înşelat, în această manieră imperială şi perseverentă, atît de Napoleon I cît şi de Napoleon III, dovedeşte că Montholon avea o bizară vocaţie... Oricum ar sta lucrurile, fosta domnişoară O'Hara a dat naştere, în octombrie 1843, unui băiat, care avea să devină ambasadorul Franţei la Berna... sub Napoleon III".

În 1846, prinţul Ludovic-Napoleon a evadat din fort, fără a-l mai pune la curent cu proiectele sale pe conte. Acesta a fost graţiat în acelaşi an, datorită unei intervenţii în favoarea sa a fostului lui adversar, generalul Gourgaud. În aprilie 1852, Montholon a primit, din partea noului împărat al Franţei, un dar de 50 000 franci, pe care, conform obiceiului, i-a risipit foarte repede. În august 1853, el a murit ruinat şi uitat de toţi.

Fără doar şi poate, Montholon a fost un personaj mai mult decît dubios, apreciază André Castelot. Ceea ce nu justifică însă presupunerea că l-ar fi otrăvit pe Napoleon I, pe Insula Sf. Elena. Tocmai din cauza caracterului său îndoielnic, susţine istoricul francez, nimeni nu i-ar fi încredinţat o asemenea misiune.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

În prag de An nou 1983, redacţia revistei adresează tuturor cititorilor şi colaboratorilor tradiţionalul „La mulţi ani!" şi urări de noi şi importante succese în viaţă şi activitate.

Călduroase urări de sănătate, fericire şi noi succese în muncă transmitem, de asemenea, colectivului de oameni ai muncii din cadrul Combinatului poligrafic „Casa Scînteii", colaboratorii noştri cei mai apropiaţi în munca de apariţie a revistei, precum şi colegilor din biblioteci, arhive, şi muzee, pentru deosebita lor solicitudine şi cooperare.

EMINESCU ŞI ÎNDREPTAREA LEGII

ADAM STOICA, jurist, din Bucureşti, **ne trimite, pe marginea articolului** Matei Basarab, ctitor de pravile **(nr. 9/1982) următoarea completare:** Mihai Eminescu a cunoscut şi preţuit **Îndreptarea legii** sau **Pravila mare** (Tîrgovişte 1652). În mss. 2306 – 43, aflat la Biblioteca Academiei R.S.R., marele nostru poet naţional face referiri la glava (paragraful) 318 din **Îndreptarea legii,** din care s-a inspirat pentru poemul său **Strigoii.** Partea a treia a poemului are drept motto un fragment din acest paragraf.

Glava 318 se referea la sancţionarea atît a clericilor cît şi a mirenilor **pentru propagarea credinţei că oamenii după moarte se transformă în strigoi sau vircolaci şi omoară pe cei vii.**

TITULESCU LA BRATISLAVA

Dr. **IORGU POPESCU, din** Craiova, **ne relatează despre ceremonia care a avut loc la 17 iunie 1937 la Bratislava (Cehoslovacia), în cadrul căreia Nicolae Titulescu a primit titlul de Doctor Honoris Causa al Universităţii Komensky din acest oraş.** Nicolae Titulescu a sosit de la Viena însoţit de colaboratorii săi devotaţi Savel Rădulescu şi Sergiu Nenişor. Pe peronul gării din Bratislava a fost întîmpinat şi de trei români, între care şi subsemnatul, din partea Ligii Antirevizioniste Române.

La festivitatea decernării a asistat un public numeros. Titulescu a vorbit cu acel prilej despre **Ordinea în gîndire.** La banchetul oficial, fostul ministru de externe român a fost salutat de abatele Zavoral, prieten al ţării noastre, membru de onoare al Academiei române din 1919.

DAVA DE LA CĂPÎLNA

Între cetăţile dacice din Transilvania (nr. 6/1981) am aflat că a fost descoperită una şi la Căpîlna, jud. Alba, **ne scrie DUMITRU SIBIŞOREANU, din** Galaţi, **solicitîndu-ne date despre această davă.**

Cetatea dacică de la Căpîlna se presupune că a fost locuită din sec. II î.e.n. şi pînă la războaiele cu romanii din vremea lui Decebal. Este situată pe un deal de 610 m altitudine, cu platoul alcătuit din trei terase, de formă ovală, cu dimensiunile de 56 × 42 m; în interiorul ei a fost descoperit un turn-locuinţă din piatră.

În timpul lui Burebista cetatea a fost întărită cu ziduri de piatră. Ea făcea parte din complexul de dave din Munţii Sebeşului şi avea rolul de a bara înaintarea duşmanului pe valea rîului Sebeş. În timp de pace era o reşedinţă nobiliară.

LA ORĂŞTIE

IOAN BUTUM, din Timişoara, **membru al Societăţii numismatice române, ne scrie pe marginea articolului** Carte pre limba românească **(nr. 5/1982):** În urmă cu 400 ani, la Orăştie ieşea de sub teascurile tiparului celebra **Palie de la Orăştie.** Limba folosită este apropiată de limba zilelor noastre. Pentru prima oară se foloseşte termenul de **român** în loc de **rumân** de pînă atunci. Cu această **Palie,** mitropolitul Dimitrie l-a întîmpinat pe Mihai Viteazul la intrarea în Alba Iulia, cînd marele voievod înfăptuia prima unire a românilor pe străvechea vatră a Daciei.

În cadrul manifestărilor organizate la Orăştie în 1974 cu prilejul jubileului de 750 ani de la prima atestare documentară a oraşului, a fost ridicat un monument dedicat autorilor **Palie,** operă a sculptorului Nicolae Adam. Cu aceeaşi ocazie, s-a bătut şi o medalie, al cărei avers îl reproducem în imaginea de mai jos.

DOUĂ MONUMENTE TÎRGOVIŞTENE

Am văzut în nr. 9/1982 fotografia scriitoarei Maica Smara, la aniversarea celor 75 ani. Vă comunic şi cîteva informaţii, din Tîrgovişte, referitoare la această scriitoare, **ne scrie ANDREI OPRESCU, din** Tîrgovişte. Pe numele ei Smaranda Gheorghiu (1857-1944) era fiica pitarului Ion Andronescu din Tîrgovişte, participant la revoluţia din 1848. Era, de asemenea, rudă cu Grigore Alexandrescu şi I.Al. Brătescu-Voineşti.

În anul 1957, cu ocazia centenarului scriitoarei, în Tîrgovişte (Parcul Libertăţii) a fost dezvelit un bust al ei, operă a sculptorului Mihai Onofrei.

De asemenea un monument funerar în cimitirul din str. Zorilor este dedicat eroului Herman Kornhäuser (**Magazin istoric,** nr. 10/1982) şi are următoarea inscripţie: **Erou de război Herman Kornhäuser, în etate de 37 ani, executat de nemţi la 6 martie 1917/ 25 adar 5677, decorat post-mortem cu Virtutea militară de război.**

PREŢUL AŞCHIILOR

Prof. ALIN GEORGESCU, din Bucureşti, **ne scrie în legătură cu articolul** Întortocheatul drum al diamantelor celebre **(nr. 11/1982):** Diamantul Cullinan, despre care vorbeşte articolul, a fost dăruit regelui Eduard VII al Angliei, cu prilejul celei de-a 66-a aniversări. Guvernul britanic de atunci, format din membri ai Partidului Liberal, nu a vrut să plătească pe fraţii Asscher din Amsterdam pentru tăierea şi şlefuirea principalelor fragmente ale diamantului, invitîndu-i să-şi reţină, ca onorar, „aşchiile" rezultate. Extrem de cinstiţi şi scrupuloşi, fraţii Asscher au declarat imediat că valoarea acestor „rebuturi" depăşeşte cu mult suma ce li s-ar fi cuvenit. Ministerul de finanţe de la Londra a ripostat că lucrul nu are nici o importanţă atîta vreme cît tezaurul britanic nu trebuie să facă nici o cheltuială. Vestea despre cele întîmplate a ajuns însă şi la urechile guvernului sud-african. Acesta a deschis o subscripţie publică pentru a achita suma datorată fraţilor Asscher şi a recupera fragmentele rămase. Ele au fost montate într-o broşă care i s-a oferit reginei Alexandra, soţia lui Eduard VII.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MANUALELE ŞI ISTORIOGRAFIA

Pe marginea articolului „Vidul de locuire" — o teorie anacronică şi tendenţioasă, de conf. univ. dr. Mircea Muşat, din nr. 10/1982, cititorul CONSTANTIN LEON, din Bacău, ne mărturiseşte: Sînt un mare pasionat al problemelor istorice şi mă preocupă, în mod deosebit, cele referitoare la continuitatea poporului român în spaţiul carpato-danubiano-pontic, unde dăinuim de milenii. Oare de ce nu se inserează în manualele şcolare asemenea informaţii, pentru a fi cunoscute încă din frageda copilărie?

Redacţia revistei noastre a primit, de asemenea, numeroase întrebări referitoare la necesitatea ca manualele şcolare să oglindească, în cel mai atractiv mod, cele mai însemnate date şi concluzii cucerite de istoriografia noastră contemporană.

CHIPUL EROINEI

Prof. emerit TUL U RACOTĂ, din Sighişoara, autorul notei O eroină (nr. 3/1982), consacrat Lucreţiei Canja, participantă la primul război mondial, ne trimite fotografia acesteia. Pentru faptele sale, Lucreţia Canja a primit în 1919 Virtutea militară de război, clasa a II-a.

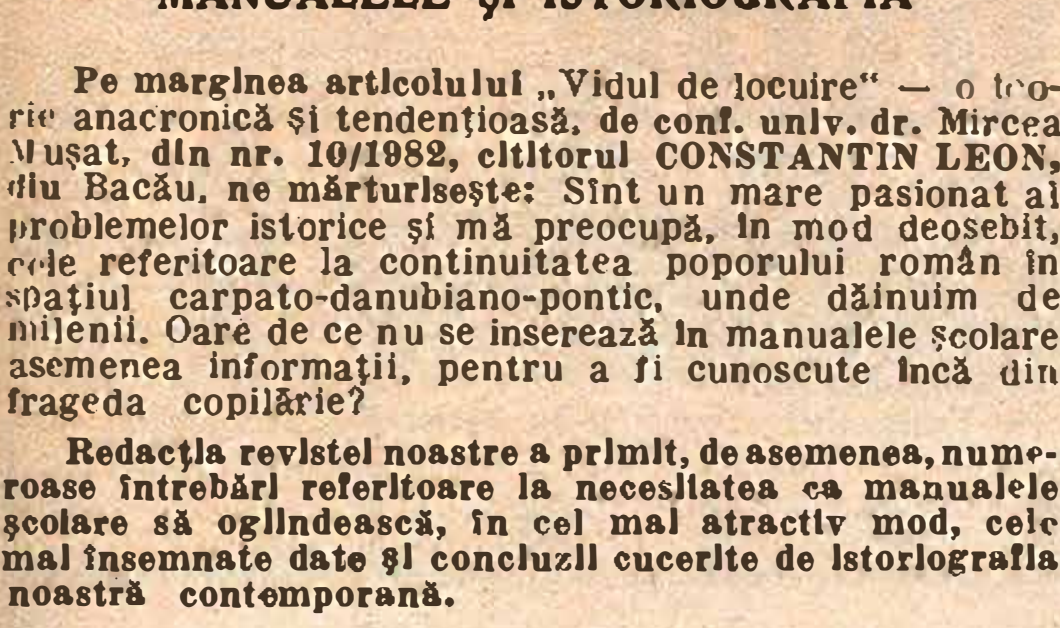

PE SCURT

AUREL BERA, din Făgăraş: Autorii lucrării Prezenţe româneşti peste hotare: Istanbul, Ierusalim, Paros, Patmos, Sinai, Alep, prof. Virgil Cândea şi Constantin Simionescu (nr. 7/1982), au publicat în 1973, tot la Editura Sport-Turism, un album consacrat prezenţelor româneşti la Muntele Athos (nr. 6/1980).

IOAN SLAVU, din Deva: Răspunsul dv. la întrebarea nr. 14 a Concursului 15 + 1 a fost socotit exact.

Dr. NICOLAE AVRAM, din Buftea, sectorul agricol Ilfov: Despre eroicele lupte ale ostaşilor români pe frônturile de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, revista noastră a scris în nr. 4/1967, 7/1972, 8/1977, 7-8/1980, 6, 9/1981.

ILIE VESA, din Oradea: Familiilor voievodale ale Basarabilor şi Muşatinilor le-am consacrat articole în nr. 7-8/1969 şi, respectiv, 12/1968, 1/1969.

NE-AU SCRIS

Pe marginea unor articole apărute în paginile revistei ne-au scris: TUDOR PETRU, din Moldova Nouă, jud. Caraş Severin (De două ori Rovine, nr. 6/1982); VLADIMIR ALEXANDRESCU, din Bucureşti (Andrei Şaguna, om de cultură şi acţiune, nr. 6/1982); prof. VICU TIMOFTE, din Hîrlău, jud. Iaşi (Concursul 15+1); BOGDAN GEORGEVICI, din Timişoara (Decebal preacinstitul, nr. 6/1982); prof. LUCA MARCIU, din Cluj-Napoca (Două nume pentru două sute de insule, nr. 7/1982); GRAŢIAN C. MĂRCUŞ, din Zalău (Istoria — fundament al prezentului, nr. 9/1982); IOSIF IENEI, din Slatina (Treptele de la Mauthausen, nr. 2/1982).

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii TRAIAN IONESCU, din Constanţa; GRIGORE STURZU, din com. Streml, jud. Alba; ANTONIU CIOCAN, din Deta; TIT LIVIU CIUNGANU, din Piteşti, CONSTANTIN LEON, din Bacău; SIMION CAZAN, din Cluj-Napoca; IONESCU CONSTANTIN, din Ploieşti ne-au semnalat unele deficienţe în primirea abonamentelor la Magazin istoric.

Ca şi în alte asemenea situaţii, am transmis sesizările abonaţilor noştri Direcţiei generale a poştelor şi telecomunicaţiilor din cadrul Ministerului transportului şi telecomunicaţiilor care ne-a comunicat, sub semnătura dr. V. Schiopîrlan, rezolvarea reclamaţiilor.

Nicolae MINEI

Numeroşi cititori ne solicită, în scris sau telefonic, diferite numere din revistă. Precizăm că nu avem posibilitatea să satisfacem astfel de cereri. Cel mai bun mijloc de a avea asigurată primirea la timp a tuturor numerelor de revistă rămîne abonamentul.

Nu uitaţi, deci, să reînnoiţi abonamentul dv. la Magazin istoric. După cum ştiţi, abonamentele la revista noastră se pot face la toate oficiile poştale şi la toţi factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc. de la oraşe şi sate.

Cititorii şi abonaţii noştri sînt rugaţi, totodată, să ne semnaleze orice deficienţă sau dificultate întîmpinată în procurarea, abonarea sau primirea abonamentului la Magazin istoric, pentru a putea interveni la forurile competente.

Precizăm că preţul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei, pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poştală de remitere la domiciliu, taxă care nu se percepe în cazul în care abonatul primeşte revista la locul de muncă.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, str. 13 Decembrie, nr. 3, cod 79 517, P.O.B. 136-137, telex 11 226.

Important!

Răspunzînd solicitărilor unui mare număr de cititori, participanţi la Concursul Magazin istoric, ediţia a II-a 1982, 15 din 45, termenul de expediere a scrisorilor de participare se prelungeşte pînă la 20 decembrie 1982 **(data ştampilei poştale).** Răspunsurile exacte la cele trei serii de întrebări ale concursului **(apărute în nr. 9, 10, 11/1982)** vor fi publicate în nr. 1/1983.

Sumarul sumarelor **pe anul 1982 va fi publicat, de asemenea, în nr. 1/1983.**

CONTENTS (Romanian History) **I. ARDELEANU** December 1982. The National Conference of the RCP ● **I. CEAUȘESCU** Transylvania — Romanian Craddle (II) ● **V. CÂNDEA** The Walachian Cantacuzinos (II) ● **C. C. GIURESCU, J. CARCOPINO** V. Pârvan Centennial ● **L. and A. BĂTRÎNA** Gentry Homes in Mediaeval Moldavia ● 1919. The National Conference of the Worker's Movement ● **A. VULPE** The Rădeni Treasure ● **THE XV-th ICHS:** Guillermo Morón (Venezuela) ● **I. MICU** Virgil on Traco-Geto-Dacians ● **E. PREDA** The Murder of V. Madgearu (II) ● In Bucharest, 50 Years Ago (VI)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. ARDELEANU** Décembre 1982. La Conférence Nationale du P.C.R. ● **I. CEAUȘESCU** La Transylvanie — berceau des Roumains (II) ● **V. CÂNDEA** Les Cantacuzènes Valaques (II) ● **C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO** Centenaire V. Pârvan ● **L. et A. BĂTRÎNA** Demeures médiévales des hoyards moldaves ● 1919. La Conférence nationale du mouvement ouvrier ● **A. VULPE** Le Trésor de Rădeni ● **LE XV-e CISH:** Guillermo Morón (Venezuela) ● **I. MICU** Virgile sur les Traco-Géto-Daces ● **E. PREDA** L'Assassinat de V. Madgearu (II) ● À Bucarest, il y a 50 ans (VI)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. АРДЕЛЯНУ** Декабрь 1982. Национальная конференция РКП ● **И. ЧАУШЕСКУ** Трансильвания — румынская колыбель (II) ● **В. КЫНДЯ** Мунтянские Кантакузины (II) ● **К.К. ДЖУРЕСКУ, Ж. КАРКОПИНО** Столетие В. Пырвана ● **Л. и А. БЭТРЫНА** Боярские дворa в средневековой Молдове ● 1919. Национальная конференция рабочего движения ● **А. ВУЛПЕ** Сокровище в Рэдени ● **XV МКИН:** Гиллермо Морон (Венесуэла) ● **И. МИКУ** Вергилий о трако-гето-даках ● **Е. ПРЕДА** Убийство В. Маджару (II) ● В Бухаресте, 50 лет тому назад (VI)

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. ARDELEANU** Dezember 1982. Nationale Tagung der RKP ● **I. CEAUȘESCU** Transilvanien — rumänische Wiege (II) ● **V. CÂNDEA** Die Walachischen Cantacuzinen (II) ● **C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO** V. Pârvan. Hundertjahrfeier ● **L. und A. BĂTRÎNA** Boyarenhöfe in der mittelalterlichen Moldau ● 1919. Nationale Tagung der Arbeiterbewegung ● **A. VULPE** Der Schatz von Rădeni ● **Der XV. CISH:** Guillermo Morón (Venezuela) ● **I. MICU** Vergilius über die Trako-Getodaken ● **E. PREDA** V. Madgearu's Ermordung (II) ● In Bukarest, vor 50 Jahren (VI)

SUMARIO (Historia rumana) **I. ARDELEANU** Diciembre, 1982. La Conferencia Nacional del P.C.R. ● **I. CEAUȘESCU** Transilvania — cuna rumana (II) ● **V. CÂNDEA** Los Cantacusinos valacos (II) ● **C.C. GIURESCU, J. CARCOPINO** Centenario V. Pârvan ● **L. y A. BĂTRÎNA** Cortes señoriales en la Moldavia medieval ● 1919. La Conferencia nacional del movimiento obrero ● **A. VULPE** El tesoro de Rădeni ● **El XV° CICH:** Guillermo Morón (Venezuela) ● **I. MICU** Virgilio sobre los tracio-godo-dacios ● **E. PREDA** El asesinado de V. Madgearu (II) ● En Bucarest, hace 50 años (VI)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

2

62627

СВЯТОЇ ТРОЇЦІ
ЦЕРКВА ЗА ЗНИМА

Гпожа Мариа.

Їѡ Шєбан Басараб Вво

Геогіе Ввод.